मध्यमकालिन खर्च संरचना

आर्थिक वर्ष २०७६/७७- २०७८/७९

आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

सुदूरपश्चिम प्रदेश,

धनगढी, कैलाली

विषय सूची

परिच्छेद १ परिचय	**१-४**
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ अवधारणा तथा उद्देश्य	१
१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास	२
१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचनातर्जुमा प्रक्रिया	३
परिच्छेद २ मध्यमकालीन खर्च संरचना	**५-१९**
२.१ पृष्ठभूमि	५
२.२ चुनौती तथा अवसर	५
२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति	६
२.४ प्रमुख नतिजा सूचक र लक्ष्य	७
२.५ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको बजेट विनियोजन तथा प्रक्षेपण	१३
२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँड	१५
२.७ अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अनुमान र प्रक्षेपण	१९
परिच्छेद ३: आर्थिक क्षेत्र	**२०-३०**
३.१ आर्थिक मामिला तथा योजना	२०
३.२ उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण	२४
३.२.१ वन तथा वातावरण	२४
३.२.२ उद्योग, वाणिज्य तथा पर्यटन	२६
परिच्छेद ४: कृषि, सहकारी तथा भूमी व्यवस्था	**३१-५१**
परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र	**५२-७८**
५.१ शिक्षा	५२
५.२ स्वास्थ्य	५५
५.३ महिला, बालबालिका, जेयष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति	५८
५.४ युवा तथा खेलकुद	६१

५.५ श्रम तथा रोजगारी ६५

परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र **७८-९३**

परिच्छेद ७: शासकीय तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र **९४-१०१**

७.१ प्रदेश संसद ९४

७.२ मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् ९६

७.३ आन्तरिक मामिला तथा कानुन १०१

अनुसूचीहरू **१०५**

अनुसूची १	मन्त्रालय तथा निकायगत त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	१०५-१०६
अनुसूची २	मन्त्रालय/निकायगत त्रिवर्षीय विषय क्षेत्रगत स्रोतको अनुमान	१०६-१०९
अनुसूची ३	कार्यक्रम/आयोजनागत त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	१०८-११२
अनुसूची ४	कार्यक्रम/आयोजनागत त्रिवर्षीय श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण	११३-११७

भूमिका

आवधिक योजना र वार्षिक बजेटबीच तादात्म्यता कायम गरी समष्टिगत र विषय क्षेत्रगत लक्ष्य एवं उद्देश्यहरू हासिल गर्न सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। सार्वजनिक खर्चमा विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन कायम गरी सार्वजनिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना एउटा महत्वपूर्ण औजारको रूपमा रहेको छ। अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले सार्वजनिक आय-व्ययको विवरण प्रस्तुत गर्दा अनिवार्य रूपमा आगामी तीन वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। उक्त व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने प्रयास स्वरुप यस प्रदेशमा आ.व. २०७६/७७ देखि मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमा संस्थागत गर्न यो पहिलो शुरुवात रहेको छ।

यस खर्च संरचनामा आगामी पहिलो आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षको प्रक्षेपण गरी तीन वर्षको चक्रीय बजेट प्रस्तुत गरिएको छ। यसले विषय क्षेत्रगत मन्त्रालय/निकायहरूलाई आवश्यक स्रोत सहित सार्वजनिक वित्तको पूर्वानुमान गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली को राष्ट्रिय सोच एवम् सन् २०३० भित्रै दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने लक्ष्यलाई टेवा पुग्ने गरी प्रादेशिक समृद्धि र विकास हासिल गर्न यो खर्च संरचना सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ। वित्त अनुशासन कायम गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा पर्याप्त बजेट विनियोजन मार्फत सार्वजनिक खर्चको कुशल र प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न यसले सघाउ पुग्ने विश्वास लिइएको छ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनामा विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचकको उपलब्धिका आधारमा मध्यमकालीन लक्ष्य निर्धारण गरी विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान तथा प्रक्षेपण गर्न सकिने खालका संक्षिप्त तालिका विकास गरिएको छ। नतिजा सूचक तयार गर्दा पन्ध्रौं योजना, प्रादेशिक आवधिक योजनाको प्रारम्भिक अवधारणा पत्र, दिगो विकास लक्ष्यका साथै प्रादेशिक वस्तुस्थिति एवं आवश्यकता तथा सामर्थ्यलाई समेत आधार लिइएको छ। आगामी वर्षहरुमा यस प्रयासलाई थप सुदृढ र प्रभावकारी बनाउदै लैजान पनि यो दस्तावेज महत्वपुर्ण हुनेछ।

अन्तमा, यस मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यमा सहजीकरण गर्ने राष्ट्रिय योजना आयोगको समूह, यस कार्यमा संलग्न हुने आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयका सबै कर्मचारी, मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्देशक समितिका सदस्य तथा विषयगत मन्त्रालयका कार्यदलका सदस्यहरूलाई आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

२०७६ असार

आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

परिच्छेद १

परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

मुलुकको संविधान बमोजिम संघीयताको पूर्ण कार्यान्वयन गरी, **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** अभियानको राष्ट्रिय सोच सहितको उद्देश्य प्राप्त गर्न र सन् २०३० भित्रै दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्न विनियोजन कुशलता मार्फत सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य आवश्यकता रहेको छ। यस सन्दर्भमा, सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने एक महत्त्वपूर्ण औजारको रूपमा रहेको मध्यमकालीन खर्च संरचनाले उपर्युक्त लक्ष्यहरू पूरा गर्न सहयोग पुर्‍याउँदछ।

आर्थिक, सामाजिक र मानवीय विकासको क्षेत्रमा तुलनात्मक रूपमा पछाडि परेको यस सुदुरपश्चिम प्रदेशलाई प्रदेश सरकारले उपरोक्त राष्ट्रिय सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्यसँग सामञ्जस्य हुने गरी आफ्नो नीति तथा कार्यक्रम र आवधिक योजनाको अवधारणा पत्र लगायतका दस्तावेजहरूमा प्रस्तुत गरेका उद्देश्य तथा रणनीतिहरूलाई सहयोग पुग्ने गरी यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूले अनिवार्य रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा आयोजना/ कार्यक्रमको उद्देश्य तथा खर्चको पुष्ट्याईं समेटिनु पर्ने, आयोजना/ कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने आगामी तीन आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुनसक्ने प्रतिफल र उपलब्धि समेत राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। यसका साथै, आयोजना/ कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण र सो खर्च व्यहोर्ने स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण गर्नुपर्ने प्रावधान छ।

मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा आयोजना/ कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्ने आधारहरू परिमार्जन गरी वस्तुगत रूपमा संघीय सरकारको पन्ध्रौं योजनाको आधार-पत्र, प्रथम प्रादेशिक आवधिक योजनाको प्रारम्भिक अवधारणा-पत्र तथा दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्नेतर्फ आयोजना/ कार्यक्रम उन्मुख छ, छैन भन्ने सन्दर्भमा मुख्य आधारका रूपमा विश्लेषण गरी प्राथमिकीकरणको निश्चित मापदण्ड बनाइएको छ। समग्र विकासका विषय क्षेत्रहरूलाई ५ क्षेत्रमा विभाजन गरी मापदण्डहरूमा सबै क्षेत्रको ६ वटा सामान्य आधारहरू र विषयक्षेत्र अनुसारको दुई वटा क्षेत्रगत आधार तय गरिएका छन्। साथै, यस खर्च संरचनामा पहिलो वर्ष वा आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को हकमा विनियोजित बजेट अनुरूप र त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षको हकमा आयोजना कार्यान्वयनको स्थिति, उपलब्ध स्रोत साधन र खर्च गर्ने क्षमतालाई आधार मानी रकम अनुमान गरिएको छ। यसैगरी विभिन्न क्षेत्रमा आगामी तीन वर्षभित्र गरिएको लगानीबाट प्राप्त हुने लक्षित प्रतिफल तथा नतिजा सूचकहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

१.२ अवधारणा तथा उद्देश्य

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण औजारका रूपमा यस खर्च संरचनामा आवधिक योजनाको मध्यमकालीन/ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यसँग वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको सामञ्जस्यता गर्नुपर्ने हुन्छ। साथै, सरकारसँग उपलब्ध सीमित स्रोत साधनको आँकलन गरी प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्नुपर्ने हुन्छ। यस अन्तर्गत संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय स्रोत, राजश्व परिचालन, आन्तरिक ऋण, वैदेशिक अनुदान तथा अन्य वित्तीय स्रोतको आँकलन गरी समष्टिगत आर्थिक खाका निर्धारण गर्नुपर्ने हुन्छ। यसैको आधारमा विषयक्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत मन्त्रालय र सरकारका अन्य निकायहरूको नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन र संघीय संरचनामा संघीय सरकारले प्रदेश सरकारलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने अनुदान र राजस्व बाँडफाँट

सहितको मध्यमकालीन खर्च अनुमानको खाका तयार गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी निर्धारण भएको स्रोतभित्र रहेर मन्त्रालय एवम् निकायहरूले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा लाग्ने खर्च रकमको अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ।

यो खाका तयार गर्दा पहिलोको आर्थिक वर्षको वास्तविक बजेट र सोका आधारमा आगामी दुई आर्थिक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। पहिलो वर्ष बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा पहिलो आर्थिक वर्षको प्रगति समीक्षा गरी विगतमा गरिएको प्रक्षेपण परिमार्जन तथा थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आँकलन गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसैले यसलाई विकासको आवश्यकता, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था, राजस्व र वैदेशिक सहायताको अनुमान समेतका आधारमा प्रत्येक वर्ष परिमार्जन गरि राख्नुपर्ने हुन्छ। यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन र बजेटलाई उद्देश्य, उपलब्धि र नतिजासँग आवद्ध बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। मध्यमकालीन खर्च संरचनाका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

१. सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्त अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नका लागि सरकारलाई प्राप्त हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र वाह्य श्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्ने।
२. सरकारको विकास योजनाको प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानीको सुनिश्चितता प्रदान गर्न साधन श्रोतको विनियोजन प्रक्रियाको पुनर्संरचना गरी प्राथमिकताप्राप्त विषयगत क्षेत्रमा बजेटको बाँडफाँट गर्ने।
३. सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्ने।
४. सम्बन्धित मन्त्रालयहरूको बजेट अनुमान वास्तविक बनाउने।

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास

आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम बीचमा तादात्म्यता नरहनु, बजेटको अभावमा विकास आयोजना/ कार्यक्रमहरू लामो समयसम्म सम्पन्न नहुनु, कुनै आयोजनामा विनियोजित बजेट खर्च हुन नसक्नु, दिगोपना नभएको आयोजनामा पनि निरन्तर रूपमा बजेट विनियोजन हुनु, अत्यावश्यक पूर्वाधारका कतिपय आयोजनाहरूमा बजेटको सुनिश्चितता नहुनु र कार्यान्वयन क्षमता भन्दा बढी आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहनु जस्ता समस्याहरू नेपालको सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा रही आएका थिए। सार्वजनिक खर्चमा देखिएका यी समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग, २०५७ ले मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनको सिफारिश गरेको थियो। यसलाई ध्यानमा राखी दशौं योजना (आ.व. २०५९/६०-२०६४/६५) सँगसँगै आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि आवधिक योजनासँग तालमेल हुनेगरी मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न शुरूआत गरिएको थियो। शुरूमा यसलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, सिंचाइ, विद्युत, सडक र जलस्रोत जस्ता मुख्य क्षेत्रमा लागु गरिएको थियो। यसले आवधिक योजना र वार्षिक बजेट बीच तादात्म्यता कायम गर्ने, विकास आयोजना/कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्ने, आवधिक योजनाले लिएका उद्देश्य र लक्ष्यहरू पूरा गर्नेगरी स्रोत साधनको सदुपयोग गर्ने तथा पहिलो प्राथमिकतामा परेका परियोजनाहरूमा स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने उद्देश्य लिएको थियो र यसबाट वित्त अनुशासन र आर्थिक स्थायित्वको अपेक्षा गरिएको थियो।

कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्ने क्रममा निश्चित आधारहरू तोकी आयोजना/ कार्यक्रमहरूको साधारण तथा विषयक्षेत्रगत आधारहरूमा ०, १, २ र ३ अंक प्रदान गरी क्रमशः कमजोर, साधारण वा सन्तोषजनक, राम्रो र अति राम्रो मानी कुल भारित अंक गणना गरिन्थ्यो। सो भारका आधारमा पहिलो, दोश्रो र तेश्रो प्राथमिकता (P_1, P_2, P_3) मा वर्गीकरण गरी सोही प्राथमिकतालाई बजेट विनियोजनको आधार मानिएको थियो। पहिलो मध्यमकालीन खर्च संरचनामा मात्रै २०३ वटा कम प्रतिफल दिने आयोजनाहरू हटाउने वा गाभ्ने कार्य गरिएको थियो। यसले सरकारलाई खर्चको प्राथमिकीकरण गरी सीमित स्रोतको उचित बाडँफाटँबाट लक्ष्य प्राप्तिमा सहयोग पुर्‍याएको थियो।

शुरूका वर्षहरूमा यस खर्च संरचना तर्जुमा कार्यलाई संस्थागत गर्न प्रयास गरिएको र त्यसको फलस्वरूप यसका उद्देश्यहरू खासगरी वित्त अनुशासन र खर्चको रणनीतिक रूपमा विनियोजन कार्यमा सहयोग पुर्‍याएको थियो। तर, यस खर्च

संरचना तर्जुमा गर्न कानुनी वाध्यता नरहेको आदि कारणले त्यस पछिका केही वर्षहरूमा यसको तर्जुमालाई निरन्तरता दिन सकिएन। हाल अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा प्रदेश सरकारले पनि वार्षिक आय व्ययको विवरण प्रदेश सभामा पेश गर्दा मध्यमकालीन खर्च संरचना समेत पेश गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान रहेकोले प्रदेशस्तरमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई संस्थागत गर्न आवश्यक भएको छ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया

क. त्रि-वर्षीय खर्च प्रक्षेपणसहित कुल बजेटको आकार तयारी

गत आर्थिक वर्षको सार्वजनिक खर्चको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको अनुमान र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको आधारमा यस मन्त्रालयबाट विषय क्षेत्रगत निकाय/ मन्त्रालयसँग नीतिगत छलफल गरी आगामी आर्थिक वर्षको आय व्ययको प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरिन्छ। विषय क्षेत्रगत निकाय/ मन्त्रालयहरूमा रहेका मध्यमकालीन खर्च संरचना कार्यदलको संलग्नतामा कार्यगत रूपमा यस मन्त्रालयबाट समग्रमा पुनरावलोकन गरी अवधारणापत्र तयार गरिन्छ। यसका साथै प्रदेशको समष्टिगत अर्थतन्त्रको वर्तमान स्थिति, चालु राष्ट्रिय/ प्रादेशिक आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको प्रक्षेपण, वित्तीय स्थिति, वित्त परिचालनको सम्भावना, राजश्व तथा करको लचकता तथा प्रक्षेपण तथा कार्यगत नीति र प्राथमिकताको आधारमा बजेट तथा स्रोत समितिले आगामी आर्थिक वर्षको कुल बजेटको आकार र सीमा निर्धारण गर्दछ।

ख. बजेट सीमा र मार्गदर्शन पठाउने

बजेट तथा स्रोत समितिले तयार गरेको बजेटको सीमाभित्र रही यस मन्त्रालयबाट मन्त्रालयगत र क्षेत्रगत रूपमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थासहितको बजेटको सीमा र मार्गदर्शन तयार गरी प्रादेशिक मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (PLMBIS) मा प्रविष्ट गरी विषय क्षेत्रगत निकाय/ मन्त्रालयमा पठाइन्छ।

ग. आयोजना बैंक र आयोजनाको छनौट तथा प्राथमिकीकरण

प्रदेशको आवश्यकता, समस्या र सम्भाव्यता, कार्यान्वयनयोग्यता र बढी प्रतिफलयुक्त विषयक्षेत्रगत आयोजनाको पहिचान, विश्लेषण तथा प्राथमिकीकरण र छनौट गरी प्राथमिकताक्रमका आधारमा आयोजना समावेश गरी आयोजना बैंक बनाउनुपर्दछ। आयोजना बैंकमा समावेश भएका आयोजनाको प्राथमिकताक्रमको आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचनामा आयोजना समावेश गरिन्छ। यसरी छनौट गरी समावेश गरिएको आयोजनामा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट विनियोजन र थप २ आर्थिक वर्षको खर्च तथा स्रोतको प्रक्षेपण गरिन्छ।

घ. मध्यमकालीन खर्च संरचना, कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव

बजेट तथा स्रोत समितिले तयार गरी पठाएको सीमा र मार्गदर्शनभित्र रही विषयक्षेत्रगत निकाय/ मन्त्रालयले आफ्ना आवश्यकता र प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमको त्रिबर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तयार गरी प्रादेशिक मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणाली (PLMBIS) मा प्रविष्टि गरी आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयमा पठाउँनुपर्ने हुन्छ।

ङ. विषयगत प्राविधिक समितिमा छलफल

विषयक्षेत्रगत निकाय/मन्त्रालयबाट प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रमको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना र बजेट माथी सम्बन्धित विषयगत प्राविधिक समितिमा छलफल गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी छलफल गर्दा नेपालको संविधान (मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू र राज्यका नीति र अनुसूची ६, ७, ८ र ९ बमोजिमको कार्यक्षेत्र/क्षेत्राधिकार), राष्ट्रिय

दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय आवधिक योजना, प्रदेशको आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य, सम्बन्धित प्रदेशको आवश्यकता, समस्या र सम्भावना र आयोजना बैंकबाट छनौट गरिएका आयोजनाको प्राथमिकीकरणलाई आधार बनाउनुपर्ने हुन्छ।

६. मस्यौदा तयारी गरी प्रदेश सभामा पेश गर्ने

विषयगत प्राविधिक समितिमा छलफल पश्चात प्रस्ताव गरिएका आयोजना/ कार्यक्रमको त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक र अन्तिम मस्यौदा तयार गरी यस मन्त्रालयबाट स्वीकृत गरिन्छ। यसरी स्वीकृत भएको मध्यमकालीन खर्च संरचना वार्षिक आय व्ययको विवरण (बजेट) सँगै प्रदेश सभामा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ।

परिच्छेद २
मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमि

संविधानले आत्मसात गरेको समाजवाद उन्मुख राष्ट्र र प्रदेश निर्माण एवम् **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** को दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच हासिल गर्न सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। साधनको विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता तथा वित्तीय अनुशासनका तीनै पक्षहरूमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने उपाय तथा औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई लिन सकिन्छ। संघीयताको कार्यान्वयनसँगै सार्वजनिक खर्च र स्रोत परिचालन गर्ने तहगत सरकारहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा सार्वजनिक वित्त परिचालनमा प्रभावकारिता ल्याई मुलुकको सामाजिक आर्थिक लगायत समग्र विकास र समृद्धिमा योगदान गर्न आवश्यक भएकोले अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरिएको छ।

आगामी आर्थिक वर्ष यस प्रदेशको प्रादेशिक आवधिक योजना तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको पहिलो वर्षका रूपमा रहनेछ। समृद्ध प्रदेश निर्माणका लागि तीव्र आर्थिक वृद्धि एवम् विकास कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन र वित्तीय संघीयताको कुशल व्यवस्थापन गर्दै प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न आगामी तीन वर्षको स्रोतको आँकलन तथा प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ।

संविधानले परिकल्पना गरे बमोजिमको अर्थ व्यवस्था कायम गर्ने सोचलाई मनन् गर्दै प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेखित दीर्घकालीन लक्ष्य हासिल गर्न तथा नेपाल सरकारको सोच, लक्ष्य तथा प्राथमिकतासँग सामञ्जस्य हुने गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०७६/७७-२०७८/७९) तर्जुमा गरिएको छ। यस दस्तावेज तयार गर्दा वर्तमान सरकारका घोषणा, प्राथमिकता एवम् नीति तथा कार्यक्रम, प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाको प्रारम्भिक अवधारणा पत्र र संघीय सरकारको पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) मा उल्लेखित सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकता र दिगो विकास लक्ष्य, २०३० को मार्गचित्रलाई मुख्य आधार लिइएको छ। यस दस्तावेजमा प्रदेशले तर्जुमा गरेका कार्यक्रमका साथै साविकमा संघबाट कार्यान्वयन भइरहेका तर प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका कार्यहरू भित्र रहेका सशर्त अनुदान अन्तर्गत हस्तान्तरण भई आएका कार्यक्रमहरू समेत समेटिएका छन्।

२.२ चुनौती तथा अवसर

संघीय शासन प्रणालीको नवीन राजनीतिक तथा प्रशासनिक अभ्यास, तिव्र आर्थिक तथा सामाजिक विकास र रूपान्तरणको जन आकांक्षाको सम्बोधन, तुलनात्मक रूपमा आर्थिक सामाजिक रूपमा विद्यमान पिछडिएको अवस्थाको सम्बोधन, विकास निर्माण तथा सामाजिक क्षेत्रका लागि आवश्यक नीति एवम् कानुन तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, क्रमागत भौतिक संरचनाको निर्माण तथा व्यवस्थापन, कृषिमा आधुनिकीकरण, औद्योगिकीकरण र व्यवसायीकरण, प्रदेशका सम्भाव्य स्रोतको पहिचान एवम् परिचालन र मानव संशाधन व्यवस्थापन जस्ता चुनौतीहरू यस प्रदेशमा रहेका छन्। स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानी आकर्षण तथा प्रोत्साहन, उत्पादन तथा उत्पादकत्व अभिवृद्धि, वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहिता अभिवृद्धि, शासकीय क्षमता अभिवृद्धि तथा सुशासन प्रवर्द्धन समेत यस प्रदेशमा थप चुनौतीका रूपमा रहेका छन्। साथै, प्रकोपसम्बन्धी सम्भाव्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण, आर्थिक-सामाजिक विकासका

सबै प्रयासहरूलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूल बनाउनु, हाल केन्द्रीय तहबाट सञ्चालन भैरहेका विकास कार्यक्रमलाई एकीकृत गर्नु र आवश्यक स्रोत साधन व्यवस्था गर्नु समेत चुनौतीका रूपमा रहेका छन्।

मुलुकको राजनीतिक संरचनात्मक रूपान्तरणले ल्याएको विकासको विकेन्द्रीकरण, मुलुक आर्थिक तथा सामाजिक विकासको चरणमा प्रवेश गरेको अवस्था, उर्वर जमिन, जलस्रोत, वन, खानी, जैविक विविधता एवम् भौगोलिक सुन्दरताजस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको उपलब्धता, कृषि, सिंचाइ तथा जलविद्युतको प्रचुर सम्भाव्यता, सम्भाव्य स्रोत साधनको पहिचान, दायरा विस्तार तथा परिचालन जस्ता पक्ष यस प्रदेशका प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन्। साथै राष्ट्रिय गौरवको रानीजमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना निर्माणको क्रममा रहेको, सेती लोकमार्ग, मध्य पहाडी लोकमार्ग, छेला औद्योगिक क्षेत्र, बुढीगंगा जलविद्युत आयोजना र सोबाट उपलब्ध हुने रोजगारीका अवसर, बजार विस्तार तथा अन्य प्रदेशसँगको आवद्धतालाई आर्थिक सामाजिक विकासमा उपयोग गर्ने अवसर पनि रहेको छ।

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

प्रस्तुत मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा यस प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाको प्रारम्भिक अवधारणापत्रको मस्यौदा तथा पन्ध्रौं योजनाको आधार पत्रलाई मुख्य आधारका रूपमा लिइएको छ। उक्त दस्तावेजहरूमा उल्लिखित विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिलाई यस खर्च संरचनाको विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिका रूपमा उल्लेख गरिएको छ। मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेका छन्।

२.३.१ दीर्घकालीन सोच

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"

समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र सहितको समान अवसर प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक।

२.३.२ उद्देश्य

१. राष्ट्रिय उद्देश्य अनुसार सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र आधुनिक पूर्वाधार निर्माण, उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारी अभिवृद्धि, उच्च, दिगो र समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा गरिबी निवारण गर्दै प्रदेशको समृद्धिको आधार निर्माण गर्नु।

२. राष्ट्रिय उद्देश्य अनुसार गुणस्तरीय स्वास्थ्य तथा शिक्षा, स्वस्थ तथा सन्तुलित वातावरण, सामाजिक न्याय र जवाफदेही सार्वजनिक सेवा कायम गरी संघीय शासन व्यवस्थाको सुदृढीकरण गर्दै प्रदेशका नागरिकलाई मर्यादित र परिष्कृत जीवनयापनको अनुभूति गराउनु।

३. सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरण तथा स्वाधीन राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्माण गरी देशको स्वाभिमान, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय हितको संरक्षण गर्नु।

४. संविधान प्रदत्त मौलिक हक अधिकारको पूर्ण कार्यान्वयन गर्दै समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रको निर्माण गर्नु।

५. उपलब्ध साधन स्रोतको अधिकतम परिचालन गर्दै दिगो आर्थिक विकास कायम गर्नु र प्रदेशका नागरिकमा सुशासनको अनुभुती गराउनु।

२.३.३ प्रदेश रणनीति

१. तीव्र, दिगो र स्वरोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि गर्ने,

२. सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने,

३. आन्तरिक, अन्तर प्रदेश तथा अन्तरदेशीय अन्तरआबद्धता अभिवृद्धि गर्ने,

४. उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,

५. पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रदान गर्ने,

६. गरिबी निवारण र आर्थिक सामाजिक समानता सहितको न्यायपूर्ण समाज निर्माण गर्ने,

७. प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र परिचालन तथा उत्थानशीलताको विकास गर्ने र

८. सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, क्षेत्रगत सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने।

२.४ प्रमुख नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

नेपाल सरकारले लिएको "**समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली**" को राष्ट्रिय सोच तथा प्रदेश सरकारले लिएको आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणको उद्देश्य हासिल गर्नमा केन्द्रित रहँदै यस प्रदेशको आगामी तीन वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ। सो अनुसार समष्टिगत लक्ष्यहरूको विद्यमान स्थिति तथा आगामी ३ वर्षको अपेक्षित उपलब्धि तालिका २.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.१: प्रमुख समष्टिगत सूचक तथा लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन उत्पादकको मूल्यमा	रू अर्बमा	–	२,२०,९६	२,३७,५२	२,५७,१७	२,८२,२०
२.	वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	-	६.२५	७.५	८.५	९.५
	कृषि	प्रतिशत	-	४.७	५.६	६.७	८.०
	गैरकृषि	प्रतिशत					
	उद्योग	प्रतिशत	-	७.९	८.५	९.२	९.८
	सेवा	प्रतिशत	-	७.२	८.६	९.६	१०.५
३.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	-	६८५	७२७	७७८	८४०
४.	आर्थिक जोखिम सूचकांक (EVI)	सूचकांक	–	–	–	–	–
५.	मानव सम्पत्ति सूचकांक (HAI)	सूचकांक	–	–	–	–	–

आर्थिक वृद्धिदर आँकलन गर्दा स्थिर सरकार, संघीय संरचना अनुसार यस प्रदेश र यस प्रदेशका स्थानीय सरकारबाट प्रभावकारी रूपमा हुने कार्यक्रम तथा बजेटको कार्यान्वयन, उर्जा उपलब्धतामा हुने उल्लेख्य वृद्धि, केही बृहत आयोजना सम्पन्न हुने अवस्था, निर्माण क्षेत्रको तिब्र वृद्धि, पर्यटक आगमनमा वृद्धि जस्ता मान्यताहरू राखिएको छ। यसबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्ममा यस प्रदेशको प्रति व्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय हालको ६८५ अमेरिकी डलरबाट ८४० भई नेपाल सरकारको नीति कार्यक्रमले राखेको आगामी ५ वर्ष भित्र दोहोरो अंकको आर्थिक वृद्धि गर्ने लक्ष्य प्राप्तिमा समेत योगदान पुग्नेछ।

तालिका २.२: समृद्धिका प्रादेशिक लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५	२०७५/७६	मध्यमकालीन लक्ष्य

			को उपलब्धि	को उपलब्धि अनुमानित	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१	**उच्च र समतामूलक आय**						
१.१	**औद्योगिक राष्ट्रको स्तरको उच्च आय**						
१.१.१	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	-	६.२५	७.५	८.५	९.५
१.१.२	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	-	६८५	७२७	७७८	८४०
१.२	**गरिबीको अन्त्य**						
१.२.१	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	३३.९	-	२७.५	२४.३	२१.०
१.३	**प्रादेशिक आम्दानीमा तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको हिस्सा**						
१.३.१	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Palma Ratio)	अनुपात	१.१३	-	१.११	१.१०	१.१०
१.३.२	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३३	-	०.३२	०.३२	०.३२
२	**मानव पुँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग**						
२.१	**स्वस्थ र लामो आयु भएका नेपाली**						
२.१.१	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६८.६	–	६९.४	६९.८	७०.२
२.१.२	मातृ मृत्युदर (प्रतिलाख जीवित जन्ममा)	संख्या	–	–	–	–	–
२.१.३	५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	संख्या	६९	–	५९.४	५४.६	४९.८
२.२	**गुणस्तरीय, रोजगारमूलक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा प्राप्त नागरिक**						
२.२.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५४	–	६३	६७.५	७२
२.२.२	युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	८५	–	८९.७	९२.०	९४.४
२.२.३	आधारभूत तह (१-८) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९४.८	–	९५.६	९६.४	९७.२
२.२.४	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	–	–	–	–	–

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि अनुमानित	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
२.२.५	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	-	-	-	-	-
२.२.६	काम गर्ने उमेर समूहका प्राविधिक र व्यावसायिक क्षेत्रमा तालिम प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	-	-	-	-	-
२.३	**उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारी**						
२.३.१	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	२७.३	-	२८.५	३०.०	३२.६
२.३.२	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.५	-	१०.५	९.५	८.५
२.३.३	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३२.३	-	३६.८	३९.०	४१.०
३	**सर्वसुलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम् सघन अन्तरआबद्धता**						
३.१	**सर्वसुलभ, सुरक्षित र आधुनिक यातायात**						
३.१.१	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग (स्तरोन्नति/कालोपत्रे)	कि.मि.	-	-	-	-	-
३.१.२	द्रुत लोकमार्ग (भूमिगत मार्ग समेत)	कि.मि.	-	-	-	-	-
३.१.३	रेलमार्ग	कि.मि.	-	-	-	-	-
३.२	**पूर्वाधारमा पहुँच तथा आबद्धता**						
३.२.१	३० मिनेट सम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	-	-	-	-	-
३.२.२	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	८६.२	-	८८.९	९०.२	९१.४
३.२.३	आधारभूत खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	-	-	-	-	-
३.२.४	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	-	-	-	-	-
३.२.५	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता (कुल जनसंख्यामा)	प्रतिशत	२८.९	-	४१.६	४७.८	५४.१
४	**उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व**						

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि अनुमानित	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
४.१	**प्रादेशिक अर्थतन्त्रमा क्षेत्रगत योगदान**						
४.१.१	प्राथमिक क्षेत्र (कृषि, वन र खानि)	प्रतिशत	३८.७	३८.०	३७.३	३६.७	३६.२
४.१.२	द्वितीय क्षेत्र (उत्पादनमूलक उद्योग, विद्युत, ग्यास र पानी तथा निर्माण)	प्रतिशत	१५.२	१५.२५	१५.२८	१५.२९	१५.३
४.१.३	तृतीय क्षेत्र (सेवा)	प्रतिशत	४६.१	४७.०	४७.५	४८.०	४८.५
४.२	**स्वच्छ ऊर्जाको उत्पादन तथा उपभोग**						
४.२.१	जलविद्युत उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	६८.५	-	-	-	-
४.२.२	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	-	-	-	-	-
४.२.३	ऊर्जा उपभोगमा नवीकरणीय ऊर्जाको अनुपात	प्रतिशत	-	-	-	-	-
४.३	**व्यापार सन्तुलन**						
४.३.१	वस्तु तथा सेवाको निर्यात (कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा)	अनुपात	-	-	-	-	-
४.३.२	वस्तु तथा सेवाको आयात (कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा)	प्रतिशत	-	-	-	-	-
४.४	**प्रादेशिक तथा क्षेत्रगत उत्पादकत्व**						
४.४.१	श्रम उत्पादकत्व	रू. हजारमा	१६५.५	-	१९२.९	२०६.५	२२०.३
४.४.२	कृषि उत्पादकत्व (प्रमुख बाली)	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	२.६५	-	२.९५	३.३१५	३.३८

तालिका २.३: सुखका राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१	**परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन**						

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.१	**नागरिक स्वस्थता तथा सन्तुष्टि**						
१.१.१	५ वर्ष मुनिका कम तौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२८.१	–	२४.०	२२.०	२०.०
१.१.२	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.४३	–	०.४६	०.४८	०.४९
१.१.३	नागरिक सन्तुष्टिको अनुभूति सूचकांक	सूचकांक	–	–	–	–	–
१.१.४	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	३३.६	–	२७.०	२३.७	२०.४
१.२	**सुरक्षित तथा सुविधासम्पन्न आवास**						
१.२.१	सुरक्षित (भवन आचार संहिताको मापदण्ड अनुसार निर्मित) आवासमा बसोबास गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	–	–	–	–	–
१.३	**भौतिक तथा आधुनिक सम्पत्ति माथिको समतामूलक पहुँच वा स्वामित्व**						
१.३.१	आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोबास गर्ने परिवार	प्रतिशत	९४.७	–	९५.२	९५.४	९५.६
१.३.२	सार्वजनिक धितोपत्रमा लगानी गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	–	–	–	–	–
१.३.३	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	–	–	–	–	–
२	**सुरक्षित, सभ्य र न्यायपूर्ण समाज**						
२.१	**विभेद, हिंसा र अपराधमुक्त समाज**						
२.१.१	जीवनकालमा शारीरिक वा मानसिक वा यौन हिंसा पीडित महिला	प्रतिशत	२१.६	–	१७.८	१५.९	१४.०
२.१.२	दर्ता भएका लैंगिक हिंसा लगायतका अपराधका घटना र अनुसन्धानको अनुपात	अनुपात	७९.९	-	-	-	-
२.२	**सामाजिक–सांस्कृतिक विविधता**						
२.२.१	मातृभाषामा पठन-पाठन हुने	संख्या	–	–	–	–	–

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
	विद्यालय						
२.३	**सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण**						
२.३.१	राष्ट्रिय बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च	प्रतिशत	-	-	-	-	-
२.३.२	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	-	-	-	-	-
३	**स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण**						
३.१	**प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण**						
३.१.१	वायु प्रदूषणको औसत मात्रा (पि पि एम २.५)	माइक्रोग्राम प्रति घनमिटर	-	-	-	-	-
३.२	**जैविक विविधता संरक्षण र पर्यावरणीय सन्तुलन**						
३.२.१	लोपोन्मुख, सङ्कटापन्न र जोखिममा परेका प्रजाति/वनस्पति संरक्षण	संख्या	-	-	-	-	-
३.३	**जलवायु परिवर्तन अनुकूलनशीलता**						
३.३.१	अनुकूलन योजना तयार भई कार्यान्वयन भएका स्थानीय तह	संख्या	-	-	-	-	-
३.४	**विपद् उत्थानशील समाज र अर्थतन्त्र**						
३.४.१	विपद्का घटनाबाट प्रभावित परिवार	प्रति हजार	-	-	-	-	-
३.४.२	विपद्का घटनाबाट मृत्यु हुने जनसंख्या	प्रति लाख	-	-	-	-	-
४	**सुशासन**						
४.१	**कानुनी शासन**						
४.१.१	कानुनी शासन सूचकांक	सूचकांक	-	-	-	-	-
४.२	**सार्वजनिक सदाचार, पारदर्शिता र जवाफदेहिता**						
४.२.१	भ्रष्टाचार अनुभूति सूचकांक	सूचकांक	-	-	-	-	-
४.२.२	हेलो सरकारमा प्राप्त उजुरीको फछ्र्यौट	प्रतिशत	-	-	-	-	-
५	**सबल लोकतन्त्र**						
६	**राष्ट्रिय एकता, सुरक्षा र**						

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७४/७५ को उपलब्धि	२०७५/७६ को उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
	सम्मान						
६.१	**नेपालीत्वको उच्च भावना**						
६.१.१	राष्ट्रिय परिचयपत्र प्राप्त गरेका नेपाली नागरिक	प्रतिशत	-	-	-	-	-
६.२	**मानव तथा अन्य सुरक्षा**						
६.२.१	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्म दर्ता	प्रतिशत	५४.४	-	७०.२	७८.०	८६.३
६.२.२	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	३७.७	-	४६.२	५०.३	५४.९
६.३	**अत्यावश्यक वस्तु र सेवामा आत्मनिर्भरता**						
६.३.१	कुल आयातमा अत्यावश्यक वस्तु (कृषि उपज, जीवजन्तु र खाद्य पदार्थ) को अंश	प्रतिशत	–	–	–	–	–

२.५ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण

प्रदेश सरकारको स्रोत आंकलन गर्दा देहायको आधार अपनाइएको छः

क. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार संघीय सरकारले संकलन गर्ने अधिकार क्षेत्रमा रहेको मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक अन्तःशुल्क रकम संघीय विभाज्य कोषमा रहने र यस्तो रकमको १५ प्रतिशत प्रदेश तहमा र १५ प्रतिशत स्थानीय तहमा बाँडफाँट भई बाँकी ७० प्रतिशत रकम मात्र संघमा रहने। सो अनुसार संघीय विभाज्य कोषबाट प्रदेशलाई प्राप्त हुने राजस्वको अनुमान संघबाट हस्तान्तरण भइ आएको रकम तथा पछिल्ला दुई वर्षका लागि नेपाल सरकारको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा उल्लेखित रकम तथा सोको प्रक्षेपणको आधारमा आँकलन तथा अनुमान गरिएको।

ख. त्यसैगरी रोयल्टी (पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत) बाट संकलन भएको राजस्व रकमको २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशले प्राप्त गर्ने भएकाले सोलाई समेत राजस्व अनुमान गर्दा गणना गरिएको।

ग. प्रदेशले परिचालन गर्ने राजस्व अनुमान गर्दा कृषि आयमा लाग्ने कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन, सवारी साधन दस्तुरको विगत दुई आर्थिक वर्षमा संकलन भएको रकम, आगामी आर्थिक वर्षमा हुने आर्थिक गतिविधि, स्थानीय तहसँगको साझा राजस्व सम्बन्धी अधिकार समेतका आधारमा प्रक्षेपण गरिएको।

घ. संघबाट प्रदेशलाई हस्तान्तरण भएको वित्तीय समानीकरण तथा सशर्त अनुदान रकम समेत आगामी आ.व. का लागि संघबाट प्राप्त रकम तथा पछिल्ला दुई वर्षका लागि नेपाल सरकारको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा उल्लेखित रकम तथा सोको प्रक्षेपणको आधारमा आँकलन तथा अनुमान गरिएको।

ङ. वैदेशिक सहायता अनुमान गर्दा दातृ राष्ट्र वा संस्थासँग भएको पछिल्ला दुई वर्षमा हुन सक्ने सम्झौतालाई अनुमान गरी प्रक्षेपण गरिएको।

च. प्रदेश सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋण प्रदेशले परिचालन गर्ने कुल राजस्वको १० प्रतिशतको सीमामा राखिएको।

तालिका २.४: त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन तथा प्रक्षेपण (प्रचालित मूल्यमा)

(रू हजारमा)

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन खर्च अनुमान			
			आ.व. २०७६/७७ को अनुमान	आ.व. २०७७/७८ को प्रक्षेपण	आ.व. २०७८/७९ को प्रक्षेपण	तीन वर्षको जम्मा
१	**कुल बजेट**	**१८,२८०,७३४**	**२८,१६२,०३५**	**३१,२६८,२४०**	**३३,५५७,९०४**	९२,९८८,१७९
२	**कुल राजस्व**	**७,६४५,८५०**	**१३,६५९,०३५**	**१५,३१४,९४१**	**१७,०२५,८४९**	५,९९९,८२५
	संघीय विभाज्य कोषबाट प्राप्त राजस्व	७,५७८,४७१	१३,५७६,३७०	१५,२१४,३५६	१६,९१३,२८८	५,७०४,०१४
	प्रदेश विभाज्य कोषबाट प्राप्त तथा अन्य आन्तरिक राजस्व	६७,३७९	८२,६६५	१००,५८५	११२,५६०.९१	२९५,८११
३	**नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान**	**१५,४२०,२४७**	**१४,५०३,०००**	**१५,९५३,३००**	**१६,५३२,०५५**	४६,९८८,३५५
	वित्तीय समानीकरण	७,९२४,६५३	७,९५२,४००	८,७४७,६४०	९,०६४,९८७	२५,७६५,०२७
	सशर्त	५,९०७,८२९	४,५५०,६००	५,००५,६६०	५,१८७,२५६	१४,७४३,५१६
	विशेष	७८७,७६५	१,०००,०००	१,१००,०००	१,१३९,९०६	३,२३९,९०६
	समपूरक	८००,०००	१,०००,०००	१,१००,०००	१,१३९,९०६	३,२३९,९०६
४	**वैदेशिक अनुदान**	**-**	**-**	**-**		-
५	**कुल खर्च**	**१८,२८०,७३४**	**२७,७६२,०३५**	**३०,८५६,२४०**	**३३,१३३,५४४**	९१,७५१,८१९
	चालु खर्च	९,६०९,४६०	१४,६९४,८३६	१५,३३५,६८१	१५,८३९,७५२	४५,८७०,२६९
	पुंजीगत खर्च	८,६७१,२७४	१३,०६७,१९९	१५,५२०,५५९	१७,२९३,७९२	४५,८८१,५५०
६	बजेट बचत (-) न्यून (+)	-	-	-	-	-
७	वित्तीय व्यवस्था	-	४००,०००	४१२,०००	४२४,३६०	१,२३६,३६०
८	आन्तरिक ऋण	-	-			-
९	वैदेशिक ऋण	-	-			-

पुनश्चः *प्रादेशिक विभाज्य कोषबाट स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने राजस्व तथा स्थानीय तहका अधिकार क्षेत्रभित्र परिचालन हुने राजस्व रकम समावेश गरिएको छैन।

तालिका २.५: बजेटको त्रिवर्षीय विनियोजन र प्रक्षेपणको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात

(प्रतिशत)

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आधार वर्ष २०७५/७६ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण		
				२०७६/७७ को अनुमान	२०७७/७८ को प्रक्षेपण	२०७८/७९ को प्रक्षेपण
१	**बजेट अनुमान**	-	८.२७	११.८६	१२.१३	११.८९
	चालु खर्च	-	४.३५	६.१९	५.९५	५.६१
	पुँजीगत खर्च	-	३.९२	५.५०	६.०२	६.१३
	वित्तीय व्यवस्था	-	०.००	०.१७	०.१६	०.१५
	स्रोत अनुमान	-	१०.४४	११.८६	१२.१३	११.८९
२	राजस्व*	-	३.४६	५.७५	५.९४	६.०३
	नेपाल सरकारबाट अनुदान	-	६.९८	६.११	६.१९	५.८६
	वैदेशिक अनुदान	-	-	-	-	-
	वैदेशिक ऋण	-	-	-	-	-
	आन्तरिक ऋण	-	-	-	-	-

२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट

आगामी तीन वर्षको बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको विभिन्न आधारमा गरिएको तुलनात्मक विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

अ. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको पन्ध्रौं योजनाको रणनीतिक स्तम्भ बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.६: रणनीतिक स्तम्भको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रू हजारमा)

रणनीतिक संकेत	रणनीतिक स्तम्भ	आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत

रणनीतिक संकेत	रणनीतिक स्तम्भ	आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	आर्थिक वृद्धि	६,१६६,१४४	२१.९	६,४४६,७९४	२०.६	६,७९०,८७०	२०.२
२	स्वास्थ्य तथा शिक्षा	१,७९५,५५५	६.४	१,८५७,९३१	५.९	१,९२७,०७०	५.७
३	अन्तरआबद्धता र शहरी विकास	३२९,९८५	१.२	३४५,१०६	१.१	३६३,६८३	१.१
४	उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि	९६४,९७०	३.४	९९६,२८७	३.२	१,०२९,९०६	३.१
५	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण	२,७०८,६६६	९.६	२,८१४,११८	९.०	२,९३६,६४४	८.८
६	न्यायपूर्ण समाज	२४८,५५४	०.९	२५७,३२७	०.८	२६७,१२०	०.८
७	प्राकृतिक स्रोत तथा उत्थानशीलता	२,६९४,३६१	९.६	२,८१५,१४०	९.०	२,९६२,५१३	८.८
८	सुशासन, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता	५५५,५५०	२.०	५७६,७२७	१.८	६०१,१३४	१.८
९	साधारण प्रशासन	६,०२५,४७८	२१.४	६,२३०,१७४	१९.९	६,४५४,७७२	१९.२
१०	सांकेतीकरण नगरिएको	६,६७२,७७२	२३.७	८,९२८,६३६	२८.६	१०,२२४,१९१	३०.५
	कुल जम्मा	२८,१६२,०३५	१००.०	३१,२६८,२४०	१००.०	३३,५५७,९०४	१००.०

स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको रणनीतिक स्तम्भको आधारमा सांकेतीकरण गर्दा समावेश गरिएको छैन।

आ. प्राथमिकताक्रमको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.७ : प्राथमिकताक्रमको आधरमा तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रू हजारमा)

प्राथमिकताक्रम	आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
पहिलो (P_1)	-	-	१,४८९,२६३	७६.३	२२,३३९,६०५	७१.४	२३,३३३,७१३	६९.५
दोस्रो (P2)	-	-	-	-	-	-	-	-
प्राथमिकीकरण नगरिएको	-	-	६,६७२,७७२	२३.७	८,९२८,६३६	२८.६	१०,२२४,१९१	३०.५
कुल जम्मा	-	-	२८,१६२,०३५	१००.०	३१,२६८,२४०	१००.०	३३,५५७,९०४	१००.०

स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको प्राथमिकताको सांकेतीकरण गर्दा समावेश गरिएको छैन।

इ. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँड

दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.८ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

संकेत नं	दिगो विकास लक्ष्य	आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	-	-	१,८२७,७२६	६.५	१,८८९,०५३	६.०	१,९५५,९५४	५.८
२	शून्य भोकमरी	-	-	१,४८१,८८०	५.३	१,५३२,०६९	४.९	१,५८७,०६०	४.७
३	स्वस्थ जीवन	-	-	१,२५८,९९५	४.५	१,३०२,५१६	४.२	१,३५०,६४९	४.०
४	गुणस्तरीय शिक्षा	-	-	५३६,५६०	१.९	५५५,४१५	१.८	५७६,४२१	१.७
५	लैङ्गिक समानता	-	-	१,८२३,९९१	६.५	१,८८६,३४३	६.०	१,९५४,९५५	५.८
६	सफा पानी तथा सरसफाइ	-	-	८८१,३००	३.१	९२४,२८९	३.०	९७८,०८४	२.९
७	आधुनिक ऊर्जामा पहुँच	-	-	१,८८०,८५६	६.७	१,९७३,३८४	६.३	२,०८९,४४८	६.२
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा मर्यादित काम	-	-	५,८९१,६९०	२०.९	६,१०९,४७५	१९.५	६,३५७,३८८	१८.९
९	उद्योग, नवीन खोज र पूर्वाधार	-	-	३,८१४,५८०	१३.५	३,९९९,९०८	१२.८	४,२३१,५५७	१२.६
१०	असमानता न्यूनीकरण	-	-	४४९,३३५	१.६	४६६,५२०	१.५	४८६,३५१	१.४
११	दिगो शहर र बस्ती	-	-	३१९,०६९	१.१	३३३,८४३	१.१	३५२,०५०	१.०
१२	दिगो उपभोग तथा उत्पादन	-	-	१,१४६,८११	४.१	१,१८२,४६५	३.८	१,२१९,९०७	३.६
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन	-	-	१५८,८५४	०.६	१६६,१२१	०.५	१७५,०४३	०.५
१४	सामुद्रिक स्रोतको उपयोग	-	-	-	-		-	-	-
१५	भू सतह स्रोतको उपयोग	-	-	१७,६१६	०.१	१८,२०४	०.१	१८,८४५	०.१
१६	शान्तिपूर्ण, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	-	-	-	-	-	-	-	-
१७	दिगो विकासका लागि साझेदारी	-	-	-	-	-	-	-	-

संकेत नं	दिगो विकास लक्ष्य	आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
	सांकेतीकरण नगरिएको	-	-	६,६७२,७७२	२३.७	८,९२८,६३६	२८.६	१०,२२४,१९१	३०.५
	कुल जम्मा			२८,१६२,०३५	१००	३१,२६८,२४०	१००	३३,५५७,९०४	१००

स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा सांकेतीकरण गर्दा समावेश गरिएको छैन।

ई. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँट

लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.९: लैंगिक संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. लाखमा)

संकेत नं.	लैंगिक संकेत	आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	प्रत्यक्ष लाभ	-	-	३,६२२,९२१	१२.९	३,७४७,७६०	१२.०	३,८८५,६३१	११.६
२	अप्रत्यक्ष लाभ	-	-	३,९९६,१११	४९.७	१४,६०५,१३६	४६.७	१५,३४१,१८७	४५.७
३	तटस्थ	-	-	३,८७०,२३१	१३.७	३,९८६,७०९	१२.८	४,१०६,८९५	१२.२
	सांकेतीकरण नगरिएको	-	-	,६७२,७७२	२३.७	८,९२८,६३६	२८.६	१०,२२४,१९१	३०.५
	कुल जम्मा	-	-	**२८,१६२,०३५**	**१००**	**३१,२६८,२४०**	**१००**	**३३,५५७,९०४**	**१००**

स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई लैंगिक संकेतका आधारमा सांकेतीकरण गर्दा समावेश गरिएको छैन।

उ. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट

जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.१० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.१०: जलवायु संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. लाखमा)

संकेत नं.	जलवायु परिवर्तन संकेत	आ. व. २०७५/७६ को संशोधित अनुमान		आ.व. २०७६/७७ को व्यय अनुमान		आ.व. २०७७/७८ को खर्च प्रक्षेपण		आ.व. २०७८/७९ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत

१	प्रत्यक्ष	-	-	३,१२९,६३४	११.१	३,२३४,८००	१०.३	३,३४९,६०६	१०.०
२	अप्रत्यक्ष	-	-	१६,६२१,४७५	५९.०	१७,२९३,५१९	५५.३	१८,०८५,४३०	५३.९
३	तटस्थ	-	-	१,७३८,१५४	६.२	१,८११,२८५	५.८	१,८९८,६७७	५.७
	सांकेतीकरण नगरिएको	-	-	६,६७२,७७२	२३.७	८,९२८,६३६	२८.६	१०,२२४,१९१	३०.५
	कुल जम्मा	-	-	२८,१६२,०३५	१००	३१,२६८,२४०	१००	३३,५५७,९०४	१००

स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानलाई जलवायु संकेतका आधारमा सांकेतीकरण गर्दा समावेश गरिएको छैन।

२.११ अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अनुमान र प्रक्षेपण

स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.११मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २.११: स्थानीय तहमा हुने वित्तीय हस्तान्तरणको तीन आर्थिक वर्षको अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. लाखमा)

आ.व.	कुल हस्तान्तरण	राजस्व	वित्तीय समानीकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	समपूरक र विशेष अनुदान
२०७५/७६ (संशोधित अनुमान)	२१२००००	२२८९१४	६२००००	-	१५०००००
२०७६/७७ (अनुमान)	२३५७९१२	२३५७४०	६२२१७२	-	१५०००००
२०७७/७८ (प्रक्षेपण)	२६३४३१४	२५९३१४	६२५०००	-	१७५००००
२०७८/७९ (प्रक्षेपण)	२९१३२४५	२८५२४५	६२८०००	-	२००००००

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को विनियोजन र पछिल्लो दुई वर्षको प्रक्षेपण विषय क्षेत्रगत नतिजा, विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको विवरण, अपेक्षित उपलब्धि र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट परिच्छेद ३ देखि ७ सम्म प्रस्तुत गरिएको छ। यसैगरी कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र संकेत तथा स्रोत अनुसूचीहरूमा समावेश गरिएको छ।

परिच्छेद ३
आर्थिक क्षेत्र

३.१ आर्थिक मामिला तथा योजना

१. पृष्ठभूमी

संविधानले कर र राजस्वका श्रोत र सार्वजनिक वित्तको परिचालनमा समबन्धमा प्रदेशको अधिकार क्षेत्र किटान गरेको छ। उक्त अधिकारहरूको प्रभावकारी उपयोगबाट प्रदेशको समग्र विकास, प्रशासनिक तथा सार्वजनिक खर्चको बढ्दो आवश्यकतालाई पुरा गर्न सकिन्छ। उपलब्ध आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालनमा जोड दिई आन्तरिक राजस्वको परिचालनलाई सवल र दिगो बनाउनुका साथै आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणका लागि लगानीका क्षेत्रहरू निर्धारण गरी विकासलाई अगाडि बढाउन विकास कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी योजनाबद्ध रूपमा अगाडि बढाउन अपरिहार्य छ। सार्वजनिक खर्च परिचालनलाई मितव्ययी बनाउँदै विकास निर्माण र पुँजी परिचालनमा तहगत सरकारहरूका साथै निजी, सहकारी तथा सामुदायिक समन्वय, सहकार्य, सह-वित्तीयकरण र साझेदारी गर्दै तिब्र आर्थिक वृद्धि र सामाजिक न्याय सहितको समावेशी विकास गर्नपर्ने हुन्छ। प्रदेशको तिब्र आर्थिक वृद्धि र सामाजिक न्याय सहितको समृद्धिका लागि भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधार विकास र सबैको सार्वजनिक सेवा, स्रोत, उत्पादन र रोजगारीमा पहुँच आवश्यक हुन्छ। यसका लागि स्पष्ट सोच सहितको योजनाबद्ध रणनीतिक हस्तक्षेप आवश्यक हुन्छ। तथ्यपरक योजना तर्जुमा र जवाफदेहिता पूर्ण अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्दतिबाट मात्र यो सम्भव हुने भएकोले आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक विकास कार्यक्रम र तथ्याङ्कीय आधार जस्ता प्रणाली र उपकरणको विकास गरी संस्थागत गर्नुपर्ने आवश्यकता यस क्षेत्रमा रहेको छ।

२. चुनौति तथा अवसर

चुनौति

उपलब्ध स्रोतसाधनको कुशल विनियोजन तथा दिगो व्यवस्थापन गरी समन्यायिक विकास र वितरण सुनिश्चित गर्नु, गुणस्तरीय पूर्वाधार निर्माणका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी पूँजी र श्रमको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु, अर्थतन्त्रको औपचारिकीकरण गर्नु, आर्थिक उपलब्धीको समन्यायिक वितरणको सुनिश्चितता गर्नु, आर्थिक क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेका छन्। यसैगरी, प्राकृतिक श्रोतको वैज्ञानिक व्यवस्थापन उपयोग, तथ्य र प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा को लागि तथ्यांकीय आधार तयार गर्नु, विकास आयोजना तथा करार व्यवस्थापनमा प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्नु आदि योजना तथा आयोजना क्षेत्रका थप चुनौतिका रूपमा रहेका छन्।

अवसर

मुलुकको राजनीतिक संरचनात्मक रूपान्तरणले ल्याएको विकासको विकेन्द्रीकरण, मुलुक आर्थिक तथा सामाजिक विकासको चरणमा प्रवेश गरेको अवस्था, उर्वर जमिन, जलस्रोत, वन, खानी, जैविक विविधता एवम् भौगोलिक सुन्दरताजस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको उपलब्धता, कृषि, सिंचाइ तथा जलविद्युतको प्रचुर सम्भाव्यता, सम्भाव्य स्रोत साधनको पहिचान, दायरा विस्तार तथा परिचालन जस्ता पक्ष यस प्रदेशका प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन्। साथै राष्ट्रिय गौरवको रानीजमरा कुलरिया सिंचाइ

आयोजना निर्माणको क्रममा रहेको, सेती लोकमार्ग, मध्य पहाडी लोकमार्ग, छेला औद्योगिक क्षेत्र, बुढीगंगा जलविद्युत आयोजना र सोबाट उपलब्ध हुने रोजगारीका अवसर, बजार विस्तार तथा अन्य प्रदेशसँगको आवद्धतालाई आर्थिक सामाजिक विकासमा उपयोग गर्ने अवसर पनि रहेको छ।

३. सोच

वित्तीय क्षेत्रको विकास र प्रभावकारी वित्त व्यवस्थापन द्वारा समृद्ध प्रदेश निर्माण (अर्थ)।

गतिशील योजना तर्जुमा तथा आयोजना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत सार्वजनिक व्यवस्थापनमा सुशासन अभिवृद्धि (योजना तथा आयोजना)।

४. उद्देश्य

१. आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजन एवं पूँजी निर्माणमा योगदान पुग्ने गरी कुशल एवं प्रभावकारी रूपमा सार्वजनिक वित्त परिचालन गर्नु।

२. स्थानीय समुदायसम्म वित्तीय पहुँच सुनिश्चित गरी पुँजी निर्माण एवम् अर्थतन्त्रको औपचारिकीकरण गर्नु।

३. प्रादेशिक योजना तथा तथ्यांक प्रणाली र आयोजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरी संस्थागत गर्नु।

४. आयोजनाको पहिचान, विश्लेषण तथा प्राथमिकीकरण र छनौट तथा कार्यान्वयन अनुमानयोग्यता कायम गर्न सूचना प्रविधि प्रणालीमा आधारित प्रादेशिक आयोजना बैङ्कको स्थापना गर्नु।

५. रणनीति

१. राजस्व वृद्धिको समुचित वातावरण तयार गरी राजश्व परिचालनका लागि एकीकृत सरल कर प्रणाली र उपयुक्त संगठन संरचनाको विकास गर्ने।
२. विनियोजन दक्षता र संचालन कुशलता मार्फत उच्च प्रतिफल दिने क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने।
३. वित्तीय व्यवस्थापनमा आर्थिक अनुशासन तथा जवाफदेहिता प्रर्वद्धन गर्ने।
४. तहगत सरकार र निजी, सहकारी तथा सामुदायिक क्षेत्रबीच उपलब्ध स्रोतको महत्तम उपयोग गर्न सहवित्तीयकरण, समन्वय र सहकार्य गरी उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्ने।
५. स्थानीय स्तर तथा जनसमुदायसम्म वित्तीय पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
६. प्रादेशिक योजना तथा तथ्यांक प्रणालीलाई सूचना तथा प्रमाणमा आधारित तथ्यपरक बनाउने।
७. प्रदेशको आवश्यकता, समस्या, सम्भाव्यता र आयोजनाको कार्यान्वयनयोग्यताको आधारमा आयोजनाको पहिचान, विश्लेषण, छनौट, प्राथमिकीकरण र स्तरीकरण गरी प्रादेशिक आयोजना बैंकमा समावेश गर्ने।
८. आयोजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा व्यवस्थापकीय जवाफदेहिताको पक्ष समेटी परिणाममुखी बनाउने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	प्रादेशिक आवधिक योजना तर्जुमा	संख्या	–	१ अवधारणा पत्र	१ पूर्ण दस्तावेज	–	–
२.	प्रादेशिक आवधिक योजना प्रकाशन	प्रति	–	–	१०००	५००	५००
३.	मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा र प्रकाशन	प्रति	–	५००	५००	५००	५००
४.	वार्षिक विकास कार्यक्रम तयारी र प्रकाशन	प्रति	–	५००	५००	५००	५००
५.	प्रादेशिक आधार रेखा तथ्याङ्क सर्भेक्षण	संख्या	–	–	१	–	–
६.	प्रदेशको आर्थिक क्षेत्र सम्बन्धी नीति तर्जुमा	संख्या	–		३	२	१
७.	प्रदेश आयोजना बैङ्क स्थापना	संख्या	–	–	१ प्रारम्भिक	पूर्णताको लागि निरन्तर	पूर्णताको लागि निरन्तर
८.	आयोजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	संख्या	–		१०	१०	१०
९.	प्रादेशमा लगानी सम्बन्धी गोष्ठी सञ्चालन	संख्या	–		२	२	३
१०.	क्षमता विकास तालिम	जना	–		१५०	१५०	१५०
११.	प्रदेश लगानी बोर्ड गठन	संख्या	-	ऐनको प्रारम्भिक खाका तयार भएको	१		
१२.	लगानी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	-	-	५	७	९

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रकम रू. हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुंजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७६/७७	४७७८६३	४२११७३	५६६९०	-	-	४७७८६३	-
२०७७/७८	४९३३३३	४३३८०८	५९५२५	-	-	४९३३३३	-
२०७८/७९	५०९९१८	४४६८२२	६३०९६	-	-	५०९९१८	-

८. कार्यक्रम ⁄ आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३०५०००११	स्वरोजगार विकास कार्यक्रम	स्वआर्जनको माध्यमबाट रोजगारी र आयआर्जन वृद्धि तथा गरिवी न्यूनीकरण	सालबसाली		रोजगारमूलक तालिम प्रदान गर्ने बिनाधितो कोष मार्फत ऋण प्रवाह गर्ने	प्रतिवर्ष २ हजार नयाँ उद्यमी सिर्जना हुने ।
३०५०००११	तथ्यांक सुदृढिकरण कार्यक्रम	प्रदेशको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रको खण्डीकृत तथ्यांक संकलन	सुरुः २०७५ मङ्सिर अन्त्यः २०७७ असार	४००	-	प्रदेशको आर्थिक, सामाजिक खण्डीकृत तथ्यांक तयार भएको हुने ।
३०५०००११	प्रथम पञ्च वर्षीय योजना निर्माण	सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको प्रथम पन्च वर्षीय योजना तयार	सुरुः२०७५ श्रावन सम्पन्नः २०७७ असार	१५०	-	सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना तयार भएको हुने ।
३०५०००११	प्रदेश आयोजना बैङ्क स्थापना	आयोजना प्रथामिकीकरण गरी आयोजना बैंकमा प्रविष्टि	सुरुः २०७६ जेठ निरन्तर	-	-	प्रदेश आयोजना बैङ्क तयार भएको हुने।
३०५०००११	प्रदेश लगानी बोर्ड गठन	प्रदेशमा स्वदेशी विदेशी लगानीको व्यवस्थापन	सुरुः २०७६ पौष निरन्तर	-	-	प्रदेश लगानी बोर्ड गठन भई कार्यारम्भ भएको हुने ।

९. जोखिम तथा अनुमान पक्ष

प्रदेश सरकारको कार्य सम्पादनमा आवश्यक पर्ने ऐन, कानून समयमै तर्जुमा हुने, विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको उपलब्धता र सार्वजनिक वित्त परिचालनमा प्रादेशिक निकाय र प्रदेश भित्रका स्थानीय तहहरूको वित्तीय जवाफदेहिता, सक्रियता तथा समन्वय सकारात्मक रहेमा लक्षित उपबल्धिहरू हासिल हुने देखिन्छ।

३.२ उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण

३.२.१ वन तथा वातावरण

१. पृष्ठभूमि

सुदूरपश्चिम प्रदेशको दिगो विकासमा वन क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहने देखिन्छ। प्रदेशमा रोजगारीको सिर्जना, आय वृद्धि, स्थानीय समुदायको आधारभूत आवश्यकता जस्तै काठ, दाउरा, घाँसपात, गैर काष्ठ वन पैदावारहरूको आपूर्तिका साथै, पशुपालन, कृषि पर्यटन र सिँचाइमा समेत वन क्षेत्रको उल्लेखनीय भूमिका रहेको छ। वनबाट हाम्रो करिब ७० प्रतिशत ईन्धन, झन्डै ४० प्रतिशत पशु आहारा र अन्य वातावरणीय सेवा प्राप्त हुँदै आएको छ। जनसहभागितामूलक वन व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक–सामाजिक विकास तथा स्थानीय नेतृत्व विकासमा पनि वन क्षेत्रको योगदान प्रत्यक्ष रहेको हुँदा वन क्षेत्र राष्ट्रिय तथा प्रदेशको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको रूपमा रहन गएको छ।

सन् २०१५ को वनस्रोत सर्वेक्षणअनुसार यस प्रदेशमा वनले ढाकेको भागको क्षेत्रकुल ४८.७ प्रतिशतबाट बढेर ५७.९ प्रतिशत पुगेको छ। विशेष गरी पहाडी क्षेत्रमा वनले ढाकेको भू–भागमा वृद्धि भएको छ भने झाडी बुट्यानले ढाकेका क्षेत्रहरू वन क्षेत्रमा रूपान्तरित हुनुका साथै वनक्षेत्रबाहिरको भू–भागमा समेत वनको वृद्धि भएको छ। यस प्रदेशको कुल भू–भागको २३७१.५ वर्ग किलोमिटर संरक्षित क्षेत्र रहिआएको छ। यसले प्रदेशको ६.८९ प्रतिशत (खप्तड रा.नि., शुक्लाफाँटा रा.नि. र अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्र) भू–भाग ओगटेको छ। साथै यस प्रदेशमा पाइने मूख्य बन्यजन्तु प्रजातिमा बाह्रसिंगा,गैंडा, बाघ, हात्ती, डल्फिन, कस्तुरी मृग, रतुवा, घोरल, चित्तल, हिउँचितुवा, रातो बाँदर, लगुना, मगर तथा घडियाल गोही, शालक लगायतका प्रजातिहरूको संरक्षणका लागि विशेष पहल र प्रयासहरू भइरहेका छन्। हिमाल पहाड र तराई मिश्रित यस प्रदेशमा माटो र पानीको संरक्षण गरी दिगो विकास तथा जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन तथा नदी प्रणालीमा आधारित भू–जलाधार संरक्षण एवम् व्यवस्थापनको कार्य भइरहेको छ।

यस प्रदेशमा समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्दति (सामुदायिक वन, साझेदारी वन, मध्यवर्ती सामुदायिक वन, संरक्षणक्षेत्र, संरक्षित वन, कबुलियती वन आदि) अवलम्बन भई आएको छ। हालसम्म यस प्रदेशमा ३१९५ वटा सामुदायिक वन, १०८७ वटा कबूलियती वन, ३७ वटा धार्मिक वन, ६ वटा संरक्षित वन (४ वटा प्रस्तावित समेत गरी), २ वटा साझेदारी वन र १९४ वटा निजी वन समुदायद्वारा तथा सरकारद्वारा व्यवस्थापन भैरहेको छ।

२. चुनौति तथा अवसर

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कुल भु भागमध्येको १०,१०,२०७ हेक्टर वन तथा १,३५,९०० हेक्टर वुट्यान क्षेत्र रहेको छ। जैविक विविधताले सम्पन्न यस प्रदेशमा वन क्षेत्रकोअतिक्रमण, चोरी निकासी, लोपुन्मुख प्रजातिका अङ्गहरू तस्करी, गैरकानूनी रूपमा खानी उत्खनन् कार्य आदि समस्याको रूपमा रहेका छन्। त्यसैगरी चुरेको अत्याधिक दोहनका कारण नदीजन्य समस्याहरू, भू-क्षय तथा तराईमा खानेपानीको समस्या आदि विकराल रूपमा देखिँदै आएको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरू जस्तै बैतडी, कञ्चनपूर, डोटी अदि क्षेत्रमा मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व समस्याको रूपमा रहेको छ। जलवायु परिवर्तन, डढेलो, खडेरी तथा अति वृष्टी जस्ता समस्याहरुका कारण महत्वपूर्ण जैविक विविधतामा ह्रास आउँन सक्ने देखिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि–सम्झौतामा नेपालको प्रतिवद्धता अनुसारका कार्यका लागि नीति, कानून र कार्यक्रमहरू स्पष्ट पार्नु, यसका साथै सङ्घीय राजनीतिक व्यवस्था बमोजिम सङ्गठनात्मक संरचना तयार पार्नु र कार्यान्वयनमा ल्याउनु, वन क्षेत्रको लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीति, २०६५ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु, वन क्षेत्रबाट उत्पादनहुने लाभ तथा सेवालाई न्यायोचित आधारमा बाँडफाँड गर्ने शासकीय सुदृढीकरण गर्दै जनताको आधारभूत आवश्यकताहरू (काठ, दाउरा, घाँस, स्याउला)को आपूर्तिलाई समुदायस्तर देखि राष्ट्रियस्तरसम्म व्यवस्थापन गर्नुका साथै सरोकारवालासँग सहकार्य गरी वनको

दिगो र वैज्ञानिक व्यवस्थापनलाई अझ सुदृढ गर्नु वन क्षेत्रका प्रमुख चुनौति हुन्। काष्ठ तथा गैह्काष्ठ वन पैदावारको उचित व्यवस्थापन, उपयोग तथा सँरक्षण, वर्षेनी भैरहने वन डढेलो नियन्त्रण, मानव वन्यजन्तु द्वन्द्वको न्यूनीकरण, प्रदेशभित्र रहेका जलाधार क्षेत्रहरूको पहिचान, एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्दै नदी-कटान नियन्त्रण, भू-क्षय नियन्त्रण, अतिरिक्त वन फँडानीबाट हुने जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र वन तथा वनमा आश्रित समुदायका लागि दिगो अनुकूलनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु चुनौतिपूर्ण छ।

वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन मार्फत वनको उत्पादकत्व र वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि तथा प्रदेशको राजश्व वृद्धिको अवसर, पहाडी तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा पाइने महन्वपूर्ण तथा बहुमूल्य प्रजातिका जडिबुटीहरूको दिगो व्यवस्थापन तथा बजारीकरण मार्फत आम्दानी बढाउने र जडिबुटीमा आधारित उद्योग निर्माण गर्न सकिने सम्भावना, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज, अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्र, घोडाघोडी ताल, रामारोशन, बडीमालिका, अपि हिमाल र सैपाल हिमाल जस्ता प्राकृतिक, धार्मिक र साँस्कृतिक महत्वका क्षेत्रमा पर्यापर्यटनको विकासको अवसर, वन क्षेत्रबाट प्राप्त हुने वस्तु तथा सेवाको विविधीकरण गरी वातावरणीय सेवाको भूक्तानीको प्रणाली विकासको अवसर र महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको उपलव्धता आदि अवसरको रुपमा रहेका छन ।

३. सोच

समृद्ध वन, जलाधार तथा जैविक विविधता, सुखि प्रदेशबासी।

४. उद्देश्य

१. दिगो वन व्यवस्थापनद्वारा वन क्षेत्रको उत्पादकत्व र वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गरी आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर सृजना गर्ने।
२. जैविक विविधता र स्रोतको संरक्षणलगायत वातावरणीय सेवाबाटप्राप्त हुने लाभ वृद्धि गर्दै न्यायोचित वितरण सुनिश्चित गर्नु।
३. जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्दै जल, जलस्रोत तथा भूमिको संरक्षणबाट भूमिको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न जलाधार क्षेत्रको एकीकृत संरक्षणर व्यवस्थापन गर्नु।

५. रणनीति

१. विद्यमान वन क्षेत्र कायम राखी वनको घनत्व, उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धिको लागि वनको सहभागितामूलक दिगो एवम् वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने।
२. जैविक विविधता र जलाधारको दिगो व्यवस्थापन र उपयोगमास्थानीय समुदायको पहुँच वृद्धि गर्ने एवम् पर्यापर्यटनका आधार क्षेत्रहरूको विकास गर्ने।
३. दिगो वन व्यवस्थापन र संरक्षणमार्फत वातावरणीय सन्तुलनकायम राखी जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका सम्भावित अन्तर्राष्ट्रिय लाभहरूलाई स्थानीय स्तरसम्म पुर्याउने।
४. वन पैदावारमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै यसमा आधारित उद्यमशीलता र रोजगारी वृद्धि गर्ने।
५. प्रादेशिक पर्यावरणलाई सन्तुलित बनाउँदै प्रदेशमा व्याप्त मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५	२०७५/७६	मध्यकालीन लक्ष्य

			सम्मको उपलब्धि	को अनुमानित उपलब्धि	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	रोजगारी सृजना	जना हजारमा	-	३०४०	३३४४	३६७८	४०४६
२.	वन क्षेत्रबाट अनुमानित राजस्व रकम	रु. करोड	-	१७.४४९	१९.१९	२१.११	२३.२२
३.	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापनका लागि समूह गठन तथा वन हस्तान्तरण	गोटा	-	१८	२०	२०	२०
४.	बिरुवा उत्पादन	गोटा (लाखमा)	-	१४	१८	२०	२२
५.	वन क्षेत्रको अतिक्रमण हटाइएको क्षेत्रफल	हेक्टर	-	६९.३३	१००	१५०	१६०
६.	वन उद्यमको विकास तथा प्रवर्द्धन सहयोग	गोटा	-	२३	२८	३०	३२
७.	पानी मुहान, पोखरी संरक्षण र सिमसार क्षेत्र व्यवस्थापन	गोटा	-	५७	६०	७०	८५
८.	पहिरो व्यवस्थापन	गोटा	-	९१	१०२	११०	१२०
९.	तल्लो तटीय नदी क्षेत्रमा रिभेटमेन्ट तथा तटबन्ध निर्माण	कि.मी.	-	८	१५	२२	३४
१०.	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर	-	१३	४५	५५	६५

३.२.२ उद्योग, वाणिज्य तथा पर्यटन

१. पृष्ठभूमि

सुदुरपश्चिम प्रदेशमा हालसम्ममा उत्पादनमूलक ४३७५, ऊर्जामूलक ६, कृषिजन्य ५१६६, पर्यटन सम्बन्धी १६२२, सेवामूलक ९०३४ र निर्माण सम्बन्धी २८७ गरी जम्मा २०४६८ उद्योग दर्ता भई संचालनमा रहेका छन्। कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थको उपलव्धता रहेकोले साना तथा मझौला उद्योग स्थापनाको प्रशस्त सम्भावना रहेता पनि हालसम्म ठुला उद्योगहरू खुल्न नसक्दा यस क्षेत्रको औद्योगिक विकास अपेक्षित रुपमा हुन सकेको छैन । प्रशोधन तथा तयारी माल उत्पादन गरी निकासी गर्न सकेमा स्थानीयस्तरमा रोजगारी श्रृजना हुने, उत्पादित बस्तुको मूल्य वृद्धि हुनुका साथै प्रदेशको आयमा वृद्धि हुने देखिन्छ।

औद्योगिक क्षेत्र तथा औद्योगिक ग्रामहरू स्थापना गर्ने, ठुला उद्योग संचालनका लागि निजी क्षेत्रलाई लगानीको वातावरण श्रृजना गर्न कानून तर्जूमा गर्ने, सार्वजनिक निजी साझेदारीमा उद्योगहरू संचालन गर्ने, साना तथा मझौला उद्योगहरू संचालनका लागि सीप, प्रविधी तथा पुंजिगत अनुदान समेत उपलब्ध गराउने नीति प्रदेश सरकारले लिएको छ। त्यसैगरी स्थानीय कच्चा पदार्थको अधिकतम सदुपयोग गरी स्थानीय जनताको जिविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउनका लागि विपन्न तथा पिछडिएका जनताहरूलाई आवश्यक सीप तथा प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने गरी लघु उद्यम प्रबर्द्धनलाई जोड दिईएको छ ।

प्रदेशमा उद्योग र वाणिज्य तथा आपूर्ति सम्बन्धी सेवा प्रवाह गर्नका लागि संरचनागत हिसाबले यस मन्त्रालयमा उद्योग बाणिज्य तथा आपूर्ति महाशाखा, मन्त्रालय अन्तर्गत प्रदेश स्तरमा उद्योग वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित निर्देशनालय र जिल्ला

स्तरमा २ वटा घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यालयहरू (कैलाली र कञ्चनपुर) र ७ वटा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितीहरू (डडेलधुरा, बैतडी, डोटी, बझाङ, बाजुरा, अछाम र दार्चुला) क्रियाशील रहेका छन्। उपभोक्ता अधिकारको सुनिश्चित गर्दै नियमित रूपमा बजार अनुगमन गरी कालोबजारी नियन्त्रण गर्ने र ग्रामिणस्तरमा सहुलियत तथा सुपथ मूल्यका पसलहरू संचालन गरी दुर्गम क्षेत्रका विपन्न जनताहरूलाई सहुलियत प्रदान गर्न शुरुवात गरिएको छ। त्यसैगरी खाद्य तथा नुन डिपोको स्थापना गरी ग्रामिण तथा दुर्गम क्षेत्रका जनताहरूलाई खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्न आवश्यक कार्य प्रारम्भ गरिएको छ ।

सुदुरपश्चिम प्रदेश पर्यटनको प्रशस्त सम्भाबना बोकेको प्रदेश भएता पनि यस क्षेत्रमा रहेका प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्यहरू (बडिमालिका, रामारोशन, खप्तड, शुक्लाफांटा, कर्णाली, उग्रतारा, शैलेश्वरी, मालिकार्जुन, त्रिपुराशुन्दरी लगायत यस क्षेत्रका सांस्कृतीक सम्पदाहरू आदि) हरूको पर्याप्त विकास तथा प्रचार हुन नसकेको कारणले गर्दा पर्यटकहरूलाई भित्र्याउन सकिएको छैन। साथै पर्यटन क्षेत्रबाट प्राप्त हुन सक्ने संभाब्य स्थानीय तथा प्रादेशिक आम्दानी र रोजगारी समेत गुमिरहेको छ। प्रदेश सरकारले यस प्रदेशमा रहेका सात देवीहरू (बझाङ्गको सुरमादेवी, बाजुराको बडिमालिका, बैतडीको त्रिपुरासुन्दरी र निङ्गलाशैनी, डोटीको शैलेश्वरी, डडेलधुराको उग्रतारा भगवती र दार्चुलाको मालिकार्जुन) तथा पांच वटा मुख्य करिडोरहरू (१. महाकाली करिडोर २. कर्णाली करिडोर ३. डोटी देखी अछाम सम्मको करिडोर ४. टिकापुर देखि डोटी हुंदै तिब्बत जोड्ने करिडोर ५. झुलाघाट देखि बझाङ्ग हुंदै बाजुरा सम्मको करिडोर) लाई मुख्य केन्द्रबिन्दु बनाएर पर्यटकीय विकास गर्ने प्रयास गरिएको छ। उक्त करिडोर अन्तर्गत धार्मिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक तथा साहसिक लगायतका संभाब्य पर्यटकीय विकासका पूर्वाधारहरूको प्राथमिकताका आधारमा विकास गर्ने सम्भावना रहेको छ।

पर्यटन क्षेत्रको विकासको लागि निजी क्षेत्रको संलग्नता बढाउनको लागि उपयुक्त नीति निर्माण गरी पर्यटन व्यवसायमा संलग्न हुने निजी क्षेत्रलाई सहुलियतको व्यवस्था गरिने छ। यसैगरी यस क्षेत्रमा रहेका जाती अनुसारको संस्कृतीहरूको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्नुका साथै ग्रामिण स्तरमा होमस्टे संचालन र शहरी क्षेत्रमा सुविधायुक्त होटल तथा लजहरूको प्रबर्द्धनमा बिशेष जोड दिईने छ। प्रदेशमा पर्यटन सम्बन्धी सेवा प्रवाह गर्नको लागि मन्त्रालय मातहतमा प्रदेश पर्यटन विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन ईकाई गठन भै कार्य संचालन भै रहेको छ।

२. चुनौति तथा अवसर

अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौतामा नेपालको प्रतिवद्धता अनुसारका कार्यका लागि नीति, कानून र कार्यक्रमहरू स्पष्ट पार्नु, उद्यमशीलता, पुंजी र औद्योगिक पूर्वाधारको आधार तयार पार्नु, दुर्गम ग्रामिण ईलाकाहरूमा बस्तु तथा सेवाको नियमित आपूर्ति र आपतकालीन आपूर्ति व्यवस्थाका लागि संस्थागत संरचनासहितको पूर्वाधार तयार पार्नु, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरूलाई उद्योगको रूपमा विकास गर्नु, उपभोक्ता सचेतना बजार सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन गर्नु, प्रदेशको वाणिज्य तथ्यांक सहित व्यवसायिक क्षेत्रमा संलग्नहरूको सीप र कौशलता अभिवृद्धि गर्नु चुनौतिपूर्ण छ। पर्यटक आकर्षण बढाउन प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त गन्तब्यहरूको विकास र प्रवर्द्धन गर्नु, पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गरी गुणस्तरीय पर्यटक आगमनमा वृद्धि गर्नु, पर्यटन उद्योगमा निजी क्षेत्रको आकर्षण बढाउन लगानी अभिवृद्धि गर्नु र पर्यटन व्यवसाय र यससंग सम्वन्धित क्षेत्रको ज्ञान र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु थप चुनौतिपूर्ण छ ।

पर्यटकीय सम्भावना बोकेका स्थान र गन्तव्यहरु विद्यमान रहनु, औद्योगिकग्राम, औद्योगिक क्षेत्र र विशेष आर्थिक क्षेत्रको विकासमा संघीय सरकारबाट प्रतिवद्धता व्यक्त हुनु, काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वनपैदावारमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा उत्पानको निर्यातको सम्भावना रहनु, भौतिक पूर्वाधारको विकासले यातायात तथा पारवहन लागत कम हुँदै जानुलाई यस क्षेत्रको अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ ।

३. सोच

उद्योग व्यवसायको विकास र व्यवस्थापन मार्फत औद्योगिक वस्तु तथा सेवाको उत्पादनमा अभिवृद्धि गर्दै उत्पादन, रोजगारी र आयमा वृद्धि गर्ने (उद्योग तथा वाणिज्य)।

दिगो पर्यटन विकास मार्फत प्रर्देशको समृद्धि र पहिचानको अभिवृद्धि गर्ने (पर्यटन)।

४. उद्देश्य

१. महिला, दलित, गरिब र पिछडिएको समुदायको आय र रोजगारीको अभिवृद्धि गर्नु ।

२. उद्योगहरूको पूर्वाधार पूंजी सीप र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु।

३. ब्यापार व्यवसायलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धात्मक र मर्यादित बनाउंदै लगानीमा प्रतिफलको सुनिश्चितता सहित उपभोक्ता लगानीकर्ता र व्यवसायीको हित प्रवर्द्धन गर्नु।

४. प्रदेश भित्रको सेवा तथा बस्तुको गुणस्तर कायम गर्दै आपूर्ति व्यवस्थालाई दिगो भरपर्दो र व्यवस्थित गर्नु।

५. पर्यटकीय क्षेत्र, पूर्वाधार र सेवाको समुचित विकास तथा पर्यटकीय उपजहरूको विविधीकरण र विस्तार गरी स्थानीय समुदायको जिविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउनु।

५. रणनीति

१. लघु तथा घरेलु उद्योगमा आकर्षण बढाउन कच्चा पदार्थ, प्रविधि, व्यवसायिक सीप र बजार सूचनालाई सुदृढ गर्ने।

२. औद्योगिक करिडोर, उद्योगग्राम, औद्योगिक क्षेत्र र बिशेष आर्थिक क्षेत्रको स्थापना गर्न संघीय सरकारसंग सहकार्य गर्ने।

३. उद्योग, वाणिज्य र सेवा आपूर्ति गर्ने संघ संस्था र सामुदायिक समूहहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

४. उद्योग प्रशासन, वाणिज्य व्यापारको अनुगमन र आपूर्ति व्यवसायलाई सरकारको नियमित प्रशासनको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा विकास र सुदृढीकरण गर्ने।

५. प्रादेशिक वाणिज्य सम्बन्धी तथ्यांक र सूचना प्रणाली स्थापित गर्दै प्रादेशिक आयात निर्यातको व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने।

६. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित निर्यातजन्य बस्तुको उत्पादनमा प्रोत्साहन दिने।

७. बिशेष समय र आपतकालीन आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउने।

८. उद्योग वाणिज्य र आपूर्ति क्षेत्रको प्रशासन व्यवस्थापन र सूचना प्रणालीलाई सुशासनयुक्त पारदर्शी र सहभागीतामूलक बनाउने।

९. बस्तु तथा सेवाको गुणस्तर मापन प्रमाणीकरण र उपभोक्ता जागरणलाई अभियानका रूपमा संचालन गर्ने ।

१०. जैविक विविधता र जलाधारको दिगो व्यवस्थापन र उपयोगमा स्थानीय समुदायको पहुंच वृद्धि गर्ने एवम् पर्यापर्यटनका आधार क्षेत्रहरूको विकास गर्ने।

११. पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास, प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्ने।

१२. पर्यटन आयको स्थानीयस्तरसम्म न्यायोचित वितरण सुनिश्चित गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	उद्योग क्षेत्रमा थप लगानी	रु. अर्ब	-	०.३८०७	०.४१८	०.४६०	०.५०६
२.	लघु, घरेलु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योगको स्थापना र संचालन मार्फत रोजगारीको सिर्जना	संख्या (हजारमा)	-	९.९०६	१०.८९	११.९८	१३.१८
३.	मझौला उद्योग दर्ता	वटा	-				
४.	घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	वटा (हजारमा)	-	४.८७८	५।३६५	५.९०	६.४९
५.	लघु उद्यमीको स्तरोन्नति	वटा (हजारमा)	-	१.८९७	२।०८६	२.२९	२.५२४
६.	लघु उद्यमी सिर्जना	वटा (हजारमा)	-	४.९८	५।४७८	६.०२५	६.६२८
७.	खनिज अन्वेषणात्मक सर्भे	हेक्टर	-				
८.	निकासीमा वृद्धि	रु. (अर्बमा)	-				
९.	व्यवसायिक फर्म दर्ता प्रकृया अनलाईन प्रणालीमा ल्याउने	वटा (हजारमा)	-				
१०.	बजार अनुगमन	पटक	-	०	४०	५०	६०
११.	उपभोक्ता जागरण	संख्या	-	३	२४	३०	३६
१२.	पर्यटन आगमन	संख्या (हजारमा)	-	-	-	-	-
१३.	प्रदेश भित्रको औसत बसाई	दिन	-	-	-	-	-
१४.	रोजगारी	संख्या (हजारमा)	-	-	-	-	-
१५.	पर्यटन गुरु योजना तथा नीति तर्जुमा	वटा	-	मस्यौदा तयार भएको	-	-	-
१६.	होमस्टे सञ्चालन	स्थान	-	१	३	५	१५

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रकम रू.हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७६/७७	२३०८६०३	१७३९५८३	५६९०२०	–	६०९२७३	१६९९३३०	–

२०७७/७८	२३८९२४१	१७९१७७०	५९७४७१	–	६४८०७०	१७४११७२	–
२०७८/७९	२४७८८४३	१८४५५२४	६३३३१९	–	६९१६११	१७८७२३२	–

८. कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३०७०००११	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	क्षेत्रगत प्रादेशिक नीति, योजना तर्जुमा, समन्वय, सहजिकरण, नियमन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन	सालबसाली	-	-	उद्योग, पर्यटन तथा वन क्षेत्रमा संस्थागत विकास तथा नीजि क्षेत्रसँगको सहकार्य र प्रभावकारी नियमन मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि भएको हुने।
	पर्यटन कार्यालयहरू	पर्यटन सेवा नियमन तथा प्रवर्द्धन	सालबसाली	-	-	पर्यटन सम्बन्धी जानकारी प्रदान तथा सहजीकरण भएको हुने। पर्यटन सूचना केन्द्र तथा उद्धार केन्द्र स्थापना भएको हुने।
३०७००१२०	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान),		सालबसाली	-	-	
३०७०१०११	उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय	उपभोक्ता हित संरक्षण प्रदेशको वाणिज्य तथा व्यापार क्षेत्रको सहजीजरण, नियमन तथा अनुगमन	सालबसाली	-	-	
३०७०१०१२	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरू	उद्योग दर्ता, नियमन तथा व्यवस्थापन	सालबसाली	-	-	
३०७०२०११	वन निर्देशनालय		सालबसाली	-	-	
३०७०२०१२	डिभिजन वन कार्यालयहरू		सालबसाली	-	-	
३०७०२०१३	भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरू		सालबसाली	-	-	

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३०७०३०१३	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र		सालबसाली	-	-	

९. जोखिम तथा अनुमान पक्ष

यस मन्त्रालयले प्रस्ताव गरेका कृयाकलापहरू/आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने तथा आशातित उपलब्धीहरू हासिल गर्ने सन्दर्भमा मन्त्रालयसंग सम्बन्धित प्रादेशिक ऐन, नियम तथा नीतिहरू समयमै बन्न नसकेमा र पर्याप्त मात्रामा बजेटको उपलब्धता हुन नसकेमा जोखिम पक्ष बढ्ने देखिन्छ।

परिच्छेद ४
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी क्षेत्र

१०.पृष्ठभूमि

नेपालको १३.८ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको सुदूरपश्चिम प्रदेशमा करिव २५ लाख जनसंख्या बसोबास गर्दै आएका छन्। यस प्रदेशमा ३५५०९८ हेक्टर खेती योग्य जमिन रहेको छ। खेती योग्य जमिन मध्ये ३२२०७७ हेक्टरमा मात्र खेती गरिएको छ। खेती गरिएको जमिन मध्ये १७४७३० हेक्टरमा मात्र सिंचाई सुविधा पुगेको छ। यस क्षेत्रको उच्च पहाडी जिल्लाहरुमा स्याउ, आलु, भटमास, मह आदिको उत्पादनले गति लिन थालेको छ। त्यसै गरी मध्य पहाडका जिल्लाहरुमा अमिलो जातका फलफूल, ओखर, अदुवा, ताजा तरकारी, तरकारी बीउ र मह उत्पादन व्यवसायिक रुपमा गर्ने तर्फ कृषकहरु आकृष्ठ हुन थालेका छन्। कैलाली र कन्चनपुर जिल्लाहरुमा मुसुरो, केरा, आलु, माछा, मह, परवल आदि उत्पादनहरुले केही मात्रामा व्यवसायिक रुप लिई सकेको अवस्था छ। व्यवसायिक कृषि तर्फ कृषकहरु आकर्षित भए पनि उत्पादकत्व भने न्यून नै रहेको छ।

नेपालको संविधानले खाद्य सम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। प्राकृतिक तथा अन्य विपदका कारण उत्पन्न हुनसक्ने खाद्य सङ्कटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्नको उत्पादनमा आत्मनिर्भरताका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने छ। देशको भौगोलिक परिवेश अनुसार उपलब्ध कृषि शिक्षा, र अनुसन्धानबाट प्राप्त प्रविधि, आधुनिक कृषि औजार, उन्नत बिउबिजन र स्रोत-साधन उपयोग गर्दै कृषि क्षेत्रलाई व्यवसायिक बनाउनु आजको आवश्यकता हो। साथै, कृषिजन्य उत्पादन एवम् व्यापारमा प्रतिस्पर्धा, व्यावसायीकरण, यान्त्रिकीकरण र विविधीकरण गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्नु र सरकारी, सहकारी र निजी क्षेत्र बीच साझेदारीको अवधारणा अङ्गीकार गर्दै कृषि पेशालाई उच्च सम्मानजनक बनाई आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना, गरिबी न्यूनीकरण, व्यापार सन्तुलन, दिगो र सन्तुलित विकास, खाद्य तथा पोषण सुरक्षालाई सुदृढ गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

११.चुनौति तथा अवसर

चुनौती

कृषि तथा पशुजन्य वस्तुहरूको उत्पादन लागत कम गरी प्रतिस्प्रधात्मक क्षमता वृद्धि गर्दै कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धी, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यावसायिक पेशाको रूपमा विकास गर्नु, परम्परागत सोच मूल्य मान्यतामा परिवर्तन ल्याइ उपेक्षित बन्दै गरेको कृषि तथा पशुपालन पेशालाई एक व्यवसायिक पेशामा रुपान्तरित गर्नु, जलवायू परिवर्तन अनुकुलन क्षमता वृद्धि गर्नु, स्थानीय खानेकुराको उपयोगमा आधारित खाद्य सुरक्षा प्रणाली स्थापित गर्नु, कृषि क्षेत्रमा भएको लगानीको प्रतिफल उच्च बनाउन कृषि ऋणको सहज उपलब्धता, कृषकहरूद्वारा कृषि प्रविधिको उपयोगमा वृद्धि र उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरूको लागि वजारको सुनिश्चितता कायम गर्नु र उत्पादनको गुणस्तर एवम् स्वच्छता सम्बन्धी नियमन कार्यलाई प्रभावकारी तुल्याउँदै स्वस्थकर कृषि उपज उपभोक्ता समक्ष पुर्‍याउनु यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन।

अवसर

विदेशबाट फर्किएका युवाहरू प्राविधिक ज्ञान, सीप, र पुँजी सहित कृषि क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जानु, भौगोलिक सम्भाव्यताको उपयोग तर्फ किसानहरूको चासो बढ्नु, बढ्दो शहरीकरणका कारण कृषि उपजको बजार विस्तार हुँदै गरेकोले ठूला संस्थागत र अन्य निजी क्षेत्रहरूसमेतको व्यवसायिक कृषि क्षेत्रमा आकर्षित हुँदै जानु यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन्। पहाड र दुर्गम क्षेत्रमा समेत सडक संजालको विकास र विस्तार बढ्दै जाँदा कृषि उपजको बजार पहुँचमा वृद्धि हुनु, पछिल्ला वर्षहरूमा कृषि ऋण, कृषि बिमा, नयाँ प्रविधिहरूको उपयोग र सिँचाइ सुविधाको विस्तार हुनु र देशको अन्य क्षेत्रमा नहुने सुख्खा फलफूल बालीहरुको उत्पादन सम्भाव्यता हुनु यस प्रदेशको कृषि क्षेत्रका थप अवसरहरू हुन्।

१२.सोच

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशमा खाद्य सम्प्रभुता, खाद्य र पोषण सुरक्षा प्रत्याभूति सहित ज्ञानमा आधारित व्यवसायिक कृषिको विकास (कृषि विकास)

२. स्वच्छ र गुणस्तरीय पशुपन्छीजन्य उत्पादनका माध्यमबाट खाद्य र पोषण सुधारको सुनिश्चता कायम गर्ने (पशुपन्छी विकास)

३. भूमिको वैज्ञानिक व्यवस्थापन र सामाजिक न्यायमा आधारित भूस्वामित्व (भूमि व्यवस्था)

४. सहकारी संघसंस्था मार्फत स्थानीय स्रोत, श्रम, सीप र पुँजीको अधिकतम परिचालन मार्फत समाजको आर्थिक—सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरण (सहकारी तथा गरिबी निवारण)

१३.उद्देश्य

५. कृषि बस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरि वितरण प्रणालीलाई सुदृढ गरी सुदूरपश्चिम प्रदेशमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको सुनिश्चितता कायम गर्ने

६. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गरी सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषिलाई प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाउने।

७. यस प्रदेशको पशुपालनलाई ज्ञान र प्रविधिमा आधारित बनाई पशुजन्य उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्ने।

८. पशुपन्छीपालनलाई ग्रामिण क्षेत्रको स्वरोजगारी र दीगो आय आर्जनको श्रोत बनाउने।

९. भूमि तथा भूमि स्रोतको न्यायोचित वितरण र विवेकशील प्रयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने।

१०. विकास निर्माणका लागि आवश्यक नापनक्सा तथा भौगोलिक सूचना सर्वसुलभ बनाउने।

११. सहकारीमा आधारित उत्पादन, उद्यम र सेवा व्यवसायको विकास र विस्तार गरी प्रदेशको दिगो र समतामूलक आर्थिक—सामाजिक विकासमा योगदान पुर्याउने

१२. सहकारीको सिद्धान्त, मूल्य र मान्यताहरूको प्रवर्द्धन गर्दै सहकारी संस्थाहरुको परिचालन तथा व्यवस्थापनमा सुधार गरी सहकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्ने

१४.रणनीति

अ. कृषि तथा पशुपन्छी विकास

- खेती योग्य जमिनमा व्यवसायिक कृषकहरुको पहुँच विस्तार गर्न करार खेती, चकलाबन्दी, समुदाय र सहकारी खेती प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- भौगोलिक अवस्थितिले उपलब्ध गराएको अवसरलाई अधिकतम उपयोग गरि व्यवसायिक हुन सक्ने बालीहरुको खेतीलाई प्रबर्द्धन गर्ने।
- कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बृद्धिका लागि आवश्यक तत्वहरु (पूर्वाधार, मल, बीउ सिचाई र प्रविधि) को समुचित व्यवस्था गर्ने।
- कृषि बजारको माग अनुसार कृषि उपजहरुको उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गर्नुको साथै बजारको सुनिश्चितता हुने व्यवस्था गर्ने।
- व्यवसायिक पशुपालन सिकाइ स्थल तयार गर्न सरकारी र निजी साझेदारीमा नमूना पशु फार्महरु संचालन गर्ने।
- पशुजन्य उत्पादनको लागत घटाउन पशुपालनमा यन्त्रीकरण गर्न अनुदान सहयोग प्रदान गर्ने।
- पशुजन्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिका लागि श्रोतको उपलब्धता अनुसार गाई भैसी बंगुर र बाख्राको कृत्रिम गर्भाधान तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवा पुग्न नसक्ने स्थानमा प्राकृतिक गर्भाधान सेवा विस्तार गरि उन्नत नश्लका पशुहरुको संख्यामा वृद्धि गर्ने।
- सघन मत्स्यपालन गरी मस्य उत्पादन बाट पोषण सुधार तथा स्वरोजगारमुलक कार्यकम संचालन गर्ने।

आ.भूमि व्यवस्था ः

१. वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रमलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी र समन्वयात्मक तवरबाट सञ्चालन गरी आर्थिक–सामाजिक रूपले पछाडि परेका गरिब भूमिहीन वर्गको भूमिमा पहुँच बढाउने।
२. प्रादेशिक भूमि नीति, भू–उपयोग नीति तथा योजनाको आधारमा उपलब्ध भूमिको समुचित उपयोग गरी खाद्य सुरक्षा, सुरक्षित आवास तथा सहरीकरण, दिगो पूर्वाधार विकास र वातावरण संरक्षण तथा विपद् जोखिम संवेदनशीलता निश्चित गर्ने।

इ. सहकारी तथा गरिबी निवारण

१. सहकारी संघसंस्थाहरुलाई बृहत कृषि उत्पादन क्षेत्र निमार्ण तथा कृषि बजार केन्द्रहरुको निर्माण तथा व्यवस्थापनमा संलग्न गराइनेछ।

२. सहकारी उद्योग व्यवसायलाई कृषिजन्य उत्पादन, भण्डारण, प्रशोधन र वजारीकरण गर्न सहुलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

३. यस प्रदेश भित्रका सहकारी संघ संस्थाहरुले संचालन गर्ने सहकारी खेती, उद्योग, वितरण सेवा र सहकारी व्यवसायको विकास तथा प्रबर्द्धनका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग प्रदान गरिनेछ।

४. ग्रामिण क्षेत्रका सहकारीहरुलाई साना व्यवसायका योजना निर्माण तथा विकासका लागि व्यवसाय विज्ञहरुको सेवा उपलब्ध गराइने छ।

५. सहकारी संस्थाहरूको व्यवस्थापन र पुँजी परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउन सहकारीका सदस्यहरुको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि लागि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।

६. ग्रामिण क्षेत्रको गरिबी निवारणको लागि संचालन गरिने कार्यक्रमहरु सहकारी संस्थाहरूसंगको साझेदारीमा संचालन गरिनेछ।

७. सहकारी संघसंस्थाहरुलाई उनीहरुको शेयर सदस्य संख्या, कार्य क्षेत्र र विषयगत क्षेत्र, वित्तीय अबस्था र कारोवारको अबस्थाको आधारमा वर्गिकरण गरी सहकारीहरु बीच मर्जर गराउने व्यवस्था गरिनेछ।

१५.विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१३.	खाद्यान्न बाली	मे.ट.	-	१०३६८६१	१०९८५५६	११८५२४७	१२८९९१३
	धान	मे.ट.	-	५९३३२७	६२८९२६	६७९२४०	७४०३७२
	गहु	मे.ट.	-	३२००८२	३३९२८६	३६६४२९	३९९४०८
	मकै	मे.ट.	-	९८९४७	१०४८८३	११३२७४	१२३४६९
	कोदो	मे.ट.	-	१५५०३	१६४३३	१७२५४	१७५९९
	जौ	मे.ट.	-	८८४४	८८७०	८८९०	८९००
	फापर	मे.ट.	-	१५८	१५८	१६०	१६५
१४.	दलहन जम्मा	मे.ट.	-	३०९४४	३२८००	३५४२४	३८६१२
१५.	तोरी	मे.ट.	-	३२३१२	३४२५०	३६९९०	४०३१९
१६.	आलु	मे.ट.	-	१७६३६०	१८६९४१	२०१८९६	२२००६७
१७.	तरकारी	मे.ट.	-	११८१८५	१२५२७६	१३५२९८	१४७४७५
१८.	फलफूल	मे.ट.	-	२८०७९	२९६०१	३१६५२	३३३६६
	सुन्तला जात	मे.ट.	-	१४०९४	१४९३९	१६१३४	१६९४०
	केरा	मे.ट.	-	११८२३	१२४१४	१३१५८	१३९४८
	ओखर	मे.ट.	-	२१६२	२२४८	२३६०	२४८७
१९.	मसला बाली	मे.ट.	-	५०६३६	५३६२७	५६६४७	६००२२
	प्याज	मे.ट.	-	३१२१९	३३०९२	३४७४६	३६८३१
	लसुन	मे.ट.	-	१७१२८	१८१५५	१९४२६	२०५९२

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
	धनिया	मे.ट.	-	२२८९	२३८०	२४७५	२५९९
२०.	कृषि यन्त्रीकरणमा लगानी	रु लाखमा	-	७००	५००	६००	७००
२१.	मुख्यमन्त्री एकीकृत कृषि विकास कार्यक्रममा लगानी	रु लाखमा	-	-	२२००	३३००	४४००
२२.	आधुनिक केरा खेति मा लगानी	रु लाखमा	-	१४६	२००	३००	५००
२३.	आधुनिक कोल्ड च्याम्बर स्थापना	संख्या	-	-	५	८	१०
२४.	आधुनिक कोल्ड स्टोर निर्माण	संख्या	-	-	४	८	१२
२५.	बजार केन्द्रहरुको स्थापना	संख्या	-	-	१२	२०	३०
२६.	प्रशोधन केन्द्र स्थापना तथा संचालन	संख्या	-	-	२	५	१०
२७.	प्रांगारिक भिलेज स्थापना	संख्या	-	-	३	१०	२०
२८.	मुख्यमन्त्री एकीकृत पशु विकास कार्यक्रममा लगानी	रु लाखमा	-	-	२२००	३३००	४४००
२९.	भैसी श्रोत केन्द्र स्थापना	रु लाखमा	-	-	४००	३००	१००
३०.	पशुपन्छी तथा मत्स्य व्यवसायबाट थप रोजगार	संख्या	-	-	५००	८००	१०००
३१.	पशुपन्छीमा आधारित उधोग विकास विस्तार	संख्या (हजारमा)	-	-	५	८	१०
३२.	दुध	मे.टन	-	१९०८६१	२०९८५४	३०८०३५	१३२०००
३३.	माछा	मे.टन	-	८१९३	९८४२	११०९४	१२५७४
३४.	मासु	मे.टन	-	३२२९४	३९७४५	४५७१२	५२१९४
३५.	अण्डा	वटा (हजार)	-	९२२९	९८२४	१०८४६	११४७६
३६.	उन	के.जी	-	११८१४	१५६७२	१८१७९	२०४१७
३७.	छाला	वर्ग फिट	-	६८३६	८७४९	९५७१	१००००
३८.	कृत्रिम गर्भाधान (नक्ष सुधारको लागि)	संख्या	-	१८२३०	३००००	५००००	७००००
३९.	सडकहरुमा सामुदायिक निजि वनमा बहुबर्षिय घाँस विस्तार	हेक्टर	-	–	२५०	६००	८००
४०.	उन्नत घाँसले ढाकेको क्षेत्रफल	हे	-	३५०	५००	७००	९००
४१.	सुधार गरिएको डेरी पसल	संख्या	-	१४०	१००	१००	१००

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
४२.	सुधार गरिएको मासु पसल	संख्या	-	१००	५०	५०	५०
४३.	पशुपन्छी खोप सेवा (रेविज, खोरेत पि.पि.आर)	संख्या हजारमा)	-	८५०	१०००	११००	१२००
४४.	पशुपन्छी निदान तथा उपचार	संख्या (लाखमा)	-	१.५	२	३	४
४५.	ग्रामिण कुखुरा प्रवर्द्धन फार्म स्थापना	संख्या	-		५	१०	१५
४६.	भूमि, सुकुम्वासीको तथ्याङ्क अद्यावधिक	जिल्ला संख्या	-		२	४	३
४७.	कृषि भूमिको चकलावन्दी	हेक्टर	-		८०	१५०	२००
४८.	मुक्त कमैया, हलिया आदि विपन्न वर्गमा सामाजिक सुरक्षा तथा आयआर्जन क्रियाकलाप	जना	-		२००	४००	६००
४९.	सहकारी संघ र संस्था	संख्या	-	३२९	३३५	३४२	३५०
५०.	सहकारी संघ संस्थाको कुल सदस्यता	संख्या (हजारमा)	-	२००	२१०	२१६	२२२
५१.	प्रत्यक्ष रोजगारी	संख्या (हजारमा)	-	१.४	१.५	१.६	१.८
५२.	अप्रत्यक्ष रोजगारी	संख्या (हजारमा)	-	४०	४५	५०	५७
५३.	सहकारी संघसंस्थाको शेयर पुँजी	रू.(अर्बमा)	-	०.७	०.८	०.९	१
५४.	सहकारी संघसंस्थाको कुल बचत	रू. (अर्बमा)	-	४	४.३	४.६	५
५५.	सहकारी संघसंस्थाको ऋण लगानी	रू. (अर्बमा)	-	४.४	४.७	५	५.५
५६.	सहकारी सम्बन्धी तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	-	४२८	१२२०	१४००	१७००
५७.	सहकारीको अनुगमन तथा नियमन	संख्या	-	२०	३००	३२०	३५०
५८.	गरिबीको रेखामुनी रहेका जनसंख्या	प्रतिशत	-				

१६.विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रकम रू. हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७६/७७	२८०५८२५	२४५८८६२	३४६९६३	-	५६७३२६	२२३८४९९	
२०७७/७८	२८९६९३९	२५३२६२८	३६४३११	-	५८८०२६	२३०८९१३	
२०७८/७९	२९९४७७७	२६०८६०७	३८६१७०	-	६०९७१५	२३८५०६१	

८. कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३१२०००११	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	क्षेत्रगत प्रादेशिक नीति, ऐन, मापदण्ड तथा कार्यविधि तर्जुमा क्षेत्रगत विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन संघीय तथा स्थानीय सरकारहरुसँग समन्वय तथा सहजीकरण	सालबसाली			भू उपयोग नीति, वसोवास व्यवस्थापन नीति, गुठी जग्गा संरक्षण नीति, प्रांगरिक कृषि विकास नीति, प्रादेशिक पशुपन्छी विकास नीति, गरिबी निवारण नीति, सहकारी नीति कृषि बजार व्यवस्थापन नीति तर्जुमा भएको हुने । भू उपयोग ऐन, कृषि व्यावसाय प्रवर्दन ऐन, विषादी व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रादेशिक ऐन, प्रादेशिक सहकारी ऐन प्रदेश स्तरीय पशु स्वास्थ्य ऐन आकस्मिक कृषि तथा पशु पन्छी रोग व्यवस्थापन कोष संचालन सम्बन्धि ऐन तर्जुमा भएको हुने। बाँझो जग्गा प्रयोग सम्बन्धी कानून, घरजग्गा हस्तान्तरण सम्बन्धी प्रदेश स्तरीय मापदण्ड, मुख्यमन्त्री एकीकृत कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, प्रांगारिक कृषि उत्पादन तथा बजार व्यवस्थापन कार्यविधि तयारी, मोडल फार्म संचालन कार्यविधि निर्माण, खाद्यान्न गुणस्तर तथा मापदण्ड निर्धारण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						सम्बन्धी कार्यविधि तर्जूमा, मासु गुणस्तर नियमन कार्यविधि तथा प्रदेशिक जुनोटिक रोग नियन्त्रण रणनीति निर्माण भएको हुने। भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि भई गरिबी न्यूनीकरणमा योगदान पुगेको हुने। उल्लेखित क्षेत्रहरुको नीतिगत, संस्थागत तथा कार्यगत रुपमा संघीय सरकार, प्रादेशिक मन्त्रालय तथा स्थानीय तहहरु बीच प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य तथा सहकार्य भएको हुने।
	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	कृषिको लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास तथा कृषिको व्यवसायीकरण	सालबसाली			शीत भण्डारहरु, बजार केन्द्रहरु, प्रशोधन केन्द्रहरु, प्राङगारिक मल र जैविक विषादी कारखाना, फार्म केन्द्र, पकेट क्षेत्र निर्माण भई संचालनमा आएको हुने। मुख्य मुख्य कृषि तथा पशु उत्पादनको न्यूनतम समर्थन मूल्य कायम भएको हुने। मुख्यमन्त्री एकीकृत कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यक्रम संचालन भएको हुने। सुन्तला, आलु, कफी, स्याउ, अदुवा, अलैंची, मकै, प्रांगारिक तरकारी, पुष्प

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						खेती सम्बन्धी मूल्य श्रृखलामा आधारित कार्यक्रमहरु संचालन भएको हुने। कृषक, कृषि सहकारी, कृषि समुह, कृषि उद्यमी तथा कृषि कम्पनीलाई प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने। कृषिजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरुको स्थापना तथा विस्तार भएको हुने। जडीबुटी, फलफूल,, रेशम, माहुरी, च्याउ, चिया, अम्रिसो र अन्य सम्बन्धी कृषि बन प्रणाली सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र प्रवर्द्धन भएको हुने।
	कृषि इन्जिनियरिङ कार्यक्रम	कृषि व्यवसायमा यान्त्रिकीकरण तथा आधुनिकीकरण	सालबसाली			साना तथा आधुनिक सिंचाई प्रणाली विकास तथा कार्यान्वियन भएको हुने। कृषि यान्त्रिकिकरण तथा हाइटेक ग्रीन हाउस निर्माणमा सहयोग तथा सहजीकरण भएको हुने।
	कृषि प्रसार तथा तालिम कार्यक्रम	कृषि प्रसार सेवा विस्तार तथा कृषकको ज्ञान, सीप तथा क्षमता अभिवृद्धि	सालबसाली			कृषि प्रसार सेवामा कृषकको पहुँच अभिवृद्धि भएको हुने। कृषक पाठशाला तथा फर्म स्थापना भएको हुने। कृषक क्षमता अभिवृद्धिका

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने। मोडेलफार्म, पकेट क्षेत्र लगायतका विषयमा व्यवसायिक कृषि सम्बन्धी तालिम संचालन भएको हुने। प्राङगारिक खेती तथा कृषि पर्यटनको प्रवर्द्धन भएको हुने।
	प्रांगारिक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	दीगो वातावरण मैत्री स्वच्छ, स्वस्थ कृषिजन्य उत्पादन	सालबसाली			वातारवरण मैत्री नमूना कृषि गाउँ स्थापना भएको हुने। प्रांगारिक मल तथा जैविक विषादी कारखाना स्थापना भएको हुने। प्रांगारिक कृषि उत्पादन क्षेत्र निर्धारण भएको हुने। प्रांगारिक कृषि प्रविधिको अनुसन्धान तथा विकास भएको हुने। प्रांगारिक उत्पादन प्रमाणीकरणको लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था भएको हुने। प्रांगारिक कृषि उत्पादन, प्रवर्द्धन र विस्तार भएको हुने। कृषि बजारीकरणको कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएको हुने।
	जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम	आनुवांशिक स्रोत एवम् जैविक विविधताको संरक्षण र सम्बर्द्धन	सालबसाली			कृषि तथा पशुपन्छी आनुवांशिक स्रोतबारे अनुसन्धान तथा संरक्षण हुने।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						जलवायु मैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार भएको हुने। स्थानीय जातका बाली,पशुपन्छी र मत्स्य संरक्षण तथा प्रवर्द्धन भएको हुने। स्थानीय तथा रैथाने पशुपन्छीको संरक्षण तथा प्रवर्दधन भएको हुने। जडीबुटी, फलफूल, , रेशम, माहुरी, च्याउ, चिया, अम्रिसो र अन्य सम्बन्धी कृषि वन प्रणाली सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र प्रबर्द्धन भएको हुने।
	कृषि प्रकोप तथा जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम	कृषकलाई राहत तथा संरक्षण प्रदान	सालबसाली			कृषि पशुपन्छी र मत्स्य बिमाको प्रवर्द्धन भएको हुने। कृषकलाई आकस्मिक सेवा टेवा भएको हुने। आकस्मिक रोग नियन्त्रण कोष स्थापना भएको हुने।
	खाद्यान्न बाली कार्यक्रम	खाद्यान्न बालीको उत्पादन वृद्धि	सालबसाली			खाद्यान्न बाली प्रोत्साहन सहयोग भएको हुने। खाद्यान्न बालीको व्यवसायिक विस्तार भएको हुने। खाद्यान्न बाली उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।
	नगदे बाली विकास कार्यक्रम	नगदे बालीको विकास तथा उत्पादन वृद्धि	सालबसाली			नगदे बाली सम्बन्धी नमूना फार्महरु संचालन भएका हुने।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						नगदे बाली सम्बन्धी प्रोत्साहन सहयोग भएको हुने। नगदे बालीको व्यवसायिक विस्तार भएको हुने।
	फलफूल विकास कार्यक्रम	फलफूल विकास तथा उत्पादन वृद्धि	सालबसाली			फलफुल विकास सम्बन्धी नमूना फार्महरु संचालन भएका हुने। फलफूल विकास सम्बन्धी प्रोत्साहन सहयोग भएको हुने। फलफूलको व्यवसायिक विस्तार भएको हुने।
	बाली विकास तथा संरक्षण कार्यक्रम	बाली संरक्षण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान तथा सहयोग	सालबसाली			आकस्मिक रोग किरा नियन्त्रणमा कृषकलाई आवश्यक सहयोग प्रदान भएको हुने।
	मत्स्य विकास कार्यक्रम	मत्स्य पालन सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान तथा सहयोग र उत्पादन वृद्धि	सालबसाली			मत्स्य विकास सम्बन्धी नमूना फार्महरु संचालन भएका हुने। मत्स्य विकास सम्बन्धी प्रोत्साहन सहयोग भएको हुने। चिसो पानीमा माछा उत्पादन विस्तार भएको हुने। मत्स्यको व्यवसायिक विस्तार भएको हुने।
	माटो व्यवस्थापन कार्यक्रम	माटोको गुणस्तरमा सुधार ल्याई कृषि उत्पादकत्व अभिवृद्धि	सालबसाली			प्राङगारिक मल कारखाना स्थापना भएको हुने। प्राङगारिक मल उत्पादन र वितरणमा सहयोग प्रदान भएको हुने। माटो परीक्षण सेवा सहज

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						रुपमा उपलब्ध भएको हुने। माटो परीक्षण सेवाका लागि घुम्ति सेवा संचालन हुने। माटोको उर्वरा शक्ति नक्सा तयार भएको हुने।
	बिउ प्रवर्द्धन तथा गुण नियन्त्रण कार्यक्रम	बिउ बिजन उत्पादन वृद्धि तथा प्रवर्द्धन एवम् गुणस्तर नियन्त्रण	सालबसाली			बिउ बिजनको दर्ता तथा गुणस्तर नियमन भएको हुने। बिउ बिजनको उत्पादन सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन हुने।
	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यक्रम	खाद्य वस्तुको गुणस्तर परीक्षण तथा नियमन	सालबसाली			खाद्य वस्तुको नमूना संकलन, परीक्षण तथा नियमन भएको हुने।
	पशुपन्छी बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पशुपन्छी तथा पशुजन्य उत्पादनको बजार विकास, विस्तार तथा प्रवर्द्धन	सालबसाली			पशुपन्छी फार्म केन्द्र संचालन तथा पकेट क्षेत्र प्रवर्द्धन भएको हुने। कोल्ड स्टोर, बजार केन्द्र मिटमार्ट र आधुनिक पशु बधशाला स्थापना भएको हुने। पशुपन्छीजन्य उत्पादनको विकासका लागि हाटबजार तथा पशु संकलन केन्द्र सञ्चालनमा भएको हुने। दुध, मासु र पश्मिनाको मूल्य अभिवृद्धि सम्बन्धी परियोजना संचालन भएको हुने। मूल्य श्रृंखलामा आधारित पशुपन्छी जन्य उद्योगको स्थापना भएको हुने।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	पशु स्वास्थ्य, रोग अन्वेशण तथा क्वारेन्टाईन कार्यक्रम	पशु पन्छीमा लाग्ने विभिन्न रोगहरुको पहिचान, रोकथाम, नियन्त्रण तथा उन्मूलन	सालबसाली			पशुपन्छीमा लाग्ने रोग तथा आकस्मिक रोग आउट ब्रेक नियन्त्रण गर्न खोप कार्य संचालन भएको हुने। औषधी खरिद तथा खोप सामाग्री व्यवस्थापन भएको हुने। बर्डफ्लू, पीपिआर लगायतका रोगहरु सम्बन्धी नमूना संकलन भएको हुने। जनस्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउने किसिमका जुनोटिक रोगहरुको न्यूनीकरण भएको हुने। पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी आधुनिक तथा द्रुत प्रयोगशालाको निर्माण, स्तरोन्नति र आधुनिक पशु अस्पतालहरुको निर्माण भएको हुने। रोग सम्बन्धी सूचनाको प्रसार प्रचार भएको हुने।
	पशु विकास सेवा कार्यक्रम	पशुपन्छीको नश्ल सुधार तथा आधुनिकरण गरी पशु उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि	सालबसाली			पशुपन्छीको नश्ल सुधार सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन भएको हुने। प्रदेश भरि कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम संचालन भइ नश्ल सुधार भएको हुने। पशुपन्छी विकास सम्बन्धी मोडल फार्म संचालन भएको हुने। मिसन कार्यक्रमहरुको संचालन भएको हुने।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						दुध ढुवानी व्यवस्थापन तथा दुध प्रशोधन केन्द्रहरु सञ्चालन भएको हुने। असल पशुपालन अभ्यास प्रवर्द्धन भएको हुने। पशुपालक कृषकको वर्गीकरण सम्बन्धी मापदण्ड तयार भएको हुने। उत्पादनमा आधारित अनुदान प्रदान गरिएको हुने।
	पशु सेवा प्रसार तथा तालिम कार्यक्रम	पशु सेवा विस्तार तथा कृषकलाई तालिम तथा प्रविधि हस्तान्तरण एवम् क्षमता विकास प्रदान गरी व्यवसायिक पशुपालन अभिवृद्धि तथा उत्पादन वृद्धि	सालबसाली			पशुपन्छी प्रसार सेवामा कृषकको पहुँच र क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने। पशुपन्छी प्रदर्शन स्रोत केन्द्रको स्थापना भएको हुने। पशुपन्छी व्यवसाय सम्बन्धी युवा स्वरोजगार तालिम संचालन हुने। कृषि पर्यटनको प्रवर्द्धन भएको हुने।
	पशु आहार सेवा कार्यक्रम	पोषिलो घाँसको सहज आपूर्ति	सालबसाली			पोषिलो घाँसले ढाकेको क्षेत्र बढेको हुने। घाँसे बाली स्रोत केन्द्र स्थापना भएको हुने। पशु आहार व्यवस्थापनमा यान्त्रिकीकरण भएको हुने। पशुपालनको क्षेत्र विस्तार भएको हुने।
	भूमि विकास	भूमिको वैज्ञानिक व्यवस्थापन तथा	सालबसाली			भू उपयोग योजना

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	कार्यक्रम	प्रभावकारी उपयोग				संचालन भएको हुने। बाँझो वा कम उपयोग भएको जग्गा करारमा दिने व्यवस्था लागू हुने। भूमिको वर्गीकरण भई सोही बमोजिम कार्यान्वयनको प्रकृया आरम्भ भएको हुने। चक्लाबन्दीमा आधारित खेती प्रणाली सुरू भएको हुने। जग्गा उकास गरी कृषि व्यवसायमा प्रयोग गरिएको हुने।
	भू-सूचना व्यवस्थापन कार्यक्रम	भू-उपयोग सम्बन्धी भौगोलिक सूचना तयारी	सालबसाली			सार्वजनिक, सरकारी, ऐतिहासिक सम्पदा र धरोहरा तथा गुठी सम्बन्धी जग्गाहरुको अभिलेख तयार भई संरक्षण भएको हुने। स्थानीय तहहरुको बाउन्ड्री सर्वेक्षण भएको हुने। भू-उपयोग नक्सा, तथ्याङ्क र भू-उपयोग योजना तयार भएको हुने। भू-उपयोग सूचना प्रणाली विकास भएको हुने। तीन वटा पालिकामा प्रिसिजन फार्मिङको तयारी सम्पन्न भएको हुने।
	गुठी जग्गा संरक्षण कार्यक्रम	गुठी जग्गाको अभिलेख तयार गरी संरक्षणको व्यवस्था	सालबसाली			गुठी जग्गाको अभिलेख तयार भएको हुने। गुठी जग्गाको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनको संस्थागत

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						व्यवस्था भएको हुने।
	सहकारी क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	सहकारी संघ संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि	सालबसाली			सहकारी सम्बन्धी प्रशिक्षक प्रशिक्षण, लेखा, वित्तीय व्यवस्थापन, कर्मचारी क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम प्रदान भएको हुने। सहकारी संघसंस्थाको अनुगमन, निरीक्षण र सुपरीवेक्षण भएको हुने।
	सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन कार्यक्रम	उत्पादनमूलक सहकारी संघसस्थाको संख्या, गुणस्तर र उत्पादनमा वृद्धि	सालबसाली			सहकारी तथा सामुहिक खेती एवम् चाक्लाबन्दी प्रवर्द्धन तथा सहयोग प्रदान भएको हुने। उत्पादनमूक सहकारी संघसंस्थालाई नगद प्रोत्साहन मार्फत उत्पादन वृद्धिमा संलग्न गराइएको हुने। उत्पादनमूलक क्षेत्रमा सहकारी संघसस्थाको लगानीमा वृद्धि भएको हुने।
	सहकारी तथ्याङ्क कार्यक्रम	सहकारी सूचना प्रणाली विकास तथा व्यवस्थापन	सालबसाली			सहकारी संघसस्थाको अभिलेख व्यवस्थापन तथा नियमनको लागि सूचना प्रणालीको विकास भई लागू भएको हुने।
	गरिबी निवारण कार्यक्रम	रोजगारी सिर्जना, उद्यमशीलता विकास, सामाजिक सुरक्षा तथा लक्षित वर्गको सशक्तीकरण एवम् सहजीकरण मार्फत गरिबी निवारण	सालबसाली			भूमिहीन र सुकुम्वासीहरुको लागि सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएको हुने। गरिबी निवारण कार्यक्रमहरुमा बहुक्षेत्रको

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						संलग्नता भएको हुने। उद्यमशीलता विकास तथा स्वरोजगार सम्बन्धी तालिम संचालन भएको हुने। लक्षित वर्गको सशक्तीकरणको लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन भएका हुने।
	गरिबी सम्बन्धी तथ्याङ्क अभिलेख कार्यक्रम	गरिबी सम्बन्धी तथ्याङ्क अभिलेख व्यवस्थापन	सालबसाली			गरिबी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन तथा अभिलेख व्यवस्थापन भएको हुने। विभिन्न क्षेत्रबाट भएको लगानीबाट गरिबी न्यूनिकरणमा परेको प्रभाव अध्ययन भएको हुने।
३१२००१२०	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)		सालबसाली			
३१२०१०११	कृषि विकास निर्देशनालय	समग्र प्रदेशको कृषि विकास सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन, समन्वय, अनुगमन तथा निरीक्षण	सालबसाली			
३१२०१०१२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	समग्र कृषि व्यवसायहरुको प्रवर्द्धन गर्न कृषक तथा प्राविधिकहरुको ज्ञन, क्षमता अभिवृद्धि व्यवसायिक योजना तर्जुमामा सहयोग	सालबसाली			

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३१२०१०१३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला	प्रदेशमा माटो सम्बन्धी अध्ययन जैविक तथा रासायनिक मलको गुणस्तर नियमन र प्रयोगशाला सेवा प्रदान	सालबसाली			
३१२०१०१४	बिउ विजन प्रयोगशाला	वीउ प्रमाणीकरण, वीउको गुणस्तर नियमन र प्रयोगशाला सेवा	सालबसाली			
३१२०१०१५	बाली संरक्षण प्रयोगशाला	बिषादी नियमन वाली रोग तथा किरा नियन्त्रण र प्रयोगशाला सेवा	सालबसाली			
३१२०१०१६	कृषि ज्ञान केन्द्रहरु	उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चता	सालबसाली			
३१२०१०१७	शुख्खा फलफुल विकास केन्द्र	उच्च भेगमा हुने फलफूलको विरुवा उत्दापदन । उच्च भेगमा हुने फलफूल उत्पादन वृद्धिका लागि सहयोग ।	सालबसाली			
३१२०१०१८	तरकारी जर्म प्लाज्मा सम्बन्धन तथा बिउ उत्पादन केन्द्र	तरकारी वीउ उत्पादन परीक्षण तथा विस्तार तरकारी वालीको आनुवांशिक श्रोत संरक्षण	सालबसाली			
३१२०२०११	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास कार्यक्रम संचालन, समन्वय , अनुगमन तथा निरीक्षण	सालबसाली			

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३१२०२०१२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	पशुपंक्षी तथा मत्स्य सम्बन्धी कृषक तथा प्राविधिकको क्षमता अभवृद्धि पशुपालनमा नयाँ प्रविधि सम्बन्धी प्रकाशन र प्रचारप्रसार	सालबसाली			
३१२०२०१३	मत्स्य विकास केन्द्र	माछाका भुरा उत्पादन तथा वितरण मत्स्यपालन सम्बन्धी सीप विकास, प्राविधिक सहयोग र नियमन	सालबसाली			
३१२०२०१४	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरु	स्वच्छ तथा स्वस्थ पशु र मत्स्य उत्पादन सुनिश्चतता। पशुपन्छी तथा मत्स्य रोग अन्वेषण, निदान, औषधी उपचार, सर्भिलेन्स तथा प्रयोगशाला सेवा ।	सालबसाली			

९. जोखिम तथा अनुमान पक्ष

नीति तथा कानुनी व्यवस्था, स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा सहकारी क्षेत्रको अर्थपूर्ण सहभागिता, आवश्यक कर्मचारी व्यवस्था, संघ र स्थानीय तहबीचको समन्वय, बहुक्षेत्रको सामुहिक सहभागति, कृषिमा युवाको आकर्षण भएको हुनेछ। उल्लेखित व्यवस्था हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने विषय जोखिमपूर्ण रहने देखिएको छ।

परिच्छेद ५
सामाजिक विकास क्षेत्र

प्रादेशिक स्तरमा नेपालको संविधानको सफल कार्यान्वयन तथा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने सन्दर्भमा शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला विकास, युवा खेलकूद, श्रम तथा रोजगार जस्ता सामजिक क्षेत्रका विषयहरू महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ।

५.१ शिक्षा

१७.पृष्ठभूमी

नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका शिक्षा सम्बन्धी मौलिक हकहरूको सुनिश्चितता गर्न र सबै नागरिकहरूलाई शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनु राज्यको दायित्व रहेको छ। दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न संघीय सरकारले लिएका नीति अनुरूप प्रादेशिक स्तरमा शिक्षा, विज्ञान र प्रविधिको उचित विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। विद्यालय शिक्षामा पहूँच र समताको क्षेत्रमा भएको प्रगतिलाई दिगो रूपमा निरन्तरता दिई गुणस्तर र शैक्षिक सुशासन अभिवृद्धि गर्न आवश्यक रहेको छ। बढ्दो बेरोजगारीको समस्यालाई समाधान गर्न प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको पहूँच र गुणस्तरमा वृद्धि गर्न जरूरी देखिएको छ। त्यस्तै, उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमूलक र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रतिस्पर्धी बनाई यसको विस्तार र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको छ।

१८.चुनौति तथा अवसर

चुनौति

सार्वजनिक शिक्षालाई सर्वसुलभ, समन्यायिक, गुणस्तरीय र आधुनिक पूर्वाधारयुक्त बनाउनु, शिक्षण पद्दतिलाई व्यवहारिक, बालमैत्री प्रविधिमा आधारित बनाउनु, विद्यालय जाने उमेरका सबै बालबालिकाहरू विद्यालयमा ल्याउनु, विद्यार्थी संख्या र विषयगत आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्न, कक्षा छाड्ने दर कमी ल्याउनु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विस्तार गरी पहूँच र गुणस्तर वृद्धि गर्नु, उच्च शिक्षालाई अनुसन्धानमूलक बनाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रतिस्पर्धी, समकक्षी र उच्चस्तरीय दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नु शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेका छन्।

अवसर

तीनै तहका सरकारहरूबाट शिक्षामा चासो, लगानी र सरोकारको वातावरण बन्दै जानु, शिक्षा विकासको मूल आधार भन्ने सोच आम नागरिकहरुमा अभिवृद्धि हुनु, संघीय सरकारबाट प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तारको नीति अवलम्बन गरिनु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा आकर्षण बढ्नु, शिक्षामा समावेशी सहभागिता वृद्धि हुँदै जानु, विद्यालय तहको खुद भर्ना दर बढ्दै जानु, विद्यार्थी सहभागितामा छात्राहरुको वृद्धि हुँदै जानु, साक्षरताको प्रतिशत बढ्दै जानु र शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुनु अवसरको रूपमा रहेका छन्।

१९.सोच

प्रदेशको सामाजिक र आर्थिक रुपान्तरणको लागि मानव संसाधनको विकास।

२०.उद्देश्य

१. समतामूलक, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ शिक्षाको सबैमा पहूँच अभिवृद्धि गर्नु।

२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विस्तार एवम् गुणस्तर सुधार गरी बजारको माग अनुसारको दक्ष जनशक्तिको विकास गर्नु।

३. उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक एवं अनुसन्धान केन्द्रित बनाई प्रदेशको समग्र विकासमा सघाउ पुऱ्याउने जनशक्ति उत्पादन गर्नु।

२१.रणनीति

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाइ प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।

२. रोजगारी तथा उद्यमशीलता विकास गर्न प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई समसामयिक सुधार एवं विस्तार गर्ने।

३. सबै वर्ग र समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहूँच सुनिश्चत गर्ने।

४. शैक्षिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी एवम् जिम्मेवारीपूर्ण वनाउने।

५. दक्ष, सीपयुक्त, अनुसन्धानमूलक र प्रतिष्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्ने।

२२.विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
५९.	साक्षरता दर (१५ देखि २४ वर्ष उमेर सम्मको)	प्रतिशत	-	८५	८७	८९	९१
६०.	कक्षा एकमा बाल विकासको अनुभव सहितभर्ना हुने बालबालिकाको दर	प्रतिशत	-	५८.४	५९	६१.५	६४
६१.	खुद भर्नादर						
	आधारभूत तह (कक्षा १-५)	प्रतिशत	-	९७.७	९७.८	९७.९	९८.०
	आधारभूत तह (कक्षा १-८)	प्रतिशत	-	९४.८	९५.०	९५.२	९५.४

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	प्रतिशत	-	४४.७	४५.५	४६.५	४८.०
६२.	टिकाउ दर						
	कक्षा ८ सम्म	प्रतिशत	-	७७.४	७९.०	८०.०	८१.०
	कक्षा १० सम्म	प्रतिशत	-	५७.१	५८.०	५९.०	६०.०
६३.	विद्यालय छाड्ने दर						
	प्राथमिक तह (कक्षा १-५)	प्रतिशत	-	३.६	३.०	२.८	२.६
	निमावि तह (कक्षा ६-८)	प्रतिशत	-	४.४	४.०	३.६	३.०
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	प्रतिशत	-	३.७	३.५	३.३	३.०
६४.	लैंङ्गिक समता दर	अनुपात	-				
६५.	विद्यालय शिक्षाको खूद भर्ना दर						
	आधारभूत तह (कक्षा १-८)	अनुपात	-	०.९८	०.९९	१.०	१.०
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२)	अनुपात	-	०.९२	०.९४	०.९६	०.९८
	उच्च शिक्षा	अनुपात	-	१.१९	-	-	-
६६.	औषत सिकाई उपलब्धी						
	प्राथमिक तह (कक्षा १-५)	प्रतिशत	४४.६	N/A	-	-	-
	नि मा वि तह (कक्षा ६-८)	प्रतिशत	४०.१६	N/A	-	-	-
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)	प्रतिशत	३९.४५	N/A	-	-	-
६७.	विद्यालय कक्षा कोठा निर्माण	संख्या	-	१०१२	४५५	३००	१२०
६८.	कम्प्युटर सुविधा उपलब्ध भएका विद्यालय	संख्या	२५०	३२	५०	१५०	२००
६९.	पानी तथा सरसफाई सुविधा सहितका शौचालय निर्माण	संख्या	-	N/A	-	-	-
७०.	पानी तथा सरसफाई सुविधा सहित संचालनमा रहेका शौचालय	संख्या	-	N/A	-	-	-

५.२ स्वास्थ्य

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले स्वास्थ्यसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्नुका साथै स्वास्थ्यलाई संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारभित्र राखेको छ। त्यस्तै गरी, तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रभित्र राखेको हुनाले जनसंख्यासम्बन्धी विषयसमेत तीन वटै तहअन्तर्गत पर्ने देखिन्छ। जन्मदाको अपेक्षित आयु क्रमशः बढ्ने क्रममा रहेको हुँदा जनसंख्या व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सकारात्मक प्रगति भएको छ। जनसंख्या विकासको आधार तथा प्रयोगकर्ता भएको र जनसंख्या विषय विकासको अन्तरसम्बन्धीत विषय भएको हुनाले विश्वव्यापी दिगो विकासका सबै लक्ष्यहरू प्रत्यक्ष एवम् परोक्ष रूपमा जनसंख्यासँग सम्बन्धीत रहेका छन्। राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, रणनीति तथा स्वास्थ्य बीमा ऐनअनुसार सबै क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायका नागरिकहरुमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहूँच पुर्याउनु आवश्यक छ। यसका लागि स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमलाई प्रदेशभर विस्तार गर्नु पर्ने हुन्छ साथै सेवा प्रवाहमा विषयगत क्षेत्र तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य समेत गर्नुपर्ने हुन्छ। स्वास्थ्य क्षेत्रका कार्यक्रमहरूलाई विद्यमान संवैधानिक व्यवस्थानुसार संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट आवश्यक नीतिगत व्यवस्थासमेतका आधारमा सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन युनिर्भसल हेल्थ कभरेजको अवधारणालाई कार्यान्वयन गरिएको छ। नेपाल सरकार, विकास साझेदार, गैर सरकारी, सामुदायिक तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा भइरहेको प्रयासबाट आम जनताको पहूँच र स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरमा वृद्धि भई स्वास्थ्यसम्बन्धी सूचकहरूमा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ।

२. चुनौति तथा अवसर

चुनौति

विपन्न, सीमान्तकृत र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका वर्ग, क्षेत्र तथा समुदायलाई स्वास्थ्य सेवाको पहूँचमा ल्याउन नसक्नु, अति संक्रामक रोग वा नयाँ देखापर्न सक्ने महामारीजन्य रोगहरूको यथोचित नियन्त्रण नहुनु, नियन्त्रण गर्न सकिने प्रकृतिका संक्रामक रोगहरू पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्न नसक्नु जस्ता समस्याहरु रहेका छन्। प्राकृतिक विपद्बाट मानवीय स्वास्थ्यमा पर्ने जोखिम न्यूनीकरण गर्नु, नसर्ने प्रकृतिका रोगहरूको बढ्दो प्रकोपलाई व्यवस्थापन गर्नु, दुर्घटना र चोटपटकबाट हुने बढ्दो मृत्यु तथा अपाङ्गता तथा मानसिक रोग, सबै भौगोलिक क्षेत्रहरूमा सर्वसुलभ तथा गुणस्तरीय विशेषज्ञ सेवा उपलव्ध गराउनु, निःशुल्क गुणस्तरीय औषधिको सुर्वसुलभ पहूँच पुऱ्याउनु साथै औषधिको समुचित प्रयोग, मागबमोजिमको अत्यावश्यक औषधि र उपकरणको उत्पादन गर्नु नियमन प्रणाली सुदृढिकरण गर्नु चुनौतिपूर्ण छ। सामाजिक क्षेत्रमा रहेका कुरिती, अन्धविश्वास र सामाजिक कु-प्रथाको अन्त्य गर्नु, नसर्ने प्रकृतिका रोगहरूलाई न्यूनीकरण गर्नुका साथै भरपर्दो उपचारका लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था, निःशुल्क रूपमा छरिएका सेवा सुविधाहरूलाई बीमाको दायराभित्र ल्याउनु, जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य, वंशानुगत तथा जन्मजात रोगहरूको सम्बोधन, वातावरणीय तथा व्यवसायजन्य स्वास्थ्य, गुणस्तरीय औषधिको सर्वसुलभ उपलव्धता तथा समुचित प्रयोग, विशिष्टीकृत प्रयोगशाला सेवा तथा उपकरणको सन्तुलित व्यवस्था गर्नु, विशेषज्ञ स्वास्थ्य जनशक्तिको सन्तुलित उत्पादन तथा वितरण

गर्नु, छात्रवृत्तिमा अध्ययन गरेका दक्ष जनशक्तिको पलायनलाई रोक्नु, व्यक्तिले स्वास्थ्य उपचारमा गरेको लगानी पहिचान गर्नु, निजी स्वास्थ्य प्रदायकले लिने सेवा शुल्कको निर्धारण तथा सेवा सुविधाको नियमन गर्नु पनि थप चुनौतिपूर्ण छ ।

अवसर

सबै जिल्लाहरु पूर्ण खोपयुक्त जिल्लाहरु घोषणा भई खोप दिगोपना र निरन्तरताका गतिविधिहरु अगाडी बढाईरहेका। प्रत्येक वडाहरुमा स्वास्थ्य संस्थाहरुको पहूँच बढाउने क्रम अन्तर्गत स्थानीय, प्रदेश र संघीय सरकारबाट आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरु, प्रसुती केन्द्रहरु, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरु लगायतका संरचनाहरु तयार हुँदै जानु, मातृ तथा बाल स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार गर्नको लागि जिल्ला स्थित अस्पतालहरुलाई सुविधासम्पन्न बनाउने कार्यनीति अनुरूप कार्यारम्भ हुनु अवसरको रुपमा रहेको छ ।

३. सोच

गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबै जनताको पहूँचमार्फत् स्वस्थ सबल नागरिक विकास।

४. उद्देश्य

१. सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायका नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहूँच अभिवृद्धि गराउनु।

२. स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्ने, रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउने, गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहूँच बढाउनु।

३. जनसंख्या, विकास र वातावरणबीच तादात्म्यता कायम गरी जनसंख्यालाई समग्र विकासको अभिन्न अंगको रूपमा व्यवस्थापन गर्नु।

५. रणनीति

१. स्वस्थ्य सेवासँग सम्बन्धीत आवश्यक प्रादेशिक नीति, कानुन, मापदण्ड बनाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्ने।

२. निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य र सुरक्षित मातृत्व एवं प्रसूति सेवालाई अभियानका रूपमा संचालन गर्ने।

३. आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सहज पहूँचको लागि संस्थागत तथा अन्य व्यवस्था गर्ने/गराउने।

४. स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क पाइने औषधिको संख्या क्रमशः वृद्धि गर्नुका साथै वितरण प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने।

५. विशेषज्ञ सेवा सहितको मोबाइल क्याम्प, आउटरिच क्लिनिक, टेलिमेडिसिन जस्ता सेवाहरूलाई विस्तार गरी प्रभावकारी बनाउने।

६. स्वास्थ्य सेवा क्षेत्रमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने।

७. प्रतिरोधात्मक, उपचारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र पुनःस्थापनामूलक सेवाहरूलाई प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको रूपमा सञ्चालन गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	नवजात शिशु मृत्युदर	प्रति हजारमा	-	४१	३९	३७	३५
२.	शिशु मृत्युदर	प्रति हजारमा जिवित जन्ममा	-	५८	५६	५४	५२
३.	५ बर्ष मुनिको बालबालिका मृत्युदर	प्रति हजारमा जिवित जन्ममा	-	६९	६७	६५	६३
४.	परिवार नियोजनको साधन प्रयोगदर	प्रतिशत	-	४८	४९	५०	५१
५.	Unmet Need of Family Planning	प्रतिशत	-	२१	२०	१९	१८
६.	कुल प्रजनन दर	संख्या	-	२	१.९	१.८	१.७५
७.	Prevalence of anemia in children	प्रतिशत	-	५०	४८	४६	४४
८.	Prevalence of anemia in women	प्रतिशत	-	३९	३८	३७	३६
९.	Percentage who have ever had blood pressure measured	प्रतिशत	-	६९	७३	७७	८१
१०.	पूर्ण खोप पाएका बच्चाहरुको प्रतिशत	प्रतिशत	-	७६.१	७८	८०	८२
११.	Growth Monitoring कभरेज	प्रतिशत	-	७३	७५	७७	७९
१२.	Iron Coverage (गर्भवती महिलालाई)	प्रतिशत	-	५१.२	५३	५५	५७
१३.	संस्थागत सुत्केरी हुने महिलाहरुको प्रतिशत	प्रतिशत	-	६९	७३	७५	७७
१४.	४ पटक गर्भवती जांच (४ ANC visit as % of expected live births)	प्रतिशत	-	५५	५७	५९	६१

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१५.	Institutional Delivery Conducted by SBA		-	६०	६२	६४	६६
१६.	क्षयरोगको उपचार सफल दर		-	८७	८८	८९	९०

५.३ महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति

१. पृष्ठभूमी

नेपालको संविधानले महिलालाई लैङ्गिक भेदभावविना समान पैत्रिक सम्पत्ती माथिको हक, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी हक, राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुन पाउने लगायतका मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको छ। यसैगरी समावेशिताको आधारमा राज्यका विभिन्न अङ्गहरूमा प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था अनुरूप प्रदेश सभामा ३५.८ प्रतिशत र प्रदेश मन्त्रिपरिषद्मा २८.६ प्रतिशत महिलाको प्रतिनिधित्व रहेको छ। घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन, २०६६ तथा नियमावली, २०६७ जारी भएपछि महिलामाथि हुने हिंसाको अन्त्यका लागि प्रभावकारी कानुनी आधार तयार भएको छ। लैङ्गिक हिंसामा परेकाहरूका लागि तत्काल उद्धार, औषधि उपचार, कानुनी सहायता तथा पुनर्स्थापनाका कार्यहरू भैरहेका छन् भने सुदुरपश्चिम प्रदेशमा मानव बेचविखन तथा लैंगिक हिंसामा परेका महिलाहरुका लागि दीर्घकालीन पुनर्स्थापना केन्द्र संचालनमा ल्याउने कार्यक्रम रहेको छ। नेपालको संविधानमा बालबालिकाको हक सम्बन्धी भएका व्यवस्था, नेपालद्वारा बालअधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय महासन्धि, १९८९ को अनुमोदन र अन्य बाल अधिकारसँग सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि र इच्छाधीन आलेखहरूमा गरेको प्रतिबद्धता अनुसारका बाल संरक्षण र बालविकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरी सञ्चालन गरिएका छन्। सरकारले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई मासिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ। ज्येष्ठ नागरिकहरुको मानवअधिकारको संरक्षणका लागि यस प्रदेशमा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्रको सुदृढीकरण गर्नु आवश्यक रहेको छ । जनसङ्ख्याको ३.०५ प्रतिशत अपाङ्गता भएका व्यक्ति रहेका छन्। मन्त्रालयमा अपाङ्गता सहायता कक्ष संचालनमा आएको तथा अपाङ्गता सहायक सामग्री वितरणको व्यवस्था भएको छ।

२. चुनौति तथा अवसर

चुनौति

बालबालिका र किशोरकिशोरीहरूले आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु, बाल न्यायप्रणाली तथा बालमैत्री स्थानीय शासन पद्धतिलाई व्यवहारमा पूर्ण रूपमा उतार्नु र बालिका तथा किशोरीमाथि हुने हिंसा एवम् परम्परागत हानिकारक प्रथा तथा प्रचलनलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्नु, समाजमा पितृसत्तात्मक सोच अझै कायम रहनु, महिलालाई विकासका सबै चरणहरूमा सारभूत सहभागिता

गराउनु, महिलाको श्रमलाई आर्थिक उपार्जनयुक्त क्रियाकलापमा समावेश गर्नु, , ज्येष्ठ नागरिकहरूमा रहेका विषयगत ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको अधिकतम सदुपयोग गर्नु, वृद्धाश्रम तथा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र व्यवस्थित गर्नु, जोखिममा रहेका जेष्ठ नागरिकहरुको पुनर्स्थापना गर्नु, भौतिक संरचना, यातायात, शिक्षा, स्वास्थ्यलाई अपाङ्गमैत्री तथा संवेदनशील बनाउनु, अपांगता भएका बालबालिकाहरुको संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्नु यस क्षेत्रका चुनौतिहरू हुन्।

अवसर

राज्यको राजनीतिक तथा प्रशासनिक संरचना लगायतका अन्य क्षेत्रमा महिलाहरुको सहभागितामा वृद्धि हुनु, घरेलु हिंसा, बहुविवाह, बाल विवाह, छाउपडी प्रथा विरुद्ध समुदायस्तरमा चेतना अभिवृद्धि हुनु, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा महिलाहरुको सहभागिता वृद्धि हुनु, मातृ तथा बालमृत्युदरमा कमी हुनु, बाल क्लब, बालसञ्जालहरुको वृद्धि हुँदै जानु, बालबालिकाको विद्यालय शिक्षामा उल्लेख्य सहभागिता हुनु, स्थानीय तहमा बाल अधिकार तथा बालहित कार्यक्रम सञ्चालन हुनु, बालअधिकार प्रतिको सचेतनामा वृद्धि हुनु, बाल अधिकारका लागि सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था र सरोकारवाला निकाय विच समन्वय हुनु, बालमैत्री स्थानीय तह घोषणा हुनु, जोखिम बालबालिकाको उद्धार, राहत तथा मनोविमर्श र पारिवारिक पुनर्मिलन, पुनर्एकीकरण तथा पुनःस्थापनाको लागि बाल हेल्पलाइनको व्यवस्था हुनु, हराएका बालबालिकाको खोजतलास गर्न बालबालिका खोजतलास समन्वय केन्द्रको निःशुल्क टेलिफोन सेवा सञ्चालन हुनु, राज्यले जेष्ठ नागरिक बीमा कार्यक्रम संचालन गर्नु, गैरसरकारी संस्था तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट ज्येष्ठ नागरिकको हितको क्षेत्रमा क्रियाशीलता बढ्दै जानु, संरचनाहरु अपाङ्गमैत्री बनाउनु पर्ने नीतिगत व्यवस्था हुनु, प्रशासनिक तथा राजनैतिक तहमा अपाङ्गहरुको प्रतिनिधित्व सुनिश्चत हुनु, अपाङ्ग सहायता सामाग्रीहरुको उत्पादन तथा वितरणको व्यवस्था हुनु, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरुले अपाङ्ग हितको लागि संचालन गर्ने कार्यक्रमहरुमा वृद्धि हुँदै जानु यस क्षेत्रका अवसरहरु हुन्।

३. सोच

महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा जेष्ठ नागरिकहरुको अधिकारको संरक्षण मार्फत समतामूलक समाज निर्माण

४. उद्देश्य

१. बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु।

२. बालबालिका माथि हुने सबै प्रकारका भेदभाव, शोषण हिंसा, उपेक्षा तथा दुर्व्यवहारको अन्त्य गरी बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण प्रवर्द्धन गर्नु।

३. महिला भएकै कारणबाट हुने लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा एवं विभेद र बहिष्करणको अन्त्य गर्नु।

४. ज्येष्ठ नागरिकहरूको सहज जीवनयापनका लागि आवश्यक सेवा सुविधा विस्तार गर्नु।

५. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि प्रदेशबाट प्रवाहित सेवामा पहूँच अभिवृद्धि गर्नु।

५. रणनीति

१. सबै वर्ग र क्षेत्रका महिलाहरूको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तीकरणका लागि लैङ्गिक भूमिकालाई सशक्त बनाउने।

२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि रोजगारी, उद्यमशीलता तथा स्वरोजगारका अवसर प्राप्त हुने वातावरण सिर्जना गर्ने।

३. प्रदेशका संरचनाहरु अपाङ्ग मैत्री बनाउने।

४. विशेष जोखिममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकलाई लक्षित गरी प्रदेशस्तरमा जेष्ठ नागरिक ग्राम संचालन गर्ने।

५. लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणलाई सुदृढ गर्दै शासन प्रणालीको प्रत्येक चरण र विकास प्रक्रियाको सबै चक्रमा महिला, लैङ्गिक अल्पसंख्यक र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने।

६. ग्रामीण क्षेत्रका महिलाहरूको क्षमता अभिवृद्धि एवं जीवनस्तर सुधारका लागि लक्षित संरक्षणात्मक, सेवामूलक तथा सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	प्रत्यक्ष लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजन अनुपात	प्रतिशत	-	-	-	-	-
२.	महिला हकहित सम्बन्धी प्रादेशिक नीति, कानुन तथा मापदण्ड तर्जुमा	संख्या	-	-	२	१	१
३.	लैंगिक हिंसाका घटना न्यूनीकरण	संख्या	-	-	-	-	-
४.	अन्तराष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा प्रतिवद्धता सम्बन्धमा सचेतना तथा अभिमुखीकरण	संख्या		११	१५	१७	१९
५.	औपचारिक क्षेत्रमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	-	-	-	-	-
६.	औपचारिक क्षेत्रमा महिला रोजगारी सिर्जना	संख्या	-	-	-	-	-

क.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
७.	महिला उद्यमी	संख्या	-	-	-	-	-
८.	अनाथ बालबालिकाको बालगृहमा पुनःस्थापना	संख्या	-	-	-	-	-
९.	जोखिमपूर्ण अवस्थाबाट उद्धार तथा पुनःस्थापना गरिएका बालबालिका	संख्या हजारमा	-	-	-	-	-
१०.	बालगृहहरूलाई मापदण्ड अनुकूल बनाउने	संख्या	-	-	-	-	-
११.	सहयोग प्राप्त सुस्त मनस्थिति केन्द्र स्थापना	संख्या	-	-	-	-	-

५.४ युवा तथा खेलकूद

१. पृष्ठभूमी

युवा राष्ट्रिय परिवर्तनको संवाहक हुन्। युवाशक्ति राष्ट्रशक्ति हो। युवाशक्ति युगशक्ति हो। युवाशक्ति समयशक्ति हो। कर्मशील युवा कुनै पनि राष्ट्रको भाग्यनिर्माता हुन्छ। उद्यमशील युवा नै उज्ज्वल भविष्यको आधारस्तभ हो। तर त्यसका लागि युवाहरू मानसिक, शारीरिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास भएको हुनु पर्दछ। तव मात्र युवाहरुले समाजका लागि आवश्यक सेवा गर्न सक्छन्। युवाहरुलाई चलायमान वनाउन आधार नै खेलकूद हो । युवामा राष्ट्र, राष्ट्रियता र जनताप्रतिको बफादारी, युवाका आधारभूत आवश्यकताहरूको परिपूर्ति, समानता एवम् समतामूलक वितरणको सिद्धान्त, संवैधानिक सर्वोच्चता, वैयक्तिक स्वतन्त्रता, विश्वव्यापी मानवाधिकारको सिद्धान्त, लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यता, विश्वशान्ति, सह-अस्तित्व, जाति, भाषा, संस्कृति र वातावरणीय सम्पदाको संरक्षण र सम्वर्द्धन जस्ता आधारभूत मूल्य मान्यताहरूको प्रवर्द्धन गर्नु आजको आवश्यकता देखिन्छ।

२. चुनौति तथा अवसर

चुनौति

वर्षेनी श्रम वजारमा थपिने युवाहरुलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु, व्यावसायिक तालिमहरुको उपलब्धतामा वृद्धि गर्नु, औद्योगिक क्षेत्रको स्थापनाबाट वेरोजगारलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु , विप्रेषणबाट आएको रकमलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, विदेश पलायन रोकी मुलुकमै रोजगारीको

अवसर सिर्जना गर्नु, युवाहरुलाई रोजगारीमूलक र व्यावसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई बेरोजगारी न्यून गर्नु प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेका छन्। युवा लक्षित कार्यक्रमहरुको वृद्धि गर्नु, सामाजिक आर्थिक क्षेत्रहरुमा युवाहरुको सहभागिता वृद्धि गर्नु, खेलकूद पूर्वाधार निर्माणको लागि लगानी बढाउनु, खेलाडी र प्रशिक्षकलाई समयसापेक्ष तालिम प्रदान गर्नु, अन्तर्राष्ट्रियस्तरका खेलकुद आयोजना गर्न पूर्वाधार विकास गर्नु, निजी क्षेत्रलाई खेलकूदप्रति आकर्षित गर्नु, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय पदक हासिल गरेका खेलाडीहरुलाई विशेष सुविधा उपलब्ध गराउनु युवा तथा खेलकूद क्षेत्रमा प्रमुख चुनौति रहेका छन्।

अवसर

शिक्षित र सीपयुक्त जनशक्ति विगतको तुलनामा वृद्धि हुदै जानु , विदेश गएर फर्किएका व्यक्तिहरु सीपयुक्त भै आफ्नै प्रदेशमा व्यवसाय संचालन गर्नु, स्वरोजगारीको विषयमा जनचेतना वृद्धि हुनु, आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्तिको वृद्धि हुदै जानुलाई श्रम तथा रोजगार क्षेत्रमा अवसरको रूपमा लिनुपर्दछ। देशमा विकास आयोजना, उद्योग संचालन गर्न प्रसस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध हुनु, विदेशिने युवाहरुबाट भित्रिने विप्रेषणले राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्भर रहनु, युवालाई राष्ट्र निर्माणमा मूलप्रवाह गर्ने सोच राजनैतिक पार्टी लगायत सरकारमा आउनु, युवामा आफ्नो भूमिका राष्ट्र निर्माणमा लगाउनुपर्छ भन्ने भावनामा अभिवृद्धि हुनुलाई अवसरको रूपमा लिनुपर्दछ। आम जनसमुदायको खेलप्रति रुची र आकर्षण बढ्नु, खेलकूदप्रति निजी क्षेत्रको चासो बढ्नु, विशेष गरी विद्यालयहरुले खेलकुदलाई शिक्षाको एक अंगको रूपमा स्थापित गर्नु, नेपाली खेल क्षेत्रको अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धि क्षमता वृद्धि हुँदै जानु ।

३. सोच

स्वस्थ, अनुशासित र सिर्जनशील युवाहरूको प्रदेश विकासमा सहभागिता

४. उद्देश्य

१. युवाको सीप तथा क्षमतालाई प्रस्फुटित पार्दै विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्नु।

२. युवालाई प्रदेश निर्माणको संवाहक बनाउनु।

३. खेललाई जीवनको एक अभिन्न पक्षको रूपमा विकास गर्नु।

४. सुदुर पश्चिम प्रदेशलाई खेल पर्यटनको गन्तव्यको रूपमा विकास गर्नु ।

५. रणनीति

१. प्रदेशको नीति निर्णयमा युवा सहभागिता बढाउने।

२. युवालाई दक्ष, सीपयुक्त, उद्यमशील र आत्मनिर्भर बनाउने।

३. खेलकूदको माध्यमबाट सामाजिक क्रियाकलापमा युवाहरुको सहभागिता बढाउने।

४. खेलकूदमा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढाई खेलकूद पूर्वाधार र खेलको विकास गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	युवा अनुभव आदानप्रदान	जना	-	-	२१०	३२०	३५०
२.	ग्रामीण युवा उद्यम समूह निर्माण	संख्या	-	-	१००	१००	१००
३.	सीप तथा नेतृत्व विकास तालिम प्राप्त युवा	जना	-	-	२५००	३०००	३५००
४.	राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिताको आयोजना (जिल्ला र प्रदेशस्तर)	पटक	-	-	१२	१२	१२
५.	स्काउटर स्वयंसेवक परिचालन	संख्या	-	-	२०००	२१००	२५००
६.	मुख्यमन्त्री प्रदेश स्वयंसेवक छनौट	संख्या	-	१९३	१९३	२००	२००
७.	असल अभ्यासहरुको आदान प्रदान तथा समीक्षा	जना	-	-	१	१	१
८.	प्रदेश स्तरीय युवा सुचना केन्द्र स्थापना	वटा	-	०	१	१	१
९.	प्रदेशस्तरिय युवा संसदको नमुना अभ्यास	पटक	-	-	३	३	४
१०.	युवाहरुको क्षमता प्रस्फुटनको लागि प्रदेशस्तरिय युवा सम्मेलनमा सहभागिता	जना	-	-	५००	१०००	१५००
११.	प्रदेशका नमुना युवा उद्यमीहरु पहिचान	जना	-	-	१००	१५०	२००
१२.	युवाको सीप तथा नेतृत्व विकास	जना	-	-	५००	६००	७००
१३.	युवा बैज्ञानिक प्रोत्साहन कार्यक्रमबाट लाभग्राही यूवा	जना	-	-	५०	१००	१५०

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१४.	खेल मैदान निर्माण तथा स्तरोन्नोति	संख्या	-	-	३२	३५	४०
१५.	सामुदायिक विद्यालयहरुका खेलकूद शिक्षकको क्षमता विकास	जना	-	-	३००	५००	८५०
१६.	क्रिकेट मैदानको सरचना निर्माण	संख्या	-	-	२	३	३
१७.	अन्तर प्रदेशस्तरीय मुख्यमन्त्री खेलकूद प्रतियोगिता	पटक	-	-	१	१	१
१८.	रंगशालाको स्तरोउन्नति तथा संरचना सुधार	संख्या	-	-	३	४	५
१९.	राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा पदक प्राप्त गर्ने प्रदेश भित्रका सम्मानित खेलाडी	जना	-	-	५०	६०	७०
२०.	खेलाडी कल्याणकारी कोष	संख्या	-	-	१	१	१
२१.	साइकिलिङ्गका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	संख्या	-	-			
२२.	प्रदेश स्तरीय खेलकूद प्रतियोगिता	पटक	-	-	१	१	१
२३.	युवा तथा खेलकूद क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान तथा परार्मश	संख्या	-	-	१	१	१
२४.	डकुमेन्ट्री विकास तथा प्रदर्शन प्रकाशन डिजिटाइजेसन	संख्या	-	-	३	३	३
२५.	रचना प्रतियोगिता तथा प्रकाशन	संख्या	-	-	५	५	५
२६.	प्रदेश स्तरीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान स्थापना तथा संचालन	संख्या	-	-	१	१	१
२७.	भाषा तथा संस्कृति सम्बन्धी सम्मेलन	पटक	-	-	१	१	१

क.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
२८.	भाषा सस्कृती संरक्षणका लागि सुदृढीकृत पुस्तकालय	संख्या	-	-	२	४	५

५.५ श्रम तथा रोजगार

१. पृष्ठभूमी

नेपालको संविधानले रोजगारी र श्रमको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास मार्फत श्रमको उत्पादकत्व अभिवृद्धि गरी श्रम बजारको माग अनुरुप प्रदेशमा गरिबी निवारण र आर्थिक विकास गर्नु आजको आवश्यकता हो। प्रदेशभित्र आन्तरिक रोजगारी सिर्जना बाध्यात्मक वैदेशिक रोजगारीलाई अन्त गर्न सीपमूलक तालिम, उद्यमशीलता विकास र स्वरोजगार कार्यक्रमहरुलाई प्रभावकारी तथा योजनावद्ध रुपले संचालन गर्न आवश्यक छ।

२. चुनौति तथा अवसर

चुनौति

प्रदेशमा उपलब्ध श्रम, सीप र श्रम बजारको मागबीच तादात्म्यता कायम हुन नसक्नु, कामको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसुक्नु, अपेक्षित रूपमा उद्यमशीलता विकास भई रोजगारीको सृजना हुन नसक्नु, बाध्यात्मक रुपमा भारतीय श्रम बजारमा प्रवेश गर्न अवस्थाको विद्यमानता रहनु, बालश्रम निवारणका विभिन्न प्रयासका हुँदा पनि बालश्रम पूर्ण रूपमा निवारण हुन नसुक्नु, असल श्रम सम्बन्ध स्थापित भई रोजगारमैत्री लगानीलाई प्रोत्साहन गर्न नसक्नु जस्ता समस्याहरु यस क्षेत्रमा विद्यमान छन्। उत्पादनशील क्षेत्रमा रोजगारीका अवसर पहिचान र सिर्जना गर्नु, श्रम बजारको माग अनुरूप सीपयुक्त श्रमशक्तिको विकास गर्नु र श्रम तथा रोजगार सम्बन्धी प्रदेश स्तरमा नयाँ कानुन बनाउनु मुख्य चुनौतिका रूपमा रहेका छन्।

अवसर

प्राविधिक शिक्षा तथा सीपमूलक तालिमलाई प्राथमिकता दिइनु, न्यूनतम पारिश्रमिकको कानुनी व्यवस्था हुनु, शैक्षिक बेरोजगार तथा वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकालाई ऋण सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनु, तुलनात्मक लाभ रहेको र बढी रोजगारी सिर्जना हुने पर्यटन क्षेत्रमा युवाहरुलाई उत्प्रेरित र संलग्न गराउन आवश्यक तालिम सञ्चालन गरिनु, विभिन्न कलकारखाना तथा उद्योग प्रतिष्ठानहरुमा काम गर्ने श्रमिकहरुको तथ्याङ्क संकलन गरी श्रमिकहरुको प्रोफाइल तयार गरिनु यस क्षेत्रका मुख्य अवसरहरु हुन्।

३. सोच

यस प्रदेशका सबै नागरिकलाई मर्यादित र उत्पादनशिल रोजगारीका अवसरको उपलब्धता।

४. उद्देश्य

१. प्रदेशभर उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारीका अवसर सिर्जना र विस्तार गर्नु।

२. असल श्रम सम्बन्धको विकास गर्नु।

३. सबै प्रकारका श्रम शोषणको अन्त्य गर्नु।

४. व्यवसायिक तथा सीपमूलक तालिम मार्फत स्वरोजगारीका अवसर विस्तार गर्नु।

५. रणनीति

१. श्रम तथा रोजगार सम्बन्धी प्रादेशिक नीति, कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा गर्ने।

२. आवश्यकताका आधारमा तालिम र सीप विकासद्धारा श्रमिकको दक्षता अभिवृद्धि गर्दै रोजगारी र स्वरोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने।

३. प्रदेशका न्यूनतम रोजगारीको संवैधानिक हकको प्रत्याभूती कार्यान्वयन गर्न संघ तथा स्थानीय तहका साथै नीजि सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रसँग समन्वय र सहाकार्य गर्ने।

४. रोजगारी सिर्जना र श्रम व्यवस्थापनमा संघ र स्थानीय सरकारसँग प्रभावकारी समन्वय गर्ने।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	व्यवसाय तथा रोजगारमूक तालिम	जना (हजारमा)	-	२.०४	२.४	२.५	२.६
२.	सञ्चालित तालिम कार्यक्रममा महिलाको अनुपात	प्रतिशत	-	५५	५८	६०	६५
३.	रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना र संचालन	संख्या	-	१	१	१	१
४.	रोजगारमूलक तालिम सम्बन्धी स्रोत व्यक्ति विकास	संख्या	-	९५	१२०	१४५	१६५
५.	रोजगारदाताहरुको अभिलेख अद्यावधिक	संख्या	-	-	-	-	-

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
६.	बालश्रम उन्मूलन	संख्या	-	N/A	-	-	-

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रकम रू. हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	वैदेशिक अनुदान	ऋण
२०७६/७७	४७०३०१७	३८०५४८१	८९७५३६	-	१३५५४४६	३३४७५७१	
२०७७/७८	४८६२०५८	३९१९६४५	९४२४१३	-	१४१७१८३	३४४४८७५	
२०७८/७९	५०३६१९२	४०३७२३५	९९८९५८	-	१४८३७३५	३५५२४५७	

८. कार्यक्रम⁄आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
७०७३७३५१	आधारभूत शिक्षा कार्यक्रम	सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक वाल शिक्षाको अनुभव सहित गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहूँच	२०७६/०७७-२०७८/०७९	१०९२०		१.बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने दर वृद्धि भएको हुनेछ। २. आधारभुत तहको टिकाउ दर, सिकाई उपलब्धि, लैङ्गिक अनुपात र उत्तिर्ण दर वृद्धि भएको तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको संख्या घटेको हुनेछ । ३. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार पुरा भएको हुनेछ।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
७०७३७३५१	माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रम	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहूँच सुनिश्चता तथा गुणस्तर, जिवनपयोगी र प्रविधिमैत्री शिक्षा	२०७६/०७७-२०७८/०७९	१२७४०		१. माध्यमिक तहको टिकाउ दर, सिकाई उपलब्धि, लैङ्गिक अनुपात र उत्तिर्ण दर वृद्धि भएको हुनेछ। २. विद्यालयमा पुस्तकालय , प्रयोगशाला लगायतका न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार पुरा भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सीप विकासमा समावेशी र समतामूलक पहूँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चिता ।	२०७६/०७७-२०७८/०७९	१८०००		प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयहरूमा छात्रावास निर्माण भएको हुनेछ। प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि विपन्न वर्गका विद्यार्थीले छात्रवृत्ति प्राप्त गरेका हुनेछन्। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम नीति , ऐन , कानुनहरू निर्माण भएको हुनेछ। प्राविधिक शिक्षा प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरूको रोजगारी प्राप्त गर्ने दर वृद्धि भएको हुनेछ। प्रदेश स्तरमा बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	उच्च शिक्षा	उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक , नवप्रवर्तनात्मक , अनुसन्धात्मक प्रविधि मैत्री र रोजगार मूलक बनाउने साथै उच्च शिक्षामा पहूँच तथा गुणस्तर अभिवृद्धि ।	२०७६/०७७-२०७८/०७९	१०९२०		उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूमा हुने अनुसन्धानात्मक कार्यको संख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ। प्रत्येक जिल्लामा कम्तिमा १/१ ओटा सुविधा सम्पन्न क्याम्पसको विकास भएको हुनेछ। उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थि संख्या वृद्धि भएको हुनेछ। प्रदेश विश्वविद्यालय र प्राविधिक विश्वविद्यालयको स्थापनाको लागि पूर्व तयारी पुरा भएको

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
						हुनेछ।
७०७३७३५१	साक्षरता तथा जिवनपर्यन्त शिक्षा	सबै नागरिकका लागि जिवन पर्यन्त शिक्षाको अवसर सुनिश्चिता ।	२०७६/०७७-२०७८/०७९	५४०		१. साक्षर प्रदेश घोषणा भएको हुनेछ। २. सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरूबाट हुने जिवनपर्यन्त सिकाई क्रियाकलापमा वृद्धि भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	विशेष शिक्षा	विभिन्न खालका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय शिक्षाको अवसरमा पहूँच सुनिश्चता ।	२०७६/०७७-२०७८/०७९	७८०		१.अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहूँच वृद्धि भएको हुनेछ। २. स्रोतकक्षाहरुको सुदृढीकरण , स्रोत शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि लगायतका कार्यहरुका लागि प्रदेश स्तरमा स्रोत केन्द्र स्थापना भएको हुनेछ। ३. आवासिय सुविधा प्राप्त गर्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको संख्या वृद्धि भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालय	नागरिकहरूको जिवन पर्यन्त सिकाई तथा स्व अध्ययनका लागि अवसर सिर्जना ।	२०७६/०७७-२०७८/०७९	४५०		प्रदेश भित्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको भौतिक अवस्था सुधार , पुस्तकहरूको संख्यामा वृद्धि र अध्ययनकर्ताहरूको संख्या वृद्धि भएको हुनेछ।
	स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन	स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्किने फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गरि जोखिम न्यूनीकरण	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			स्वास्थ्य संस्थाहरुमा फोहोरमैलाको राम्रो व्यवथापन भएको हुनेछ

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम	बाल मृत्युदर न्युनीकरण तथा समग्र बाल स्वास्थ्यमा सुधार नवजात शिशु संक्रमण रोकथाम बिरामी शिशुहरुको रोग शिघ्र पहिचान र प्रेषण	सालबसालि			बाल मृत्युदर ६९ बाट घटेर ६३ प्रतिहजार पुगेको हुनेछ । नवजात शिशु मृत्युदर ४१ बाट घटेर ३५ भएको हुनेछ ।
	परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुनेको संख्यामा वृद्धि संस्थामा आएर गर्भजांच गर्ने , उत्तर प्रसुती जांच बधाई मातृ तथा बाल स्वास्थ्यमा सुधार भिडियो एक्स रे मार्फत गाउँ गाउँमा गर्भ जांच गराई जटिलता पहिचान र व्यवस्थापन	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुनेको संख्या बढेको हुनेछ। ८८ वटै स्थानीय तहमा ग्रामिण भिडियो एक्स रे सेवा लागु भएको हुनेछ। प्रोटोकल अनुसार गर्भवती तथा प्रसुती जांच गराउनेको संख्या बृद्धि भएको हुनेछ।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धनको लागि सूचना, संचार प्रकाशन तथा प्रसारण	स्वास्थ्य सम्बन्धीका विषयहरुमा जनचेतना अभिवृद्दी गरि स्वस्थ वानीको विकास स्वास्थ्य र पोषणसम्बन्धी उपलब्ध सेवाहरूबारे समुदायसम्म स्पष्ट सूचना प्रवाह स्वास्थ्यसम्बन्धी प्रवर्द्धनात्मक र प्रतिरोधात्मक कार्यक्रमहरूलाई समुदाय तथा विद्यालयहरूसम्म विस्तार गर्न एवं स्वास्थ्य सूचना प्रवाह	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि भएको हुनेछ।
	अस्पताल सेवा सुदृढीकरण कार्यक्रम	अस्पतालबाट प्रवाह हुने सेवामा प्रभावकारी तथा गुणस्तरीयता जिल्ला अस्पतालमा थप सेवाहरु बिस्तार अंचल अस्पतालबाट प्रवाह हुने सेवाहरुलाई विशिष्टिकरण विशेषज्ञ सेवा नपुगेका स्थानमा मेडिकल कलेजसँग समन्वय गर्ने	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			अस्पताल बाट प्रदान हुने चिकित्सकीय सेवाहरु प्रभावकारी र गुणस्तरीय भएको हुनेछ। सेवाग्राहीको संख्या बढेको हुनेछ। विशेषज्ञ सेवा प्रवाहमा बृद्दी भएको हुने छ।
		चिकित्सकहरु				

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
		लगाएतका स्वास्थ्यकर्मीहरुलाई प्रोत्साहन गरि सेवा प्रवाह बृद्धि				
	आयुर्वेद स्वास्थ्य कार्यक्रम	योग तथा आयुर्वेद सेवा विस्तार	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			योग सेवाको विस्तार भएको हुनेछ ।
		निशुल्क आयुर्वेद औषधिको सहज आपूर्ति र वितरण				
		आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग तथा ध्यान, होमियोप्याथी, युनानी, अकुपञ्चर र आम्ची सेवाको एकीकृत विकास एवं विस्तार				
	आपूर्ति व्यवस्थापन	स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क पाइने औषधिको संख्या क्रमशः वृद्धि गर्नुका साथै वितरण प्रणाली सुदृढीकरण	आ.व. २०७५/७६ देखि आ.व. २०७७/७८			स्वास्थ्य संस्थाहरुमा आवश्यक औषधिहरुको सहज आपूर्ति भएको हुनेछ ।
		औषधिको गुणस्तर परीक्षण गर्न संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि				
		माग र खपतका आधारमा औषधि आपूर्ति गरि स्वास्थ्य सेवा पाउने हकको सुनिश्चितता				
	महिला सचेतना	महिला सचेतना	सालवसाली			महिला सशक्तिकरण भएको

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	तथा सीप विकास कार्यक्रम	तथा सशक्तिकरण एवम् महिला हिंसा न्यूनीकरण				हुनेछ।
						लैङ्गिक हिंसाको न्यूनिकरण भएको हुनेछ।
	जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी कार्यक्रम	जेष्ठ नागरिकको सुरक्षा, संरक्षण तथा सम्मान	सालवसाली			जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र संचालन भएको हुनेछ। प्रदेशस्तरमा जेष्ठ नागरिक ग्राम भएको हुनेछ।
	अपाङ्गता भएका व्यक्ति सम्बन्धी कार्यक्रम	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकास तथा संरक्षण	सालवसाली			अपाङ्गता पुनःस्थापना केन्द्र संचालन भएको हुनेछ। अपांगता भएका व्यक्तिहरुका लागि स्वास्थ्य उपचारमा सहुलियत प्रदान गरिएको हुनेछ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि सामाग्री वितरण भएको हुनेछ।
३४०१०५	समाज कल्याण कार्यक्रम (जेष्ठ नागरिक कार्यक्रम समेत)		सालबसाली			
३४०१०७	बाल कल्याण कार्यक्रम		सालबसाली			
७०७३७३५१	रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रोजगार सूचना व्यवस्थापन रोजागारी सिर्जना तथा प्रवर्द्धन	सालबसाली			रोजगारी सिर्जना तथा प्रवर्द्धन भई बेरोजगारी समस्या न्यून भएको हुने।
७०७३७३५१	उद्यमशीलता एवं स्वरोजगारमूलक तालिम	रोजगारी सिर्जना तथा विस्तार	सालबसाली			मागमा आधारित सीपमूलक तालिम संचालन गरी उद्यमशीलता तथा व्यवसायिकताको विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	व्यवसायिक तथा उद्यमी युवाहरुलाई	स्वरोजगार र व्यवसायिकताको विकास	सालबसाली			व्यवसायिक तथा उद्यमशीलताको विकास भएको हुनेछ।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	अनुदान कार्यक्रम					
७०७३७३५१	व्यवसायिक तथा सीप विकास तालिम	व्यवसायिक सीप विकास	सालबसाली			व्यवसायिक सीप विकास सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेश युवा परिषदको संचालन व्यवस्थापन	युवा क्षेत्रमा काम गर्ने समन्वय गर्ने प्रदेश स्तरमा संस्थागत विकास	सालबसाली	१९९६.५		युवा क्षेत्रमा काम गर्ने समन्वय गर्ने प्रदेश स्तरमा संस्थागत विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	युवाहरुको क्षमता प्रस्फुटनको लागि प्रदेशस्तरिय युवा सम्मेलन साझेदारीमा आयोजना	युवाहरुको क्षमता प्रस्फुटनको लागि प्रदेशस्तरिय युवा सम्मेलन आयोजना तथा स्थानीय साझेदारीको विकास	सालबसाली	९३१.७		युवाहरुको क्षमता प्रस्फुटनको लागि प्रदेशस्तरिय युवा सम्मेलन आयोजना तथा स्थानीय साझेदारीको विकास भएको हुने छ।
७०७३७३५१	प्रदेशका नमुना युवा उद्यमीहरु पहिचान प्रोत्साहन पुरस्कार तथा प्रचार प्रसार समेत	प्रदेशका नमुना युवा उद्यमीहरु पहिचान प्रोत्साहन	सालबसाली	१९९६.५		प्रदेशका ८८ स्थानीय तह र ९ जिल्लागत नमुना युवा उद्यमीहरु पहिचान प्रोत्साहन भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	युवाको सीप तथा नेतृत्व विकास	युवाको सीप तथा नेतृत्व विकास	सालबसाली	१५९७२		८९ स्थानीय तह सम्म युवाहरुको सीप तथा नेतृत्व विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेशस्तरिय युवा नीति तथा युवा सम्वन्धि ऐन, नियम, निर्देशिका कार्यविधि निर्माण तयारी र प्रकाशन समेत	प्रदेशस्तरिय युवा नीति तथा युवा सम्वन्धि ऐन, नियम, निर्देशिका कार्यविधि निर्माण तयारी र प्रकाशन	सालबसाली	१०६४.८		प्रदेशस्तरिय युवा नीति तथा युवा सम्वन्धी ऐन, नियम, निर्देशिका कार्यविधि निर्माण तयारी र प्रकाशन भइ संरचनागत र संस्थागत विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेशस्तरिय युवा प्रोफाईल अद्यावधीक तथा	प्रदेशस्तरिय युवा प्रोफाईल अद्यावधीक तथा	सालबसाली	६६५.५		प्रदेशस्तरिय युवा प्रोफाईल अद्यावधीक तथा प्रकाशन भइ तथ्यमा आधारीत योजना निर्माण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलव्धि सूचक
	प्रकाशन	प्रकाशन				भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	समाजका लागि युवाको लागि एक दिन नमुना अभ्यास	सामाजिक क्रियाकलापमा युवाहरुको सहभागिता	सालबसाली	२६६२		समाजमा युवाको भूमिका देखिन गइ युवा परिचालन भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	युवा बैज्ञनिक प्रोत्साहन कार्यक्रम	युवा बैज्ञानिक प्रोत्साहन	सालबसाली	१९९६.५		९ वटै जिल्लाका युवा बैज्ञानिकहरुको खोजी भइ प्रोत्साहन पाएको हुने छ।
७०७३७३५१	जिल्ला स्काउट समितिका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास तथा विद्यालय स्तरमा स्काउट विस्तार कार्यक्रम	जिल्ला स्काउट समितिका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास	सालबसाली	५३२४		जिल्ला स्काउट समितिका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास तथा ८८ स्थानीय तहको माविहरुमा स्काउट विस्तार भएको हुने र स्रोत सम्पन्न भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	विभिन्न किसिमका स्पोर्ट क्लव/संघ संस्थाहरुले आयोजना गर्ने खेलकूद प्रतियोगिताहरुको लागि अनुदान सहयोग	खेलकूद पूर्वाधार र खेलको विकास	सालबसाली	६६५५		खेलकूद प्रतियोगिताहरुको लागि अनुदान सहयोग प्राप्त गरी स्थानीय खेल र खेलाडीको अधिकतम सहभागिता भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	मैदान निर्माण तथा स्तरोन्नोति	खेल मैदान निर्माण तथा स्तरोन्नोति	सालबसाली	४२५९२		कुल ३२ वटा खेल मैदान निर्माण तथा स्तरोन्नोति भएको हुनेछ। राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलाडी तयार भएको हुने साथै प्रदेश भित्र खेल पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	खेलकूद शिक्षकलाइ ५ दिने खेलकूद सम्वन्धनी आधारभूत तहको	खेलकुद शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि	सालबसाली	३९९३		प्रत्येक विद्यालयमा खेलकूद शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	तालिम					
७०७३७३५१	फाप्ला क्रिकेट मैदानको सरचना निर्माण	फाप्ला क्रिकेट मैदानको संरचना निर्माण	सालबसाली	१३३१०		प्रादेशिक गौरवको आयोजनाको रूपमा फाप्ला क्रिकेट मैदानको संरचना निर्माण भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	अन्तर प्रदेशस्तरीय मुख्यमन्त्री खेलकूद प्रतियोगिता संचालन तथा व्यवस्थापन	खेल पर्यटन गन्तव्यको रूपमा प्रदेशको विकास	सालबसाली	६६५५		खेलाडीहरुमा प्रतिस्पर्धात्मक भावनाको विकास र पर्यटक प्रवर्द्धन भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेशस्तरमा क्रिकेट एकेडेमी स्थापना तथा संचालन सम्भाव्यता अध्यायन र इन्डोर क्रिकेट पिच निर्माण धनगडी रंगशाला	क्रिकेट खेलको विकास तथा प्रवर्द्धन	सालबसाली	२६६२		सुदुरपश्चिम प्रदेशवाट राष्ट्रिय तथा अन्ताष्टिय क्रिकेट खेलमा सहभागि हुने खेलाडीको विकास तथा प्रवर्द्धन भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	धनगढी तथा महेन्दनगरको रंगशालाको स्तरोउन्नति तथा सरचना सुधार	विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय खेलका लागि पुर्वाधारको विकास	सालबसाली	२१२९६		धनगढी तथा महेन्दनगरको रंगशालाको स्तरोउन्नति तथा सरचना सुधार भइ खेल र खेलाडीको प्रवर्द्धन तथा विकास भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेशस्तरिय प्याराखेलकूद प्रतियोगिता संचालन (अपागंहरुका लागि)	अपांगता भएका खेलाडीको पहिचान क्षमता विकास	सालबसाली	५३२४		अपांगता भएका खेलाडीको पहिचान क्षमता विकास तथा प्रवर्द्धन हुनेछ।
७०७३७३५१	खेलाडी कल्याणकारी कोष संचालन	खेलाडीको विकास प्रवर्द्धन प्रोत्साहन हुने	सालबसाली	६६५५		अन्तष्टिय राष्ट्रिय र प्रदेशस्तरीय सबै खेलका खेलाडीको विकास प्रवर्द्धन प्रोत्साहन हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
७०७३७३५१	प्रदेश स्तरीय खेलकूद प्रतियोगिता संचालन	खेलाडी र खेल प्रतियोगितालाई गुणात्मक बनाउनु र खेललाई जीवनको एक अभिन्न पक्षको रूपमा विकास गर्नु	सालबसाली	६६५५		खेलाडी र खेल प्रतियोगितालाई गुणात्मक बनाइ खेललाई जीवनको एक अभिन्न पक्षको रूपमा विकास हुनेछ।
७०७३७३५१	युवा तथा खेलकूद क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान तथा परार्मशको लागि कार्यक्रम	सुदुरपश्चिम प्रदेशको खेल र खेलाडीको क्षेत्रमा आवश्यक नितिगत प्राविधिक सहयोग प्राप्त हुने	सालबसाली	२६६२		सुदुरपश्चिम प्रदेशको खेल र खेलाडीको क्षेत्रमा आवश्यक नितिगत प्राविधिक सहयोग प्राप्त भइ खेल र खेलाडीको विकास सहभागिता प्रवर्द्धन तथा संस्थागत विकास समेत भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	भाषा संकृति पुरात्व संरक्षण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	भाषा संकृति पुरात्व संरक्षण तथा प्रवर्द्धन अध्ययन पहिचान	सालबसाली	५७६०		भाषा साहित्य कला साहित्य र संस्कृतिको संरक्षण भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	जयपृथ्वी वहादुर सिह र पहलमानसिह स्वारको योगदान झल्कने डकुमेन्टी विकास तथा प्रदर्शन प्रकासन डिजिटाइजेसन	जयपृथ्वी वहादुर सिह र पहलमानसिह स्वारको योगदानको कदर र प्रचार प्रसार	सालबसाली	२८८०		जयपृथ्वी वहादुर सिह र पहलमानसिह स्वारको योगदानको कदर र प्रचार प्रसार भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रादेशिक तथा स्थानीय भाषा प्रर्वधनका लागि पहलमानसिंह स्वार साहित्य (निबन्ध, कथा, कविता, गीत, गजल वक्तृत्व कला आदि) प्रतियोगिता संचालन एवम्	प्रदेशगत प्रतिभाहरु पहिचान सम्मान र विभूषित	सालबसाली	१४४०		प्रदेशगत प्रतिभाहरु पहिचान हुनेछ।

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम / आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	उत्कृत रचना प्रकाशन					
७०७३७३५१	प्रदेश स्तरीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान स्थापना तथा संचालन कैलाली	भाषा संकृति पुरात्व संरक्षण तथा प्रवर्द्धन	सालबसाली	२१६०		१ वटा प्राज्ञ प्रतिष्ठान स्थापना भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	भाषा तथा संस्कृति सम्बन्धी प्रदेशस्तरीय प्रचारात्मक अभियान	डोटेली लागाएतका अन्य भाषिका र संस्कृतिको प्रवर्द्धन र संरक्षण	सालबसाली	१२९६		डोटेली लागाएतका अन्य भाषिका र संस्कृतिको प्रवर्द्धन र संरक्षण भएको हुनेछ।
७०७३७३५१	प्रदेशस्तरीय डेउडा प्रतियोगिता संचालन	प्रदेशको डेउडा संस्कृति प्रवर्द्धन	सालबसाली	२८८०		प्रदेशको डेउडा संस्कृति प्रचार प्रसार प्रवर्द्धन हुने। डेउडाका श्रष्टाहरुको पहिचान र सम्मान भएको हुनेछ।

९. जोखिम तथा अनुमान पक्ष

नीति तथा कानुनी व्यवस्था, कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था, स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा सहकारी क्षेत्रको सहभागिता, संघ र स्थानीय तहबीचको समन्वय रहेको हुनेछ। उल्लेखित व्यवस्था हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने विषय जोखिमपूर्ण रहने देखिएको छ।

परिच्छेद ६
पूर्वाधार क्षेत्र

२३.पृष्ठभूमी

भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रको विकासबाट मात्र समृद्धि र सुखको लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ।संघीयताको कार्यान्वयनसंगै प्रदेश भित्रका र बिभिन्न स्थानीय तहहरुको बीचको सहकार्यमा प्रादेशिक जलविद्युत तथा उर्जा, प्रादेशिक वैकल्पिक सडक सञ्जाल विस्तार, खानेपानी, सिंचाइ, आवास तथा सहरी विकास, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन जस्ता पूर्वाधारहरुको निर्माण गर्न सक्ने अवसर प्राप्त भएको छ । यसको लागि प्रादेशिक पूर्वाधारमा साझेदारी लगानी अभिवृद्धि गर्न योजनाबद्ध ढंगले कार्य गर्नु आवश्यक छ। साथै, लगानीको उचित व्यवस्थापनमार्फत उच्चतम उपलब्धिको सुनिश्चितता गर्दै स्थानीय तहको केन्द्रलाई आर्थिक क्रियाकलापमा अभिवृद्धि गर्न प्रदेश राजधानीसँग जोडने, प्रदेशका सबै गाउँ बस्तिमा खानेपानी र विजुली सुविधा उपलब्ध गराउनु, कृषियोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउनु, अत्याधुनिक भवन,

खेल मैदान निर्माण गर्नु, बहुपहिचान संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न समुदायसँगको सहकार्यमा बहु-सांस्कृतिक गाउँ निर्माण गर्नु आदिमा केन्द्रित हुँदै आर्थिक गतिविधि र रोजगार वृद्धि गर्नु उत्तिकै आवश्यक देखिन्छ।

सरकारले प्रदान गर्ने आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधारका सेवाहरू खासगरी यातायात, खानेपानी, ऊर्जा आदि सुविधासम्पन्न र आधुनिक प्रविधियुक्त बनाई भरपर्दो रूपबाट उपलब्ध गराउन र, प्रादेशिक योजना र प्रशासनिक संरचनाका पूर्वाधारलाई व्यवस्थापन गर्दै नागरिकको प्रत्यक्ष र निर्णायक सहभागिताबाट बिकास कार्यक्रमको छनोट एवम् संचालन गर्न तथा त्यसबाट प्राप्त उपलब्धिबाट आर्थिक सामाजिक रुपान्तरण गर्ने अवस्था सृजना गर्न साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ। पूर्वाधार विकास आयोजनाको समयमै लागत नबढ्ने गरी निर्माण सम्पन्न गरी प्रक्षेपित गुणस्तरिय प्रतिफल दिने सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणलीको थालनी आवश्यक देखिन्छ।

२४.चुनौती तथा अवसर

वित्तीय श्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी पूर्वाधार विकासको बढ्दो माग र आवश्यकतालाई व्यवस्थापन गर्नु, पूर्वाधारका कार्यक्रमलाई गुरुयोजना मार्फत प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयनमा लैजानु, आयोजना निर्माणलाई गुणस्तरीय बनाउनु, विभिन्न आयोजनाहरुलाई विभिन्न निकायबीच समन्वय गरी समयमा नै सम्पन्न गर्न सक्नु, निर्मित भएका संरचनाहरुको मर्मत सम्भार र सम्पत्ति सुरक्षाका लागि श्रोत साधनको प्रयाप्त व्यवस्था गर्नु, छरिएर रहेका बस्तीहरुमा सडक विस्तार गर्नु, निजी क्षेत्रको क्षमता, सम्भावना तथा लगानी आकर्षण गर्नु, सवारी साधनको वृद्धिसँगै यसको उचित व्यवस्थापन गर्नु, बढ्दो सवारी दुर्घटनालाई न्यूनीकरण गर्दै सडक सुरक्षा कायम गर्नु राष्ट्रिय भवन सहिताको पालन गरी सवै किसिमका भवन सुरक्षित तवरले निर्माण गर्नु, अव्यवस्थित सहरीकरण भएको स्थानमा आधारभूत सेवा पुर्याउनु प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

नयाँ राजनैतिक विकासक्रम र राज्य पुनर्संरचनाको विद्यमान माहोलले आमजनतामा उमङ्ग, आशा र उत्साह, अभिवृद्धि गर्नु, राज्यको केन्द्रिकृत अधिकार विकेन्द्रित भई नयाँ केन्द्रहरुलाई व्यवस्थित सहरीकरण, योजनाबद्ध बस्ती विकास, पूर्वाधार विकास, विकास र सेवा प्रवाहका अवसरमा बढोत्तरी हुनु, समावेशी, सन्तुलित एवम् अधिकारमा आधारित न्यायोचित विकासको प्रारम्भ गर्नु, लगानीमा प्रशस्त अवसर रहनु, वैदेशिक लागानीको लागि प्रयाप्त सम्भावना रहनु, निजी क्षेत्रको लगानी बढ्दै जानु महत्वपूर्ण अवसरका रूपमा रहेका छन्।

२५.सोच

जलविद्युत तथा अन्य उर्जाको दिगो र भरपर्दो विकास मार्फत समृद्धिमा योगदान (उर्जा)।

दिगो र भरपर्दो सिंचाई सुविधा तथा जल उत्पन्न प्रकोपको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत गराई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान (सिंचाई तथा जलश्रोत व्यवस्थापन)।

सघन, सन्तुलित, सुरक्षित, गुणस्तरीय यातायात प्रणाली विकास (सडक यातायात)।

व्यवस्थित शहरीकरण र सुरक्षित भवन तथा आवास विकास मार्फत प्रदेश समृद्धिमा योगदान (आवास, भवन तथा शहरी विकास)।

स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र दिगो खानेपानी तथा सरफाई सेवा (खानेपानी तथा सरसफाई)।

२६.उद्देश्य

अ. उर्जा

१. उर्जा सुरक्षा सुनिश्चतता र उर्जा दक्षता अभिवृद्धि तथा उर्पा खपत वृद्धि गर्नु।
२. जलविद्युत तथा अन्य वैकल्पिक उर्जाको विकास गरी पेट्रिलियम निर्भरता कम गर्नु।
३. प्रदेशका सबै घरपरिवारमा स्वच्छ उर्जाको पहुँच पुऱ्याउनु।

आ. सिंचाई तथा जलश्रोत व्यवस्थापन

१. प्रदेशमा उच्च क्षमतामा बाह्रै महिना सिंचाई सेवा उपलब्ध गराउनु।

२. प्रभावकारी प्रकोप नियन्त्रणको लागि आवश्यक प्रविधिको पहिचान विकास र विस्तार गर्नु।

इ. सडक यातायात

१. सुरक्षित सडक यातायातमा सबैको पहुँच विस्तार गर्नु।

२. पारवहन तथा यातायात लागत न्यूनतम हुने गरी सडक सञ्जालको विकास र विस्तार गर्नु।

ई. आवास, भवन तथा शहरी विकास

१. योजनाबद्ध बस्ती विकासको माध्यमबाट सम्पूर्ण नागरिकका लागि दिगो र उत्थानशील आवास व्यवस्था गर्नु।

उ. खानेपानी तथा सरसफाई

१. सबै घरधुरीलाई आधारभूत स्तरको खानेपानी तथा सरसफाईको सेवा उपलव्ध गराउनु।
२. खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा नमुना प्रदेशको रूपमा विकास गर्नु।

२७.रणनीति

अ. ऊर्जा

१. जलविद्युत क्षेत्रको संस्थागत संरचनाको स्थापना विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने।

२. मझौला नदीहरु डाइभर्सन तथा बहुउद्देश्यीय योजना सञ्चालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।

३. लघु जल विद्युत योजनाहरुको तथ्यांक अद्यावधिक गरी आवश्यक मर्मत संभारका लागि स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा स्तरोन्नती गर्ने

४. जलविद्युतमा सार्वजनिक—निजी, साझेदारीमा लगानी वृद्धि गरी विद्युत उत्पादन र प्रसारण व्यवस्थालाई थप सुदृढ तथा विस्तार गर्ने।

आ. सिंचाई तथा जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन

१. प्राविधिक एवम् आर्थिक दृष्टिकोणले उपयुक्त नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाईको विकास गर्ने।

२. जल उत्पन्न प्रकोपबाट सिर्जित हानी नोक्सानीलाई कम गर्न जनसहभागितात्मक रूपले उपयुक्त प्रविधि अबलम्बन गर्ने।

इ. सडक तथा यातायात

१. राष्ट्रिय सडक सञ्जालसंग एकिकृत हुने गरी प्रदेशभित्रको सडक व्यवस्थापन गर्ने।

२. प्रादेशिक यातायात व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहभागिता सुदृढ गर्दै सामुदायीक तथा सहकारी क्षेत्रलाई समेत आकर्षित गर्ने।

३. प्रदेशभित्र क्षेत्रीय सन्तुलन हुने गरी प्रादेशिक यातायात क्षेत्रको गुरुयोजना तयार गरी लागु गर्ने।

४. प्रदेशका प्रमुख शहरहरूमा शहरी यातायातलाई सुविधासम्पन्न र आधुनिक बनाई विस्तार गर्ने र ग्रामिण यातायात सुरक्षित बनाउने।

ई. आवास, भवन तथा शहरी विकास

१. विपन्न र सीमान्तीकृत वर्ग तथा जोखिममा रहेका नागरिकका लागि सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवास सुविधाको व्यवस्था गर्ने।

२. सार्वजनिक नीजि साझेदारी समेतमा वातावरणीय दृष्टीले सन्तुलित, वित्तिय दृष्टिले सम्भाब्य र प्राविधिक दृष्टिले उपयुक्त एवं सुरक्षित बस्ती विकास तथा भवन निर्माणलाई प्रोत्साहन गर्ने।

३. शहरी पूर्वाधार तथा सेवाहरुको विकासका लागि निजी क्षेत्रको लगानी र सार्वजनिक- निजी साझेदारीमा लगानी प्रवर्द्धन गर्ने।

उ. खानेपानी तथा सरसफाई

१. खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाहरूमा स्थानीय तथा सामुदायीक सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने।

२. खानेपानी तथा सरफाई सेवामा सबै घरपरिवारको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

३. खानेपानी तथा सरसफाईको प्रादेशिक मापदण्ड बनाई लागु गर्ने।

२८.विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
७१.	जलविद्युत् उत्पादन क्षमता	मे.वा.			५	५	५
७२.	निर्माण कार्य शुरू गरिने विद्युत् आयोजना क्षमता	मे.वा.			५	५	५
७३.	प्रसारण लाइन निर्माण						
७४.	३३ के.भी. प्रसारण लाइन विस्तार	कि.मी.					

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
७५.	११ के.भी. प्रसारण लाइन विस्तार (काठेपोल प्रतिस्थापन कार्य)	कि.मी.					
७६.	राष्ट्रिय विद्युत् प्रणालीबाट विद्युत्मा पहुँच प्राप्त गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत			१२००	१५००	३०००
७७.	प्रतिव्यक्ति विद्युत् खपत	कि.वा. घण्टा					
७८.	लघु तथा साना जलविद्युत् आयोजनाबाट विद्युत् विस्ता	कि.मि.					
७९.	घरेलु सौर्य विद्युत् प्रणालीबाट विद्युत् उत्पादन घरधुरी	संख्या			९००	१२००	१५००
८०.	वायु उर्जा प्रणालीबाट विद्युत् उत्पादन	कि.वा.					
८१.	सुधारिएको चुलो जडान	संख्या (हजार)					
८२.	घरायसी बायोग्यास प्लान्ट जडान	संख्या	–				
८३.	उच्च क्षमताको सोलार अध्ययन	संख्या			८८	१७६	२६४
८४.	निर्माण सम्पन्न हुने सिंचाइ आयोजना	संख्या		१२५	१५०	१७५	२००
८५.	सतह सिंचाई आयोजनाहरूबाट सिंचित क्षेत्रफल विस्तार	हेक्टर		४०००	५०००	६०००	६५००
८६.	भूमिगत सिंचाई आयोजनाहरूबाट सिंचित क्षेत्रफल विस्तार	हेक्टर	-	१२००	७००	१२००	१३००
८७.	नयाँ प्रविधि सिंचाई कार्यक्रमबाट सिंचित क्षेत्रफल विस्तार	हेक्टर	-	२००	२५०	२७५	३००
८८.	मर्मत संभारबाट हुने सिंचित क्षेत्रफल	हेक्टर	-	-	-	-	-
	सरकार व्यवस्थित	हेक्टर	-	०	३३००	५०००	७०००
	कृषक व्यवस्थित	हेक्टर	-	४०००	५०००	७०००	१००००
८९.	तटबन्ध निर्माण	कि.मी	-	९	१०	११	१२
९०.	जम्मा सडक निर्माण	कि.मि.	-	-	-	-	-
	कालोपत्रे	कि.मि.	-	-	८०	१००	१५०
	ग्राभेल	कि.मि.	-	-	१२५	१७५	२००
	माटे सडक	कि.मि.	-	-	१५०	२००	१७५

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
९१.	सडक स्तरोन्नति, पुनःनिर्माण र सुदृढीकरण	कि.मि.	-	-	-	-	-
	आवधिक मर्मत सम्भार	कि.मि.			४०	७५	-
	नियमित मर्मत सम्भार	कि.मि.	-	-	२००	३००	४००
९२.	सडक पूल निर्माण	संख्या	-	-	३	१०	१५
९३.	झोलुंगे पुल निर्माण	संख्या	-	-	१०	१६	२०
९४.	ट्राफिक चिन्ह र संकेत राखिएका सडक	संख्या	-	-	-	३	५
९५.	सवारी चालक अनुमतिपत्र (स्मार्ट कार्ड वितरण)	संख्या (लाख)	-	-	१५०००	१७०००	३००००
९६.	इम्बोस्ड नम्बर प्लेट वितरण	संख्या	-	-	०	५००	१०००
९७.	सरकारी कार्यालय भवन निर्माण	संख्या	-	-	-	-	-
९८.	जनता आवास योजना अन्तर्गत निर्मित आवास एकाई	संख्या	-	-	१७१	२२५	२५०
९९.	पूर्वाधार सहितको नमूना एकीकृत बस्ती विकास	संख्या	-	-	-	१	१०
१००.	एकीकृत सरकारी कार्यालय भवन निर्माण	संख्या	-	-	-	-	-
१०१.	विशेष आवास (उच्च पदस्थ पदाधिकारी र कर्मचारीहरूको लागि निर्माण)	संख्या	-	-	-	-	-
१०२.	सभाहल निर्माण	संख्या	-	-	-	-	-
१०३.	सामुदायिक भवन निर्माण	संख्या	-	४	१२	३०	३८
१०४.	शौचालय निर्माण	संख्या	-	-	१	५	७
१०५.	नमूना एकीकृत बस्ती विकास	संख्या	-	-	-	२	३
१०६.	एक सहर एक पहिचान अन्तर्गत एकीकृत सहरी विकास	संख्या	-	-	-	-	-
१०७.	स्मार्ट सिटीका रूपमा सहरहरूलाई विकास	संख्या	-	-	२	१०	१०
१०८.	हरित पूर्वाधार विकास कार्यक्रम अन्तर्गत सहरी पार्क एवम् पोखरी निर्माण	संख्या	-	-	-	-	-

क.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१०९.	खाद्य हरियाली सहर (फुड ग्रिन सिटी) का रूपमा सहरहरूको विकास	संख्या	-	-	-	-	-
११०.	ढल निर्माण	कि.मि.	-	-	०.५	१	२
१११.	सतह नाली निर्माण	कि.मि.	-	-	-	-	-
११२.	बसपार्क निर्माण	संख्या	-	-	-	-	-
११३.	आधारभूत खानेपानीबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	-	८८	८९	९१	९३
११४.	उच्च मध्यम स्तरीय खानेपानी सुविधाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	-	८	८.५	१०	१२
११५.	सरसफाई सुविधाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	-	१००	१००	१००	१००
११६.	निर्माण सम्पन्न खानेपानी आयोजना	संख्या	-	३७१९	६१	११०	१५०
११७.	खानेपानी उपलब्ध थप जनसंख्या	संख्या	-	२२४५	३३	३९	५७

२९.विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रकम रू. हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुंजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	वैदेशिक ऋण
२०७६/७७	९३९४६६७	४३४१६८	८९६०४९७	-	८०२४५७१	१३७००९४	-
२०७७/७८	९८५५७१५	४४७१९३	९४०८५२२	-	८६९६९९३	११५८७२१	-
२०७८/७९	१०४३३६४२	४६०६०९	९९७३०३३	-	९२४९८२५	११८३८१७	-

३०. कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्ट्याई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३३७०००११	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	प्रदेशमा भौतिक पुर्वाधार सम्बन्धी कार्य	सालबसाली			नतिजा सूचक बमोजिमको उपलब्धि
३३७००१२०	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)		सालबसाली			नतिजा सूचक बमोजिमको उपलब्धि
३३७०१०११	यातायात पूर्वाधार निर्देशनालय		सालबसाली			नतिजा सूचक बमोजिमको उपलब्धि
	खप्तड-मार्तडी सडक (सिङ्गडा-काँडा जय बागेश्वरी गैरिखाँद डोगडी आटिचौर-मार्तडी) ४५ कि.मी. - सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	७ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४५००		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने
	सदबाज-श्रीभावर-हाट-दार्चुला-सडक ७० कि. ३०+२५+१५ किमी.- सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	९.० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	५०००		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,
	चिसापानी ऋषिदह-वडिमालिका सडक (चिसापानी-जंगलघाट-तुर्माखाद-गैरिटाड-कालागाँउ दर्ना माझेठाना-जयगढ-नन्देगडा-मेल्लेक-सोडसा ऋषिदह वडिमालिका) - सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३५२९		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	दैजी-पोखरा-ढुङ्गाड-बझाङ सडक (दैजी-जोगवुडा-चिरकिट्टे-घटाल-पोखरा-बेलापुर-ढुङ्गाड-बझाङ) - सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने-	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३४३८		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने					
	देथला खार खलङ्गा-खन्डेशवरी सडक (देथला-खार खलङ्गा बलाच-बिटुले-लटिनाथ-पारिबगर-खन्टेश्वरी)	९ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३०९४		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	दिपायाल-साइपाल सडक (सिलगढी-पातिहाल्ले-सानुखोला-थलाराखोली विप्रा-कुचेखोला-जडार-पानकोट-तपोवन तल्कोट-धलौनकाकरकोट-साइपाल हिमाल वेशी सइढुङ्गा हुँदै हुम्ला जिल्लाको सिमाना रानी खर्क नाम्या गाँउपालिका) -सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	१४ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४८४६		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने
	सहजपुर-बोक्टान-दिपायल सडक - सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने (बागछेडा-अलरकाँडा-छिडिखान-बोकटान-दिपायल)	९ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३११५		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने
	बेलौरि-कलुवापुर-बंक-नाइल-बुडर-सडकः सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२८१३		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	भजनी-छोटिभन्सार-खेप्पडि-ठुलीगाड सडक(भजनि-छोटिभन्सार-लालबोझी-भजनी-जोशिपुर-फल्ले-बिसौना-सल्लेरी राक्सा कोल्तडी खमडि ठुलीगाड)ः सर्वेक्षण समेत गर्नुपर्ने	७.५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२१०९		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्ट्याई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
.	प्रदेश गौरवको आयोजना बन्ने गरी खसड बाहिरी रिङ्ग रोड (बझाङ्ग, बाजुरा, अछाम, डोटी छुने) को अध्ययन तथा निर्माण कार्य (१० कि.मी. खण्ड)	१०.० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३४६२		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने
३३७०१०१२	पूर्वाधार विकास कार्यालयहरु					
	कटाल परशुराम धाम धार्मिक पर्यटकीय सडक, डडेल्धुरा	८ कि.मी सडक कालोपत्र	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२९७४		सडक कालो पत्र भएको हुने
	सिलगढि झिँग्राना सडक	८.५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३२६२		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	सिलगढी-कलेना-मेल्लेक सडक	७.५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२५४७		नयां भाग कटिंग भएको हुने,सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने
	बगरकोट सिराड रुपाल सडक बारावे	९ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३७९७		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	राजपुर-फलेडी-धिर्कामाण्डौं सडक (०+०००-९+४७३ कि.मी.), डोटी	९.५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४०२१		सडक स्तरोन्नती र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
	गोदाम बाहिरीसैन पुल ढलान भई तयार भएको हुने (सुनखोला/रङ्गून खोला) सडक पुल, डडेल्धुरा	७८ मीटर स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१४५५		पुल ढलान भई तयार भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	रङ्गून खोला सडक पुल पुल ढलान भई तयार भएको हुने(१२५ मी.)ः **ब्रम्हदेव-सलौन- चिर्किट्टे सडक खजुरानी/सलोन खण्ड**, परशुरम न.पा. डडेल्धुरा	१२५ मीटर स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२४२५		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
	खोचेलेख, सित्तड़ , रिम ,डिलासैनी सडक स्तरोन्नति दोगडाकेदार गा.पा. (१७ कि.मि.), वैतडी	९ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१३१०		नयाँ भाग कटिंग भएको हुने,
	खप्तड पर्यटकीय सडक स्तरोन्नतिः कुचेखोला-लम्तडा-लोखाडा खण्ड, खप्तड छान्ना गा.पा. बझाङ्ग	७.० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१७२४		नयाँ भाग कटिंग ,सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने
.	गन्ना-गनैखान सडक (नयाँ कटिङ् खण्ड) जम्मा १५ कि.मी.	६ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	६२०		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा भएको हुने
.	देहिमांडू गिरेगाडा पंचेश्वर सडक स्तरोन्नति द.न.पा. -पंचेश्वर (१५ कि.मि.), वैतडी	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३३००		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा भएको हुने
.	दल्लेक-नागु-सिना सडक (१५ कि.मी.), माहाकालि न.पा., नौगाड गा.पा., दुहुँ गा.पा. दार्चुला	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१९२०		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा भएको हुने
.	दुर्गाथली-छबीस-पाथीभेरा सडक (१६ कि.मी.), दुर्गाथली, छबीस,पाथीभेरा गा.पा, बझाङ्ग	८ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१७४०		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा भएको हुने
.	मालिकार्जुन-भगवती-थाप्ला-दत्तु सडक (२०	९ कि.मी	आ.व. २०७५/७५	११२८		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	कि.मी.), दार्चुला	सडक निर्माण	देखि २०८०/८१			भएको हुने
.	लाछीगाड सडक पुल पुल ढलान भई तयार भएको हुने(५०मी.), मष्टा गा.पा., बझाङ्ग	५० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	७५७		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	बाल्याछडा सडक पुल पुल ढलान भई तयार भएको हुने(२५मी.), मष्टा गा.पा., बझाङ्ग	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	५५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	रिठापाटा सुर्मा बाल्याछडा सडक पुल	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	५५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	घट्टेगाड खोला सडक पुल पुल ढलान भई तयार भएको हुने(२५ मी.) मार्मा गा.पा., दार्चुला	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	६००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	देथला-धुलिगडा-खार-खलङ्गा सडक (४२ कि.मी.), दार्चुला	१५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४८२०		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	चैनपुर-सिमखेत-दौलीचौर-सुर्मा-थलारा सडक, सुर्मा गा.पा. बझाङ्ग	९ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२१४६		नयाँ भाग कटिंग तथा चौडा भएको हुने
.	सेरा आटिचौर-थामलेक सडक बाजुरा	७ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२०४२		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	मार्तडी-कोलटी-पिलिचौर सडक/ पिलिचौर-कोलटी-मार्तडी(0+000-	१० कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि	३५५३.३३		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	५+९२० कि.मी. पछि सर्वे समेत गर्नुपर्ने)		२०८०/८१			
.	जयगढ-मझेठाना-रामारोशन सडक (०+०००-१२+४३८ कि.मी.), रामारोशन गा.पा., बान्निगढी जयगढ गा.पा.	१३ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४१३७.		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	मार्तडी-घटमुना सडक/घटमुना-मार्तडी सडक (०+०००-११+७२० कि.मी.), बाजुरा	६ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२३१४.		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	कनरी देखी वेहडा बाबा चौमाला सडक सतराेउन्नती , कैलाली - गौरीगंगा नगरपालिका -	४. कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	९७४.८७		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	भजनी न पा ५ पृथ्वीपुर भन्सार देखि भजनी बजार हुँदै सुक्खड सम्म सडक स्तरोन्नती , कैलाली - भजनी नगरपालिका - वडा न ५	८ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२३५७.१५		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	राक्सा ताम्चा चोचेकाँडा फलेविसौनी सल्लेरी सुङ्गरखाल सडक नयाँ , कैलाली - मोहन्याल गाउँपालिका - वडा न ३	७ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१३८१		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने
.	ब्रम्हदेव देखि चिसापानी सम्म चुरे फेदीमा जैबिक पर्यटकीय मार्ग , कंचनपुर - भिमदत्त नगरपालिका - कंचनपुर-कैलाली	८ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	५४१		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
.	गुलरा प्रतापपुर सडक कैलाली	४.५ कि.मी सडक निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१२६८		सडक चौडा र ग्राभेल भएको हुने,सडक कालो पत्र भएको हुने
.	घुराहा नदीमा सडक पुल :राजीपुर-गदरिया-फुलबारी सडक, कैलाली	१०५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१९९०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	गणेशपुर-शीतलपुर टेङ्गा खोला सडक पुल, कैलाली	३५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	६९७		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	कृष्णबैजनाथ बहुमुखी क्याम्पस जोड्ने पक्की पुल , कंचनपुर - शुक्लाफाँटा नगरपालिका -	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	६५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	चौधर नदीमा पक्की पुल , कंचनपुर - बेलडाँडी गाउँपालिका - वडा न ५	१०० मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१२००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	धैलानाला पक्की पुल निर्माण , कैलाली - जोशिपुर गाउँपालिका - वडा न ७	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	६५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	चिसापानी सोल्टा सडक खण्डमा पर्ने बाँका काररवा बादेखेला टीउली र साउडे खोलामा पुल , कैलाली - - कैलाली	१७५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३०००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	चौमाला पुरानो बजार नदीमा सडक पुल , कैलाली - गौरीगंगा नगरपालिका - वडा न १	१०० मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	१५५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
	र२					
.	धर्मापुर गदरिया सडक पुल निर्माण ,कैलाली - धनगढी उप महानगरपालिका - वडा न १८	२० मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२५०		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	कुटी बछेडा सडक पुल गोदावरी न.पा. ७, कैलाली	२० मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	३००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	सुर्मी नालामा पक्की पुल , कैलाली - कैलारी गाउँपालिका – कैलाली ३	२५ मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	४००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
.	जोगबुडा सडक पुल , कंचनपुर - माहाकाली नगरपालिका - ८	१०० मी. स्पानको पुल निर्माण	आ.व. २०७५/७५ देखि २०८०/८१	२२००		पुल ढलान भई तयार भएको हुने
३३७०२०११	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	प्रदेशमा यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण तथा अन्य कार्यहरू				
३३७०२०१२	यातायात व्यवस्था सेवा कार्यालयहरु		सालबसाली			
३३७०३०११	जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	सिंचाई आयोजनाहरूको निर्माण, प्रदेशस्तरीय सिचांई व्यवस्थापन	सालबसाली			

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३३७०३०१२	भूमिगत जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	जलश्रोत तथा सिंचाई प्रणाली विकास	सालबसाली			
३३७०३०१३	सिंचाई विकास व्यवस्थापन कार्यालयहरू	सिंचाई प्रणालीको व्यवस्थापन	सालबसाली			
३३७०४०११	सहरी विकास तथा भवन कार्यालयहरु	शहरी विकास, भवन तथा आवास व्यवस्थापन	सालबसाली			
३३७०५०११	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयहरु	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी कार्यहरू	सालबसाली			

३१.जोखिम तथा अनुमान पक्ष

पूर्वाधारका विभिन्न क्षेत्रमा आवश्यक रकमको संघीय सरकारबाट अनुदानको रूपमा व्यवस्था भएमा, पूर्वाधार विकास संघीय सरकार र स्थानीह तहका सरकारहरुसंग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुन सकेमा र प्रदेशमा आवश्यक प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्थापन समयमै हुन सकेमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने देखिन्छ।

परिच्छेद ७
शासकीय व्यवस्था तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र

७.१ प्रदेश सभा

१. पृष्ठभुमि

नेपालको संविधानको धारा १७५ ले प्रदेश व्यवस्थापिकाको रुपमा प्रदेश सभा रहने व्यवस्था गरेको छ । प्रदेश सभा जनताको सार्वभौमसत्ताको प्रयोग गर्ने एक महत्वपूर्ण संस्था हो। संविधानको धारा १७६ मा भएको प्रदेश सभा गठन सम्बन्धि व्यवस्था बमोजिम जनसंख्या र भौगोलिक अनुकुलता तथा विशिष्टताका आधारमा बत्तीस निर्वाचन क्षेत्र कायम गरी प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रबाट एक जना रहने गरी पहिलो हुने निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित भएका बत्तीस जना र सम्पूर्ण प्रदेशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनीतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित भएका एक्काइस जना गरी कूल त्रीपन्न सदस्य रहेको सुदूरपश्चिम प्रदेश सभा रहेको छ।

शक्ति पृथकिकरणको सिद्धान्तलाई अंगिकार गरेका हरेक मुलुकमा व्यवस्थापिकाले कानूनको निर्माण गर्ने जिम्मेवारी पाएको हुन्छ । लोकतान्त्रिक व्यवस्थाको पहिलो आधारको रुपमा रहेको जनप्रतिनिधिहरु मार्फत कानून निर्माण गर्ने प्रणालीलाई संस्थागत गर्नुका अतिरिक्त प्रदेश सभाले संबैधानिक जिम्मेवारी अन्तरगत प्रदेश सरकार निर्माण संग सम्बन्धित कार्यहरु गर्ने र सदन तथा विषयगत समितिहरु मार्फत सरकारको जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गरि सुशासन कायम गर्ने जिम्मेवारी पनि पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रदेश सभालाई व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक लगायत सहयोग पुऱ्याउने र सूचारु रुपमा संचालन गर्ने जिम्मेवारी प्रदेश सभा सचिवालयको रहेको छ ।

२. समस्या तथा चुनौति

प्रदेश सभाको आफ्नो भवन नभएकोले जिल्ला समन्वय समिति र साविकको जिल्ला प्राविधिक कार्यालयका साघुँरा कोठाहरुमा प्रदेश सभा संचालन गर्नु, आफ्नो अलग कम्पाउण्ड नहुँदा सुरक्षाको दृष्टिकोणले समस्या हुनु, विषयगत समितिहरुको बैठक कक्ष र सचिवालयमा पर्याप्त पूर्वाधार नहुनु, संसदीय दलका कार्यालयहरुमा पर्याप्त पूर्वाधारको अभाव हुनु, संसदीय गतिविधिहरुमा सूचना प्रविधिको पर्याप्त उपयोग हुन नसक्नु, पुराना संरचना भएका कारण त्यसको मर्मत सम्भारमा मात्र बजेट खर्च हुन गई गणितिय उपलब्धि प्राप्त गर्न कठिन हुनु, प्रदेश सभा सचिवालयमा जनशक्तिको अभाव भएको अवस्थामा साविकको दरबन्दी समेत कटौति हुँदा कर्मचारीहरुको उपस्थिति ज्यादै न्यून भइ सभा संचालनमा समेत समस्या हुनु, उपलब्ध स्रोत साधन र जनशक्तिले सबै कार्य सम्पादन गर्नु, कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धिका कार्यहरु पर्याप्त मात्रामा संचालन गर्न नसकिनु जस्ता चुनौतिहरु रहेका छन् ।

३. सोच

जनमुखि, स्वच्छ र जवाफदेहि प्रदेश सभा

४. उद्देश्य

१. लोकतन्त्रलाई प्रर्बद्धन गर्न संविधानको मर्म र भावना अनुरुप प्रदेशको आवश्यकता तथा जनसरोकार सँग सम्बन्धित विषयमा कानून निर्माण गर्नु ।

२. सरकारलाई पूर्णतः पारदर्शि, जवाफदेहि र उत्तरदायी बनाउने कार्यमा सहयोग गर्नु ।

३. व्यापक अनुसन्धान र बहसमा आधारित तथा दिगो विकासमा सहयोगी हुने गरि विधि निर्माण गर्नु ।

४. प्रविधिमैत्री सभा बनाउँनका लागि भौतिक, प्राविधिक र मानव संशाधनको पक्षमा चुस्त र प्रभावकारी प्रदेश सभा सचिवालयको निर्माण गर्नु ।

५. रणनीति

१. संविधानको कार्यान्वयन सम्बन्धि कानून निर्माण गर्ने ।

२. संसद र नागरिक बीचको सम्बन्धलाई सुमधुर बनाउने क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने ।

३. आर्थिक विकासलाई सहयोग पुग्ने गरि संसदीय निगरानी राख्ने ।

४. विषयगत समितिहरुलाई अनुसन्धान गर्ने र विकासका एजेण्डाहरुमा व्यापक छलफल हुने मञ्चको विकास गर्ने ।

५. स्थानीय तहका विधायीकी कार्यमा सहजीकरण गर्ने, ज्ञानको हस्तान्तरण गर्ने ।

६. प्रदेश सभाका माननीय सदस्यहरुको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।

७. प्रदेश सभाको लागि आधुनिक र सुविधायुक्त पूर्वाधार विकास गर्ने ।

८. प्रदेश सभा सचिवालयलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउँने ।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क.स.	सूचक	एकाई	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१	संविधान र संघीयता कार्यान्वयनका लागि कानून निर्माण	थान	२५	३०	३०	३०	३०

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षिय अनुमान

रू हजारमा

आ.व.	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पूजिगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७७/७८	१५६७३८	१३८१७८	१८५६०	-		१५६७३८	
२०७८/७९	१६१८११	१४२३२३	१९४८८	-		१६१८११	
२०७९/८०	१६७२५०	१४६५९३	२०६५७	-		१६७२५०	

८. कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शि.नं.	कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रु.लाखमा)	पुष्ट्याइ	आगामी तीन बर्षको उपलब्धि सूचक
२०२०००० १	प्रदेश सभा	प्रदेश सभाका पदाधिकारीहरु (२जना) लाई आवश्यक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने	सालवसालि			
२०२००० ११	प्रदेश सभा	संसदीय दल, विषयगत समितिका कार्यक्रम र प्रदेश सभा सदस्यहरुलाई आवश्यक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने र सचिवालय संचालन	सालवसालि			प्रदेश सभाले गर्ने काम कारवाही थप व्यवस्थित भएको हुने ।
२०२००० १२	प्रदेश सभा सचिवालय	सचिवालय संचालन खर्च	सालवसालि			

९. जोखिम तथा अनुमान पक्ष

संसदीय गतिविधिहरुको खर्च पुर्वानुमानयोग्य बनाउने, संसदीय अध्ययन र निगरानीका कार्यक्रमहरु परिस्थितिमा आधारित हुनु, विधायीकि प्रक्रियालाई निश्चित समय तालिकामा आवद्ध गर्ने, आधुनिक प्रविधिहरुको उपयोग मार्फत पहुच योग्य सभा संचालन गर्ने, दरबन्दीको परिपूर्ति जस्ता कार्य हुन नसकेमा तोकिएका उद्देश्य हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

७.२ मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद

३२.पृष्ठभूमी

सार्वजनिक प्रशासनमा सुशासन कायम गर्ने सम्बन्धमा विभिन्न प्रयासहरू भइरहेका छन्।चालु आ.व.मा यस सुदूरपश्चिम प्रदेशमा विद्यमान रहेका सबै किसिमका कुप्रथा, कुरितिहरू निर्मुल गर्ने लक्ष्यका साथ छाउपडी प्रथा उन्मुलन नीति निर्माण भइरहेको र आगामी आ.व.मा पनि यसलाई निरन्तरता दिइने छ। मानवअधिकार सम्वर्द्धन तथा प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्यका साथ बिभिन्न किसिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भईरहेका छन्। भ्रष्टाचार न्यूनीकरण तथा सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ विभिन्न जिल्लाका विभिन्न स्थानहरूमा कार्यक्रम तथा गोष्ठी संचालन भइरहेका छन्। चालु वर्षमा संचालित कार्यक्रमको प्रभावकारिता मुल्यांकन गरी सारभुत रुपमा प्रभावकारी र नतिजामुखी कार्यक्रमलाई आगामी आर्थिक वर्षमा पनि निरन्तरता दिने तयारी भइरहेको छ।

सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने क्रममा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौं र मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,सुदूरपश्चिम प्रदेशको बीचमा सिधा भिडियो सम्पर्क जडान गरीएको छ।आगामी आर्थिक वर्षहरूमा सबै मन्त्रालय र स्थानीय तहहरूमा थप विस्तार र सुधार गर्दै लाने तयारी रहेको छ।स्थानीय तहमा सेवा प्रवाहको स्तरीकरण कार्यक्रम मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्ने, वित्तीय सुशासन कायम गर्ने र विकास आयोजनाहरूको प्रभावकरी व्यवस्थापन गर्ने स्थानीय तहलाई पुरस्कृत गर्नै प्रणालीको स्थापना गर्ने तयारी भइरहेको छ। यस प्रदेशका समग्र कर्मचारीहरूको क्षमता

अभिवृद्धि गर्न विभिन्न किसिमका समसामयिक र व्यवहारिक तालिमहरू प्रदान गर्न एकिकृत प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको स्थापन र सञ्चालन गर्ने तयारी समेत भइरहेको छ। सरकारी कार्यप्रणालीमा जनअपेक्षा अनुरुप सुधार गर्दै समग्र शासन व्यवस्थालाई पारदर्शी, उत्तरदायी, जनमुखी र कानून सम्मत तुल्याई सबै तहमा रहेको सबै रुपका भ्रष्टाचार र अनियमितताहरूलाई नियन्त्रण गरी जनतालाई कानूनी शासन र सुशासनको प्रत्याभुती गराउन आवश्यक छ।

३३.चुनौती तथा अवसर

चुनौती

देशमा संघीय शासन व्यवस्था अवलम्वन गरीएसंगै तीन तहको प्रशासनिक संरचना कायम हुँदा कर्मचारी समायोजनको प्रयोजनको लागि प्रदेशगत रुपमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरीएको भएतापनि अहिलेको सन्दर्भमा यस सुदूरपश्चिम प्रदेशको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी नँया दरबन्दी कायम गर्नु, निर्धारित दरबन्दी अनुसारको कर्मचारीको पदपुर्ति गर्नु, कर्मचारीको दक्षता र क्षमता अभिवृद्धिको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नु, आवश्यक भौतिक स्रोत साधनको जोहो गर्नु, सार्वजनिक स्रोत साधनको महत्तम सदुपयोगको सुनिश्चितता गर्नु, सरकारी सेवा प्रवाहलाई सरल, सहज, प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाउनु, सार्वजनिक सेवामा रहेका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको मनोवल उच्च कायम गर्नु, विभिन्न किसिमका भ्रष्टाचार र अनियमिततालाई नियन्त्रण गर्नु आदि प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

अवसर

प्रदेशको आवश्यकता अनुसार आवश्यकता अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न प्रादेशिक निजामती सेवा ऐन तर्जुमा गरी कर्मचारीको पद तथा दरबन्दी कायम गर्ने अवसर छ। आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग बढ्दै गएकोले सार्वजनीक सेवा प्रवाहमा यसको सदुपयोग गरी छिटो छरितो, सरल र सहज तरिकाले सेवा प्रवाह गर्ने अवसर रहेको छ। भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा सबै क्षेत्र, निकायको प्रतिवद्धता रहेकोले भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने वातावरण सृजना हुनु, विभन्न ऐन नियमहरूको निर्माण भइरहेकोले मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन हुनु, समाजमा विद्यमान विभिन्न कुरितीहरूको उन्मुलन गर्न, भ्रष्टाचार न्युनिकरण एवं सुशासन प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक कानूनि संरचनाहरू रहेको अवसर छ।

३४.सोच

जनमुखी, स्वच्छ, जवाफदेही शासन व्यवस्था।

३५.उद्देश्य

१३. सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ परिमाणमुखी जवाफदेही र पारदर्शी बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु।

३६.रणनीति

९. सार्वजनिक निकायमा काम कारवाही सम्बन्धी सूचनामा नागरीकको पहुँच बढाउने।

१०. राष्ट्रसेवाहरूलाई कामप्रति परिमाणमुखी र उत्तरदायी बनाउने।

३७.विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
११८.	कर्मचारी प्रशासन तथा सुशासनसंग सम्बन्धित नीति, कानून तर्जुमा	संख्या	-		३	१	१
११९.	एकीकृत प्रशिक्षण प्रतिष्ठान स्थापना र सञ्चालन	संख्या	-		१	संचालन निरन्तरता	संचालन निरन्तरता
१२०.	विधुतीय शासन प्रणाली	संख्या	-	प्र.म.तथा म.प.का. र मु.म.तथा म.प.का. विच भिडियो सम्पर्क प्रणालीको स्थापना	६ मु.म. तथा म.प. कार्यालय र अन्य मन्त्रालयविच भिडियो सम्पर्क प्रणाली लेसपेपर क्याविनेट तथा क्याविनेट अटोमेसन	मन्त्रालय र ८८ स्थानीय तह विच भिडियो सम्पर्क प्रणाली	निरन्तरता
१२१.	गुनासो सम्बोधन प्रणाली	संख्या	-	१.हेलो सि.एम. कार्यक्रम २.टोल-फ्रि,टेलिफोन, फ्याक्स, मेल ३.उजुरी पेटिका ४. जनतासँग मुख्यमन्त्री कार्यक्रम	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता
१२२.	कर्मचारी प्रशिक्षण	जना	-	१५	२५	५०	५०
१२३.	सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्वेक्षण सहजिकरण				१.सर्वेक्षणका मापदण्डहरू तयार गर्ने २.सर्वेक्षण ३४ नगरपालिकामा सम्पन्न गर्न सहजिकरण गर्ने	सबै स्थानीय तहमा सर्वेक्षण कार्य गर्न सहजिकरण गर्ने	निरन्तरता

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०७४/७५ सम्मको उपलब्धि	२०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धि	मध्यकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१२४.	प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सेवा प्रवाह गुणस्तर मापन			सुचांङ्कहरू तयार गर्ने	प्रदेश मातहतका कार्यालयहरु र नगरपालिकाहरू	सबै स्थानीय तह	निरन्तरता

३८.विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रू हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७६/७७	११९५७९३	१४१७२२	९७४०७१	-	९७२२४०	१४३५५३	
२०७७/७८	११६८७४८	१४५९७४	१०२२७७५	-	९९२६०७	१७६१४१	
२०७८/७९	१२३४४९४	१५०३५३	१०८४१४१	-	१००२९८५	२३१५०८	

३९. कार्यक्रम⁄आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शी.नं.	कार्यक्रम ⁄ आयोजना	उद्देश्य	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रू लाखमा)	पुष्टयाई	आगामी तीन वर्षको उपलब्धि सूचक
३०१०००११	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१.मानब अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने २. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने ३. अन्तरतहगत समन्वय गर्ने	सालबसाली			१.आगामी तीन वर्षमा मानब अधिकार उल्लंघनका घटनाहरू ३० प्रतिशतले घटेको हुने २. हालको तुलनामा भ्रष्ट्राचार १०० प्रतिशतले नियन्त्रण हुने
३०१०००१२	एकिकृत प्रसाशनिक प्रशिक्षण तालिम प्रतिष्ठान	१.कर्मचारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	सालबसाली			१.पहिलो वर्ष भौतिक संरचना निर्माण २.दोश्रो वर्षबाट तालिम संचालन ३. तालिमको निरन्तरता
३०१००१२०	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (संघ शसर्त अनुदान)	२. तोकिएको उद्देश्य हाँसिल गर्ने	सालबसाली			१.संघीय सशर्त अनुदान को सत प्रतिशत प्रगति हुने

४०.जोखिम तथा अनुमान पक्ष

प्रादेशिक संरचना अनुसार स्थापित भएका निकायहरूमा अनुभवी नेतृत्व तथा पर्याप्त मानव संशाधनको व्यवस्थापन र शासकीय व्यवस्थाका आधारभूत आवश्यकता पुरा गर्न साधन श्रोत तथा क्षमता एवम् प्रविधिको उपयोग समयानुकूल हुन नसकेमा विषय क्षेतगत उद्देश्य हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहन्छ। अपेक्षित नतिजाका लागि सरकारको काम छिटो, छरितो, पारर्दशी, मितव्यी तथा गुणस्तरीय हुने अनुमान छ।

७.३ आन्तरिक मामिला तथा कानुन

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले संघीय शासन प्रणाली मार्फत जनतालाई नजिकबाट सेवा सुविधा उपलव्ध गराउन शासकीय संरचना गरे अनुरुप प्रदेश सरकार कार्यविभाजन नियमावली, २०७४ द्वारा वर्गिकरण गरिएको आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयको कार्य जिम्मेबारीमा प्रदेश शान्ति सुरक्षा रव्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, मापदण्ड, सूचना संकलन, अति विशिष्ट ब्यक्ति तथा संवेदनशिल सार्वजनिक स्थल र संरचनाको सुरक्षा, प्रदेश भित्रको अपराध अनुसन्धान, प्रदेश सभामा पेश हुने विधेयक तर्जुमा प्रमाणिकरण, प्रदेश सभा मामिला र कानून निर्माण, विपद् व्यवस्थापन र स्थानीय प्रशासनको संचालन व्यवस्थापन तथा समन्वय जस्ता कार्य लगायतका विभिन्न विषयहरु आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयको जिम्मेवारी अन्तर्गत रहेका छन् ।

संविधानले प्रदान गरेका जिम्मेवारीहरु एवम् आम नागरिकहरुको चाहना बमोजिम शान्ति सुरक्षा, अमनचयन, जीउ धनको रक्षा, एवम् नागरिक स्वतन्त्रताको संरक्षण, सम्भावित विपद्को पूर्वानुमान देखी क्षतिको न्यूनीकरण, लागू औषध नियन्त्रण, ट्राफिक व्यवस्थापन लगायतका बिषयमा आफ्नो गुरुत्तर दायित्व यस मन्त्रालयले बहन गरेको छ । साथै प्रदेश सरकारको संरचना सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने ऐन कानून निर्माण र प्रदेशमा सूचना तथा संचार प्रविधिको पूर्वाधार विकास, विस्तार तथा व्यवस्थापनको दायित्व समेत निर्वाह गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । यसै जिम्मेवारी र दायित्वलाई मध्यनजर गरी यस मन्त्रालयले द्रुत गतिमा आफ्नो कार्यसञ्चालाइ अगर्सता दिँदै परिणाममुखी हुँदैजाँदा जनताले प्रदेश सरकारको उपस्थिति भएको अनुभूति गर्दै जाने विश्वास गरिएको छ ।

२. चुनौती तथा अवसर

प्रदेश संरचना आफैमा नयाँ अभ्यास र प्रयोग भएकाले आवश्यक अनुभवको अभाव, संघीय सरकार र स्थानीय तहसँगको क्षेत्राधिकार र समन्वयको अष्पटता, आवश्यक नीति, कानूनको अभाव, अपर्याप्त अर्धदक्ष जनशक्ति, कर्मचारीहरुको ह्रासोन्मुख मनोबल जस्ता चुनौती रहेका छन् । अन्य चुनौतीमा संघीय सरकार र स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्दै सहज रुपमा प्रशासनिक एवम् विकासका कार्यहरु संचालन गर्नु, प्रदेश प्रहरीको गठन तथा प्रदेश भित्र रहेका सुरक्षा निकायहरुलाई यस मन्त्रालय मातहत ल्याई आम जनतालाई शान्ति सुरक्षाको थप अनुभूति दिलाउनु, भौगोलिक जटिलताबाट सिर्जित विपद्जन्य जोखिम पहिचान गरी पूर्व तयारी गर्नु र सूचना तथा संचार प्रविधि सम्बन्धी पूर्वाधार विकास तथा विस्तार गर्नु रहेका छन् ।

३. सोच

प्रदेश भित्रका जनताहरुलाई सुशासनको प्रत्याभूति

४. उद्देश्य

१. प्रदेशभित्र शान्ति सुरक्षाको भरपर्दो व्यवस्था मिलाई जनताको जीउ, धनको सुरक्षा गरी सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउनु ।
२. प्रदेश भित्र आइपर्न सक्ने विपद् न्यूनीकरण तथा रोकथामको पूर्वतयारी, तथा विपद् पश्चातका कार्यहरुप्रति सजग रही प्रभावकारी समन्वय गर्नु ।
३. प्रदेश भित्र रहेका छापा एवम् विद्यूतीय संचार माध्यमहरुको विकास एवम् विस्तार गरी आम नागरिकलाई सूचनाको हकमा सहज रुपले पहुँच हुने व्यवस्था मिलाउनु ।

४. समयानुकुल प्रदेश सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने ऐन नियम तथा कानूनको निर्माण गर्नु ।

५. रणनीति

१. प्रदेशभित्र शान्ति सुरक्षाको अवस्था प्रभावकारी बनाउन प्रहरीहरुको दक्षता अभिवृद्धि गर्न समय अनुसार साधन स्रोतले सम्पन्न गराई विभिन्न तालिम सञ्चालन गर्ने ।
२. प्रदेश भित्रको शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई मजबुत बनाउन तथा सवारी दुर्घटनालाई न्यूनीकरण गर्न आधुनिक प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गर्ने ।
३. विपदबाट हुने सम्भावित घटना न्यूनीकरण तथा रोकथामका लागि प्रदेशस्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाई विपद् व्यवस्थापन कोष खडा गरी प्रभावकारीढंगले परिचालन गर्ने ।
४. प्रविधिको प्रयोग गरी विपद्को पूर्व सूचना संकलन गर्न आवश्यक सम्भाव्यता अध्ययनहरु गरी बहुसरोकारवाला निकायहरुसँगको समन्वयमा कार्य गर्ने ।
५. प्रदेश सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने ऐन नियम कानून समय अनुसार निर्माण तथा परिमार्जित गर्दै जाने ।

६. विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को उपलब्धी	आ.व. २०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
१.	प्रदेश कानून सम्बन्धी	संख्या	११	-	६०	८	५
२.	शान्ति सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकी निर्माण	संख्या	-	-	३	५	८
३.	शान्ति सुरक्षाका लागि पर्देश पर्हरी तथा मन्त्रालको लगि सवारी साधन खरिद	संख्या	-	-	११	६	६
४.	शान्ति सुरक्षा लगायत पर्देश पर्हरी तथा मन्त्रालको लागि मोटरसाइकल खरिद	संख्या	-	-	८	२५	५०
५.	कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि	जना	१०	-	२०	२०	२५
६.	प्रदेशभित्र विपद् जोखिम क्षेत्र पहिचान र नक्साङ्कन	स्थान	-	-	-	५	५
७.	पर्देश र जिल्ला पत्रकार भवन निर्माण	गोटा		-	३	३	५
८.	अन्तराष्ट्रिय सिमा नाकामा सहायता कक्ष निर्माण तथा	गोटा		-	३	३	५

क्र. सं.	सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को उपलब्धी	आ.व. २०७५/७६ को अनुमानित उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९
	स्तरवृद्धी						
९.	प्रदेश वायर हाउस निर्माण तथा स्तरवृद्धी	संख्या	-	-	१	२	२
१०	शान्ती सुरक्षा, कानून तर्जुमा, द्वण्द्व व्यवस्थापन, लागु औषध रोकथाम, पत्रकार क्षमता अभिवृद्धी लगायत विविध तालिम गोष्ठी	प्रकार	१८	-	२१	२०	२०
११	विपद् तथा हवाई राहत कोष स्थापना तथा सञ्चालन	पटक	-	-	१	२	२
१२	प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापनका लागि विविध किसिमका राहत सामाग्री खरीद(डुंगा लगायत अन्य)	संख्या	-	-	-	१०	१५
१३	प्रदेश राहत कोष स्थापना(हवाई उद्धार विपद् राहत)	गोटा	-	-	-	२	२
१४	अध्ययन सर्वेक्षण तथा अनुसन्धान तर्फ	प्रकार	१	-	-	२	३
१५	एफ.एम., टेलिभिजन प्रशारण, अनुमति, नविकरण	गोटा	-	-	-	४	६
१६	कारागारहरुको भौतिक संरचना सुधार तथा व्यवस्थापन	पटक	-	-	-	५	५

७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

रू हजारमा

आर्थिक वर्ष	विनियोजन तथा प्रक्षेपण				स्रोत		
	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण
२०७६/७७	२८६२२२	१२०००४	१६६२१८	-	-	२८६२२२	
२०७७/७८	२९८१३३	१२३६०४	१७४५२९	-	-	२९८१३३	
२०७८/७९	३१२३१३	१२७३१२	१८५००१	-	-	३१२३१३	

८. कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

ब.उ.शि.नं.	कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य तथा पुष्ट्याई	आयोजना अवधि (सुरु र समाप्ति)	लागत (रु. लाखमा)	आगामी तीन वर्षको उपलब्धी सूचक
७०४३३३९०१	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	प्रदेश वायर हाउस निर्माण	सालबसाली	-	यस प्रदेश अन्तरगत जिल्लाहरुमा प्राकृतिक प्रकोप परेमा समयमै राहत सामाग्री उपलब्ध हुनेछ ।
		प्रदेश अन्तरगत प्रहरी चौकी निर्माण तथा स्तरवृद्धी	सालबसाली	-	प्रदेशभित्र शान्ति सुरक्षा कायम गर्न उपयुक्त भवन निर्माण हुनेछ।
		कानून, शान्ति सुरक्षा, विपद् व्यवस्थापन आदि तालिम गोष्ठी	सालबसाली	-	सुरक्षाकर्मि,कर्मचारी, स्थानीय तहका जनप्रतिनिधी, शिक्षक, विद्यार्थी, समाजसेवी लगायत अन्यको कार्यक्षमतामा अभिवृद्धी भएको हुनेछ।

९. जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रदेशभित्रका नागरिकले आफ्नो जिउ, धनको सुरक्षा भएको महसुस गर्ने, विपद् सामनाको लागि पूर्वतयारी तथा विपद्को अवस्थामा नागरिककले प्रदेश सरकारलाई संरक्षकका रुपमा महसुस गरेको हुने, प्रदेश सरकारले तयार गर्ने सम्पूर्ण ऐन कानून तर्जुमा भइसक्ने र सूचना तथा संचार प्रविधीको विकास, विस्तार र व्यवस्थापनमा पर्याप्त काम भएको हुने छ । यस्ता कार्यहरु गर्न नसकिएमा लक्षित उदेश्यहरु पूरा हुन नसक्ने जोखिम रहेको छ ।

अनुसूची १ मन्त्रालय तथा निकायगत त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

रकम रु हजारमा

क्र. सं.	मन्त्रालय/निकाय	आ.व. २०७६/७७ को विषय क्षेत्रगत व्यय अनुमान				आ.व. २०७७/७८ को विषय क्षेत्रगत खर्च प्रक्षेपण				आ.व. २०७८/७९ को विषय क्षेत्रगत खर्च प्रक्षेपण			
		कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था
१	प्रदेश व्यवस्थापिका	1,56,738	1,38,178	18,560		1,61,811	1,42,323	19,488	-	1,67,250	1,46,593	20,657	-
२	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	11,15,793	1,41,722	9,74,071		11,68,748	1,45,974	10,22,775	-	12,34,494	1,50,353	10,84,141	-
३	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	2,86,222	1,20,004	1,66,218		2,98,133	1,23,604	1,74,529	-	3,12,313	1,27,312	1,85,001	-
४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	4,77,863	4,21,173	56,690		4,93,333	4,33,808	59,525	-	5,09,918	4,46,822	63,096	-
५	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	23,08,603	17,39,583	5,69,020		23,89,241	17,91,770	5,97,471	-	24,78,843	18,45,524	6,33,319	-
६	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	28,05,825	24,58,862	3,46,963		28,96,939	25,32,628	3,64,311	-	29,94,777	26,08,607	3,86,170	-
७	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	93,94,665	4,34,168	89,60,497		98,55,715	4,47,193	94,08,522	-	1,04,33,642	4,60,609	99,73,033	-
८	सामाजिक विकास मन्त्रालय	47,03,017	38,05,481	8,97,536		48,62,058	39,19,645	9,42,413	-	50,36,192	40,37,235	9,98,958	-
९	अर्थ - वित्तीय व्यवस्था	4,00,000	-	-	4,00,000	4,12,000	-	-	4,12,000	4,24,360	-	-	4,24,360
११	अर्थ - विविध	65,13,309	54,35,665	10,77,644	-	67,30,261	55,98,735	11,31,526	-	69,66,115	57,66,697	11,99,418	-

१२	प्रदेश गौरबका चालु आयोजनामा थप विनियोजन	-	-	-	-	10,00,000	-	10,00,000	-	15,00,000	-	15,00,000	-
१३	नयाँ आयोजना	-	-	-	-	10,00,000	2,00,000	8,00,000		15,00,000	2,50,000	12,50,000	-
	जम्मा	2,81,62,035	1,46,94,836	1,30,67,199	4,00,000	3,12,68,240	1,53,35,681	1,55,20,559	4,12,000	3,35,57,904	1,58,39,752	1,72,93,792	4,24,360

अनुसूची २ मन्त्रालय/निकायगत त्रिवर्षीय विषय क्षेत्रगत स्रोतको अनुमान

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	आ.व. २०७६/७७ को स्रोत अनुमान			आ.व. २०७७/७८ को स्रोत अनुमान			आ.व. २०७८/७९ को स्रोत अनुमान		
		कुल	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार	कुल	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार	कुल	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार
१	प्रदेश व्यवस्थापिका	1,56,738	1,56,738	-	1,61,811	1,61,811	-	1,67,250	1,67,250	-
२	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	11,15,793	1,43,553	9,72,240	11,68,748	1,76,141	9,92,607	12,34,494	2,31,508	10,02,985
३	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	2,86,222	2,86,222	-	2,98,133	2,98,133	-	3,12,313	3,12,313	-
४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	4,77,863	4,77,863	-	4,93,333	4,93,333	-	5,09,918	5,09,918	-
५	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	23,08,603	16,99,330	6,09,273	23,89,241	17,41,172	6,48,070	24,78,843	17,87,232	6,91,611

६	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	28,05,825	22,38,499	5,67,326	28,96,939	23,08,913	5,88,026	29,94,777	23,85,061	6,09,715
७	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	93,94,665	13,70,094	80,24,571	98,55,715	11,58,721	86,96,993	10433642	11,83,817	92,49,825
८	सामाजिक विकास मन्त्रालय	47,03,017	33,47,571	13,55,446	48,62,058	34,44,875	14,17,183	50,36,192	35,52,457	14,83,735
९	अर्थ - वित्तीय व्यवस्था	4,00,000	3,00,000	1,00,000	4,12,000	3,02,000	1,10,000	4,24,360	3,03,360	1,21,000
१०	अर्थ - विविध	65,13,309	36,39,165	28,74,144	67,30,261	36,22,585	31,07,676	69,66,115	35,92,932	33,73,183
११	प्रदेश गौरबका चालु आयोजनामा थप विनियोजन		-		10,00,000	10,00,000	-	15,00,000	15,00,000	-
१२	नयाँ आयोजना	-	-		10,00,000	10,00,000	-	15,00,000	15,00,000	-
	जम्मा	28162035	13659035	14503000	31268240	15707684	15560556	33557904	17025849	16532055

अनुसूची ३ कार्यक्रम/आयोजनागत त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

रकम रु हजारमा

क्र. सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७6/७7				आ.व. २०७७/७८				आ.व. २०७8/७9				प्राथम कीकर	रणनी तिक	स्त	लैङ्गि क	जलवा यु
		कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल जम्मा	चालु	पुजींगत	वित्तीय व्यवस्था					
1	प्रदेश सभा	2,464	2,464	-		2,538	2,538	-	-	2,614	2,614	-	-	1	9	10	3	3
2	प्रदेश सभा	1,11,040	95,660	15,380		1,14,679	98,530	16,149	-	1,18,604	1,01,486	17,118	-	1	8	10	3	3
3	प्रदेश सभा सचिवालय	43,234	40,054	3,180		44,595	41,256	3,339	-	46,033	42,493	3,539	-	1	8	10	3	3
4	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	10,96,203	1,22,982	9,73,221		11,48,554	1,26,671	10,21,882	-	12,13,667	1,30,472	10,83,195	-	1	9	8	2	3
5	प्रसाशनिक प्रशिक्षण तालिम केन्द्र	7,350	6,500	850		7,588	6,695	893	-	7,842	6,896	946	-	1	8	8	2	3
6	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (संघ शसर्त अनुदान)	12,240	12,240	-		12,607	12,607	-	-	12,985	12,985	-	-	1	9			
7	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	4,53,397	4,02,657	50,740		4,68,014	4,14,737	53,277	-	4,83,652	4,27,179	56,474	-	1	9	1	2	3
8	प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय	22,066	16,916	5,150		22,831	17,423	5,408	-	23,678	17,946	5,732	-	1	8	1	2	3
9	प्रदेश लेखा इकाई कार्यालयहरू	2,400	1,600	800		2,488	1,648	840	-	2,588	1,697	890	-	1	8	1	2	3
10	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	7,62,921	5,90,295	1,72,626		7,89,261	6,08,004	1,81,257	-	8,18,377	6,26,244	1,92,133	-	1	9	1	2	1
11	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	3,62,123	2,01,223	1,60,900		3,76,205	2,07,260	1,68,945	-	3,92,559	2,13,477	1,79,082	-	1	8			

12	उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय	2,02,900	1,97,655	5,245		2,09,092	2,03,585	5,507	-	2,15,530	2,09,692	5,838	-	1	4	1	2	1
13	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरु	39,422	35,815	3,607		40,677	36,889	3,787	-	42,011	37,996	4,015	-	1	4	2	2	1
14	वन निर्देशनालय	34,544	27,424	7,120		35,723	28,247	7,476	-	37,019	29,094	7,925	-	1	7	1	2	1
15	डिभिजन वन कार्यालयहरु	6,20,107	5,59,996	60,111		6,39,912	5,76,796	63,117	-	6,61,003	5,94,100	66,904	-	1	7	2	2	1
16	भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरु	1,58,854	33,807	1,25,047		1,66,121	34,821	1,31,299	-	1,75,043	35,866	1,39,177	-	1	7	13	2	1
17	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र	45,201	20,706	24,495		47,047	21,327	25,720	-	49,230	21,967	27,263	-	1	8	2	2	1
18	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय समिति	82,531	72,662	9,869		85,204	74,842	10,362	-	88,071	77,087	10,984	-	1	1	9	2	2
19	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	8,97,614	8,66,859	30,755		9,25,158	8,92,865	32,293	-	9,53,881	9,19,651	34,230	-	1	1	12	2	1
20	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	5,14,750	5,14,750	-		5,30,193	5,30,193	-	-	5,46,098	5,46,098	-	-	1	9			
21	कृषि विकास निर्देशनालय	3,68,071	2,33,218	1,34,853		3,81,810	2,40,215	1,41,596	-	3,97,512	2,47,421	1,50,091	-	1	1	2	2	1
22	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	32,855	31,355	1,500		33,871	32,296	1,575	-	34,934	33,265	1,670	-	1	1	1	2	2
23	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला	17,616	14,616	3,000		18,204	15,054	3,150	-	18,845	15,506	3,339	-	1	4	15	2	2
24	बिउ विजन प्रयोगशाला	11,058	10,098	960		11,409	10,401	1,008	-	11,781	10,713	1,068	-	1	4	1	2	2
25	बाली संरक्षण प्रयोगशाला	25,614	19,614	6,000		26,502	20,202	6,300	-	27,486	20,808	6,678	-	1	4	1	2	2

26	कृषि ज्ञान केन्द्रहरु	3,43,092	2,98,862	44,230		3,54,269	3,07,828	46,442	-	3,66,291	3,17,063	49,228	-	1	4	2	2	2
27	शुख्खा फलफुल विकास केन्द्र	38,255	24,405	13,850		39,680	25,137	14,543	-	41,306	25,891	15,415	-	1	4	1	2	2
28	तरकारी जर्म प्लाज्मा सम्बन्धन तथा बिउ उत्पादन केन्द्र	30,950	21,075	9,875		32,076	21,707	10,369	-	33,349	22,358	10,991	-	1	6	2	2	2
29	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	2,17,604	1,61,654	55,950		2,25,251	1,66,504	58,748	-	2,33,771	1,71,499	62,272	-	1	6	1	2	2
30	पशु सेवा तालिम केन्द्र	35,037	25,572	9,465		36,277	26,339	9,938	-	37,664	27,129	10,535	-	1	8	2	2	2
31	मत्स्य विकास केन्द्र	24,112	19,312	4,800		24,931	19,891	5,040	-	25,831	20,488	5,342	-	1	4	1	2	2
32	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरु	2,49,197	2,17,472	31,725		2,57,307	2,23,996	33,311	-	2,66,026	2,30,716	35,310	-	1	4	12	2	2
33	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	2,86,222	1,20,004	1,66,218		2,98,133	1,23,604	1,74,529	-	3,12,313	1,27,312	1,85,001	-	1	8	10	2	2
34	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	7,13,352	82,992	6,30,360		7,47,360	85,482	6,61,878	-	7,89,637	88,046	7,01,591	-	1	1	9	2	2
35	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	25,81,391	48,253	25,33,138		27,09,495	49,701	26,59,795	-	28,70,574	51,192	28,19,383	-	1	9			
36	यातायात पूर्वाधार निर्देशनालय	2,37,396	19,011	2,18,385		2,48,886	19,581	2,29,304	-	2,63,231	20,169	2,43,063	-	1	1	9	2	2
37	पूर्वाधार विकास कार्यालयहरु	25,69,300	67,300	25,02,000		26,96,419	69,319	26,27,100	-	28,56,125	71,399	27,84,726	-	1	1	9	2	2
38	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	32,023	29,543	2,480		33,033	30,429	2,604	-	34,102	31,342	2,760	-	1	3	11	2	2
39	यातायात व्यवस्था सेवा कार्यालयहरु	10,916	9,922	994		11,263	10,220	1,044	-	11,633	10,526	1,106	-	1	3	9	2	2

40	जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	18,80,856	75,716	18,05,140		19,73,384	77,987	18,95,397	-	20,89,448	80,327	20,09,121	-	1	7	7	2	2
41	भूमिगत जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	1,87,381	9,481	1,77,900		1,96,560	9,765	1,86,795	-	2,08,061	10,058	1,98,003	-	1	1	9	2	2
42	सिंचाई विकास व्यवस्थापन कार्यालयहरू	13,704	8,704	5,000		14,215	8,965	5,250	-	14,799	9,234	5,565	-	1	4	9	2	2
43	सहरी विकास तथा भवन कार्यालयहरु	2,87,046	29,446	2,57,600		3,00,809	30,329	2,70,480	-	3,17,948	31,239	2,86,709	-	1	3	11	2	2
44	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयहरु	8,81,300	53,800	8,27,500		9,24,289	55,414	8,68,875	-	9,78,084	57,076	9,21,008	-	1	5	6	2	2
45	सामाजिक विकास मन्त्रालय	18,23,991	14,42,356	3,81,635		18,86,343	14,85,627	4,00,717	-	19,54,955	15,30,195	4,24,760	-	1	5	5	1	2
46	रोजगार सूचना केन्द्रहरु	3,375	2,900	475		3,486	2,987	499	-	3,605	3,077	529	-	1	5	10	1	2
47	सामाजिक विकास मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	10,80,096	9,90,116	89,980		11,14,298	10,19,819	94,479	-	11,50,562	10,50,414	1,00,148	-	1	9			
48	शिक्षा विकास निर्देशनालय	5,08,745	3,75,745	1,33,000		5,26,667	3,87,017	1,39,650	-	5,46,657	3,98,628	1,48,029	-	1	2	4	1	2
49	प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय	77,372	68,072	9,300		79,879	70,114	9,765	-	82,568	72,218	10,351	-	1	2	3	1	2
50	स्वास्थ्य कार्यालयहरु	3,46,721	3,20,671	26,050		3,57,644	3,30,291	27,353	-	3,69,194	3,40,200	28,994	-	1	2	3	1	2
51	अस्पतालहरू	5,75,850	3,75,580	2,00,270		5,97,131	3,86,847	2,10,284	-	6,21,353	3,98,453	2,22,901	-	1	2	3	1	2
52	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्रहरू	53,090	47,090	6,000		54,803	48,503	6,300	-	56,636	49,958	6,678	-	1	2	3	1	2
53	आयुर्वेद औषधालयहरू	20,293	12,443	7,850		21,059	12,816	8,243	-	21,938	13,201	8,737	-	1	2	3	1	2

54	शिक्षा तालिम केन्द्र	24,680	20,030	4,650		25,513	20,631	4,883	-	26,425	21,250	5,175	-	1	2	4	1	2
55	शिक्षा तालिम उप केन्द्रहरू	3,135	2,885	250		3,234	2,972	263	-	3,339	3,061	278	-	1	2	4	1	2
56	व्यवसायिक तथा सीप विकास तालिम केन्द्रहरु	61,047	53,497	7,550		63,029	55,102	7,928	-	65,158	56,755	8,403	-	1	2	3	1	2
57	प्रदेश स्वास्थ आपूर्ति व्यवस्थापन केन्द्र	70,048	46,122	23,926		72,628	47,506	25,122	-	75,560	48,931	26,630	-	1	2	3	1	2
58	प्रदेश स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	41,167	34,567	6,600		42,534	35,604	6,930	-	44,018	36,672	7,346	-	1	2	3	1	2
59	प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	13,407	13,407	-		13,809	13,809	-	-	14,223	14,223	-	-	1	2	3	1	2
60	लगानी व्यवस्थापन	4,00,000	-	-	4,00,000	4,12,000	-	-	4,12,000	4,24,360	-	-	4,24,360	1	9	8	3	2
61	दण्ड जरिवाना फिर्ता (अदालतहरुको धरौटी फिर्ता समेत)	3,000	3,000	-	-	3,090	3,090	-	-	3,183	3,183	-	-	1	8	10	3	2
62	भैपरी आउने - साधारण प्रशासन	33,10,493	33,10,493	-	-	34,09,808	34,09,808	-	-	35,12,102	35,12,102	-	-	1	9	8	3	2
63	भैपरी आउने - विकास कार्यक्रम	10,77,644	-	10,77,644	-	11,31,526	-	11,31,526	-	11,99,418	-	11,99,418	-	1	1	8	2	2
64	स्थानीय तह अनुदान	21,22,172	21,22,172	-	-	21,85,837	21,85,837	-	-	22,51,412	22,51,412	-	-	1				
65	प्रदेश गौरबका चालु आयोजनामा थप विनियोजन	-	-	-	-	10,00,000	-	10,00,000	-	15,00,000	-	15,00,000	-					
66	नयाँ आयोजना	-	-	-	-	10,00,000	2,00,000	8,00,000		15,00,000	2,50,000	12,50,000	-					
	जम्मा	2,81,62,035	14694836	13067199	400000	3,12,68,240	1,53,35,681	1,55,20,559	4,12,000	4,12,000	4,12,000	4,12,000	4,12,000					

अनुसूची ४ कार्यक्रम/आयोजनागत त्रिवर्षीय श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र. सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७६/७७			आ.व. २०७७/७८			आ.व. २०७८/७९		
		कुल जम्मा	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार	कुल जम्मा	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार	कुल जम्मा	प्रदेश सरकार	नेपाल सरकार
१	प्रदेश सभा	२,४६४	२,४६४		२,५३८	२,५३८	–	२,६१४	२,६१४	–
२	प्रदेश सभा	१,११,०४०	१,११,०४०		१,१४,६७९	१,१४,६७९	–	१,१८,६०४	१,१८,६०४	–
३	प्रदेश सभा सचिवालय	४३,२३४	४३,२३४		४४,५९५	४४,५९५	–	४६,०३३	४६,०३३	–
४	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१०,९६,२०३	१,३६,२०३	९,६०,०००	११,४८,५५४	१,६८,५५४	९,८०,०००	१२,१३,६६७	२,२३,६६७	९,९०,०००
५	प्रसाशनिक प्रशिक्षण तालिम केन्द्र	७,३५०	७,३५०		७,५८८	७,५८८	–	७,८४२	७,८४२	–
६	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (संघ शसर्त अनुदान)	१२,२४०	–	१२,२४०	१२,६०७	–	१२,६०७	१२,९८५	–	१२,९८५
७	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	४,५३,३९७	४,५३,३९७		४,६८,०१४	४,६८,०१४	–	४,८३,६५२	४,८३,६५२	–
८	प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय	२२,०६६	२२,०६६		२२,८३१	२२,८३१	–	२३,६७८	२३,६७८	–
९	प्रदेश लेखा इकाई कार्यालयहरू	२,४००	२,४००		२,४८८	२,४८८	–	२,५८८	२,५८८	–
१०	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	७,६२,९२१	६,७१,०१३	९१,९०८	७,८९,२६१	६,८८,१६२	१,०१,०९९	८,१८,३७७	७,०७,१६८	१,११,२०९
११	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	३,६२,१२३	–	३,६२,१२३	३,७६,२०५	–	३,७६,२०५	३,९२,५५९	–	३,९२,५५९

१२	उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालय	२,०२,९००	२,०२,९००		२,०९,०९२	२,०९,०९२	–	२,१५,५३०	२,१५,५३०	–
१३	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरु	३९,४२२	३९,४२२		४०,६७७	४०,६७७	–	४२,०११	४२,०११	–
१४	वन निर्देशनालय	३४,५४४	३४,५४४		३५,७२३	३५,७२३	–	३७,०१९	३७,०१९	–
१५	डिभिजन वन कार्यालयहरु	६,२०,१०७	५,८७,८५२	३२,२५५	६,३९,९१२	६,०४,४३२	३५,४८१	६,६१,००३	६,२१,९७५	३९,०२९
१६	भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरु	१,५८,८५४	३५,८६७	१,२२,९८७	१,६६,१२१	३०,८३५	१,३५,२८६	१,७५,०४३	२६,२२९	१,४८,८१४
१७	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र	४५,२०१	४५,२०१		४७,०४७	४७,०४७	–	४९,२३०	४९,२३०	–
१८	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय समिति	८२,५३१	८२,५३१		८५,२०४	८५,२०४	–	८८,०७१	८८,०७१	–
१९	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	८,९७,६१४	८,९७,६१४		९,२५,१५८	९,२५,१५८	–	९,५३,८८१	९,५३,८८१	–
२०	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	५,१४,७५०	–	५,१४,७५०	५,३०,१९३	–	५,३०,१९३	५,४६,०९८	–	५,४६,०९८
२१	कृषि विकास निर्देशनालय	३,६८,०७१	३,४०,३९५	२७,६७६	३,८१,८१०	३,५१,३६७	३०,४४४	३,९७,५१२	३,६४,०२४	३३,४८८
२२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	३२,८५५	३२,८५५		३३,८७१	३३,८७१	–	३४,९३४	३४,९३४	–
२३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला	१७,६१६	१७,६१६		१८,२०४	१८,२०४	–	१८,८४५	१८,८४५	–
२४	बिउ विजन प्रयोगशाला	११,०५८	११,०५८		११,४०९	११,४०९	–	११,७८१	११,७८१	–
२५	बाली संरक्षण प्रयोगशाला	२५,६१४	२५,६१४		२६,५०२	२६,५०२	–	२७,४८६	२७,४८६	–
२६	कृषि ज्ञान केन्द्रहरु	३,४३,०९२	३,२९,०९२	१४,०००	३,५४,२६९	३,३८,८६९	१५,४००	३,६६,२९१	३,४९,३५१	१६,९४०

२७	शुख्खा फलफुल विकास केन्द्र	३८,२५५	३८,२५५		३९,६८०	३९,६८०	–	४१,३०६	४१,३०६	–
२८	तरकारी जर्म प्लाज्मा सम्बन्धन तथा बिउ उत्पादन केन्द्र	३०,९५०	३०,९५०		३२,०७६	३२,०७६	–	३३,३४९	३३,३४९	–
२९	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	२,१७,६०४	२,१७,६०४		२,२५,२५१	२,२५,२५१	–	२,३३,७७१	२,३३,७७१	–
३०	पशु सेवा तालिम केन्द्र	३५,०३७	२६,६३७	८,४००	३६,२७७	२७,०३७	९,२४०	३७,६६४	२७,५००	१०,१६४
३१	मत्स्य विकास केन्द्र	२४,११२	२४,११२		२४,९३१	२४,९३१	–	२५,८३१	२५,८३१	–
३२	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरु	२,४९,१९७	२,४६,६९७	२,५००	२,५७,३०७	२,५४,५५७	२,७५०	२,६६,०२६	२,६३,००१	३,०२५
३३	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	२,८६,२२२	२,८६,२२२		२,९८,१३३	२,९८,१३३	–	३,१२,३१३	३,१२,३१३	–
३४	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	७,१३,३५२	२,७८,८५२	४,३४,५००	७,४७,३६०	२,६९,४१०	४,७७,९५०	७,८९,६३७	२,६३,८९२	५,२५,७४५
३५	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	२५,८१,३९१	–	२५,८१,३९१	२७,०९,४९५	–	२७,०९,४९५	२८,७०,५७४	–	२८,७०,५७४
३६	यातायात पूर्वाधार निर्देशनालय	२,३७,३९६	२,३७,३९६		२,४८,८८६	२,४८,८८६	–	२,६३,२३१	२,६३,२३१	–
३७	पूर्वाधार विकास कार्यालयहरु	२५,६९,३००	३,५८,३००	२२,११,०००	२६,९६,४१९	२,६४,३१९	२४,३२,१००	२८,५६,१२५	१,८०,८१५	२६,७५,३१०
३८	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	३२,०२३	३२,०२३		३३,०३३	३३,०३३	–	३४,१०२	३४,१०२	–
३९	यातायात व्यवस्था सेवा कार्यालयहरु	१०,९१६	१०,९१६		११,२६३	११,२६३	–	११,६३३	११,६३३	–
४०	जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	१८,८०,८५६	१,५७,०७६	१७,२३,७८०	१९,७३,३८४	७७,२२६	१८,९६,१५८	२०,८९,४४८	१,९३,२९०	१८,९६,१५८

४१	भूमिगत जलस्रोत तथा सिंचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरु	१,८७,३८१	१४,९८१	१,७२,४००	१,९६,५६०	६,९२०	१,८९,६४०	२,०८,०६१	१६,८३८	१,९१,२२३
४२	सिंचाई विकास व्यवस्थापन कार्यालयहरू	१३,७०४	१३,७०४		१४,२१५	१४,२१५	–	१४,७९९	१४,७९९	–
४३	सहरी विकास तथा भवन कार्यालयहरु	२,८७,०४६	१,७४,०४६	१,१३,०००	३,००,८०९	१,७६,५०९	१,२४,३००	३,१७,९४८	१,८१,२१८	१,३६,७३०
४४	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयहरु	८,८१,३००	९२,८००	७,८८,५००	९,२४,२८९	५६,९३९	८,६७,३५०	९,७८,०८४	२३,९९९	९,५४,०८५
४५	सामाजिक विकास मन्त्रालय	१८,२३,९९१	१५,६७,०९१	२,५६,९००	१८,८६,३४३	१६,०३,७५३	२,८२,५९०	१९,५४,९५५	१६,४४,१०६	३,१०,८४९
४६	रोजगार सूचना केन्द्रहरु	३,३७५	३,३७५		३,४८६	३,४८६	–	३,६०५	३,६०५	–
४७	सामाजिक विकास मन्त्रालय (संघ शसर्त अनुदान)	१०,८०,०९६	–	१०,८०,०९६	११,१४,२९८	–	११,१४,२९८	११,५०,५६२	–	११,५०,५६२
४८	शिक्षा विकास निर्देशनालय	५,०८,७४५	५,०८,७४५		५,२६,६६७	५,२६,६६७	–	५,४६,६५७	५,४६,६५७	–
४९	प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय	७७,३७२	७७,३७२		७९,८७९	७९,८७९	–	८२,५६८	८२,५६८	–
५०	स्वास्थ्य कार्यालयहरु	३,४६,७२१	३,४३,२२१	३,५००	३,५७,६४४	३,५३,७९४	३,८५०	३,६९,१९४	३,६४,९५९	४,२३५
५१	अस्पतालहरू	५,७५,८५०	५,६५,४००	१०,४५०	५,९७,१३१	५,८५,६३६	११,४९५	६,२१,३५३	६,०८,७०९	१२,६४५
५२	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्रहरू	५३,०९०	५३,०९०		५४,८०३	५४,८०३	–	५६,६३६	५६,६३६	–
५३	आयुर्वेद औषधालयहरू	२०,२९३	१६,२९३	४,०००	२१,०५९	१६,६५९	४,४००	२१,९३८	१७,०९८	४,८४०
५४	शिक्षा तालिम केन्द्र	२४,६८०	२४,६८०		२५,५१३	२५,५१३	–	२६,४२५	२६,४२५	–
५५	शिक्षा तालिम उप केन्द्रहरू	३,१३५	३,१३५		३,२३४	३,२३४	–	३,३३९	३,३३९	–
५६	व्यवसायिक तथा सीप विकास तालिम केन्द्रहरु	६१,०४७	६०,५४७	५००	६३,०२९	६२,४७९	५५०	६५,१५८	६४,५५३	६०५

५७	प्रदेश स्वास्थ आपूर्ति व्यवस्थापन केन्द्र	७०,०४८	७०,०४८		७२,६२८	७२,६२८	–	७५,५६०	७५,५६०	–
५८	प्रदेश स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	४१,१६७	४१,१६७		४२,५३४	४२,५३४	–	४४,०१८	४४,०१८	–
५९	प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	१३,४०७	१३,४०७		१३,८०९	१३,८०९	–	१४,२२३	१४,२२३	–
६०	लगानी ब्यवस्थापन	४,००,०००	३,००,०००	१,००,०००	४,१२,०००	३,०२,०००	१,१०,०००	४,२४,३६०	३,०३,३६०	१,२१,०००
६१	दण्ड जरिवाना फिर्ता (अदालतहरुको धरौटी फिर्ता समेत)	३,०००	३,०००		३,०९०	३,०९०	–	३,१८३	३,१८३	–
६२	भैपरी आउने - साधारण प्रशासन	३३,१०,४९३	१५,१३,९९३	१७,९६,५००	३४,०९,८०८	१४,३३,६५८	१९,७६,१५०	३५,१२,१०२	१३,३८,३३७	२१,७३,७६५
६३	भैपरी आउने - विकास कार्यक्रम	१०,७७,६४४	–	१०,७७,६४४	११,३१,५२६	–	११,३१,५२६	११,९९,४१८	–	११,९९,४१८
६४	स्थानीय तह अनुदान	२१,२२,१७२	२१,२२,१७२		२१,८५,८३७	२१,८५,८३७	–	२२,५१,४१२	२२,५१,४१२	–
६५	प्रदेश गौरबका चालु आयोजनामा थप विनियोजन	–	–		१०,००,०००	१०,००,०००	–	१५,००,०००	१५,००,०००	–
६६	नयाँ आयोजना	–	–		१०,००,०००	१०,००,०००	–	१५,००,०००	१५,००,०००	–
	जम्मा	२,८१,६२,०३५	१,३६,५९,०३५	१,४५,०३,०००	३,१२,६८,२४०	१,५७,०७,६८४	१,५५,६०,५५६	३,३५,५७,९०४	१,७०,२५,८४९	१,६५,३२,०५५